

DOCUMENT RESUME

ED 402 757

FL 024 309

TITLE Kazakh Language Course for Peace Corps Volunteers in Kazakhstan.

INSTITUTION Peace Corps, Almaty (Kazakhstan).

PUB DATE May 95

NOTE 171p.

PUB TYPE Guides - Classroom Use -- Instructional Materials (For Learner) (051)

LANGUAGE English; Kazakh

EDRS PRICE MF01/PC07 Plus Postage.

DESCRIPTORS Acculturation; Alphabets; Competency Based Education; Contrastive Linguistics; Conversational Language Courses; *Daily Living Skills; Dialogs (Language); Food; Foreign Countries; Grammar; Health Services; *Interpersonal Communication; Language Patterns; Morphology (Languages); Phonology; Pronunciation Instruction; Second Language Instruction; *Second Language Learning; Telephone Usage Instruction; Transportation; Uncommonly Taught Languages; Vocabulary Development; Voluntary Agencies; *Volunteer Training; Weather

IDENTIFIERS *Kazakh; *Kazakhstan; Peace Corps; Shopping

ABSTRACT

This guide is designed for Kazakh language training of Peace Corps workers in Kazakhstan, and reflects daily communication needs in that context. It consists of an introductory chapter and a series of 10 theme-based competency-based language lessons. The introduction contains background information on the language, its alphabet, the Kazakh people, Kazakh phonology and morphology, some basic differences between Kazakh and English, and notes on terms of address. Each lesson lists the targeted language competencies, targeted grammatical structures, brief dialogues, vocabulary list, cultural notes, and a number of exercises in sentence completion, pattern drill, and translation. Lesson Topics include: greetings and introductions; family; food; shopping; clothing; invitations and social functions; getting and giving directions; using postal services; weather; and discussing work. (MSE)

*****
 * Reproductions supplied by EDRS are the best that can be made *
 * from the original document. *
 *****

ED 402 757

Kazakh Language Course for Peace Corps Volunteers in Kazakhstan

U.S. DEPARTMENT OF EDUCATION
Office of Educational Research and Improvement
EDUCATIONAL RESOURCES INFORMATION
CENTER (ERIC)

This document has been reproduced as
received from the person or organization
originating it.

Minor changes have been made to
improve reproduction quality.

Points of view or opinions stated in this
document do not necessarily represent
official OERI position or policy.

US Peace Corps in Kazakhstan
Almaty
May 1995

FC 024309

2

BEST COPY AVAILABLE

Compiled by:

Bayan Alpysbaeva
Bayan Ismagulova
Uphilmalik Turguzhanova

Supervised by:

Aigule Zhakupova

PREFACE

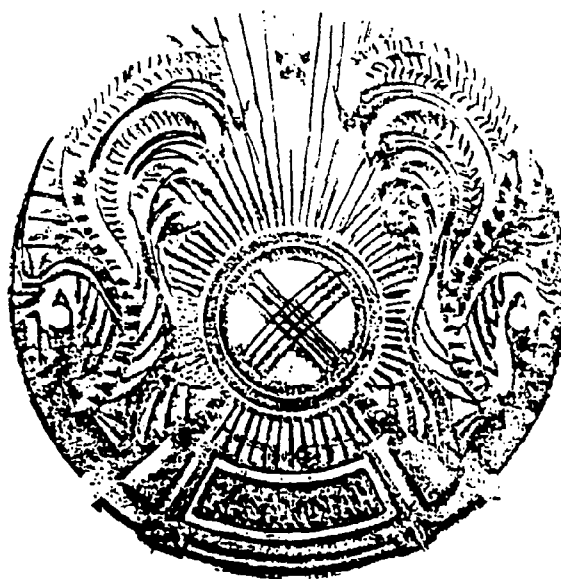
This book is intended to be used in the Kazakh language short-term training program. It was designed and written by a group of highly experienced instructors who took part in teaching the Kazakh language to Peace Corps Volunteers in 1993 and 1994. The competency - based education approach and principles of intensive learning form the basis of the curriculum.

A competency - based approach focuses on the specific tasks that learners will need to accomplish through language, this approach focuses not only on language, but also on the cultural context and purpose of the communication.

The material of the book will help volunteers communicate in every day life in the Kazakh language. The book consists of three parts. The first part has a brief introduction to the Kazakh language. The second part has topics that cover basic living situations. It also includes exercises on phonetics, grammar and vocabulary which will facilitate the acquisition of basic language skills. The third part contains the Kazakh grammar for the students interested in grammatical rules.

The authors would appreciate suggestions and additions that might benefit and improve the book. The authors would like to thank Ramziya Kantayeva for her contribution in typing and printing. They also acknowledge the assistance of the US Peace Corps staff in Kazakhstan, especially Mr. Terry Armstrong, Director of Training, and volunteers Erik Giles and Michelle Ostrander in editing the book.

ҚАЗАҚ ЕЛІНІҢ РӘМІЗДЕРІ

BEST COPY AVAILABLE

Қазақстан
Республикасының
Мемлекеттік Әнұраны

сөзін жазғандар: Мұзафар Әлімбаев, Қадыр
Мырзалиев, Тұманбай Молдағалиев,
Жадыра Дәрібаева

Жаралға намыстан қанарман халықпыз,
Азаттық жолында жалындап жаныппыз.
Тағдырдың тезінен, тозақтың өзінен
Аман-сау қалыппыз, аман-сау қалыппыз.

қайырмасы: Еркіндік қыраны, шарықта,
Елдікке шақырып тірлікте!
Алыптың қуаты -- халықта,
Халықтың қуаты -- бірлікте!

Ардақтап анасын, құрметтеп данасын,
Бауырға басқанбыз баршаның баласын.
Татулық, достықтың киелі бесігі --
Мейірбан Ұлы Отан Қазақтың даласы!

қайырмасы: Еркіндік қыраны, шарықта,
Елдікке шақырып тірлікте!
Алыптың қуаты -- халықта,
Халықтың қуаты -- бірлікте!

Талайды өткердік, өткенге салауат,
Келешек гажайып, келешек ғаламат!
Ар-ождан, ана тіл, өнеге-салтымыз,
Ерлік те, елдік те ұрпаққа аманат!

қайырмасы: Еркіндік қыраны, шарықта,
Елдікке шақырып тірлікте!
Алыптың қуаты -- халықта,
Халықтың қуаты -- бірлікте!

A Brief Introduction to the Kazakh Language

The Kazakh language belongs to the family of Turkic languages. Together with the Mongolian and Manchu - Tungus languages they form a distinctive language group known as the Altaic languages. Some scholars add Japanese and Korean to this language group.

The Turkic languages are divided into Southern, Western, Eastern, Central, and Northern sub-groups. To the Southern sub-group belong Turkish, Turkmen and Azeri. Uzbek and Uighur constitute the major languages of the Eastern sub-group. The Western sub-group is comprised of Tatar, Bashkir, Kardim, Kumuk, and Karachay. The Northern sub-group includes Yakut and Altay. Kazakh, together with Kirghiz, Karakalpak, and Nogay, forms the Central sub-group.

The Kazakh Alphabet and Approximate Rules of Pronunciation

The Kazakh alphabet contains 42 letters. Until 1929 the Kazakh used the Arabic script, and from 1929 till 1940 a Latin alphabet was used. In 1940 the Kazakhs, like all other Turkic peoples living in the former Soviet Union, were required to adopt the Cyrillic script which is still in use today. For the presentation of sounds non-existing in Russian, Kazakh introduced special letter signs such as *i* for the palatal i, *γ* for u, *ə* for o, *γ* for a short u, *ə* for a and *F, K, H* for consonants special to Kazakh.

The Alphabet, Script, Approximate Rules of Pronunciation

Letter	Script	Pronunciation
A a [a]	А а	like a in English "but"
ә ә [ə]	Ә ә	like a in English "apple"
Б б [b]	Б б	like b in English "best"
В в [v]	В в	like v in English "vase"
Г г [g]	Г г	like g in English "gate"
Ғ ғ [gʰ]	Ғ ғ	like g in English "garden", but pronounced more backwards. This sound is difficult to approximate. The student is advised to listen carefully to a native speaker's pronunciation. Note: F appears only in words

Дд [d]	Д д	containing back vowels like d in English "door"
Ее [e]	Е е	like e in English "end"
Ёё [yo]	Ё ё	like jo in English "younger"
Жж [ʒ]	Ж ж	like j in English "journal"
Зз [z]	З з	like s in English "is" and "was"
Ии [iy/iy]	И и	represents the ы[i] vowels or i[i] followed by й[y]
Йй [y]	Й й	like y in English "yes"
Кк [k]	К к	like c in English "care"
Кк [q]	Къ къ	like c in English "clock", but pronounced further back
Лл [l]	Л л	like l in English "old"
Мм [m]	М м	like m in English "mother"
Нн [n]	Н н	like n in English "no"
Нн [n]	Нъ нъ	like the combination of ng in English hunger
Оо [o]	О о	like o in English or, but pronounced shorter
Өө [o]	Ө ө	like in German
Пп [p]	П п	like p in English "past"
Рр [r]	Р р	like r in English "arrow"
Сс [c]	С с	like s in English "summer"
Тт [t]	Т т	like t in English "top"
Уу [u]	У у	like oo in English "pool"
Уу [u]	Уъ уъ	like English short "u"
Уу [u]	Уь уь	like u in German "uber"
Фф [f]	Ф ф	like f in English "father", occurs only in foreign words
Хх [h]	Х х	like h in English "hat"
Һ [h]	Һ һ	like ts in English "its"
Цц [ts]	Ц ц	occurs only in Russian loan words pronounced like ch in English "church"
Чч [tʃ]	Ч ч	like sh in English "ship"
Шш [ʃ]	Ш ш	like sh ch, occurs only in Russian loan words
Щщ [ʃtʃ]	Щ щ	
Ыы [ɨ]	Ы ы	velar i, like in English a (indefinite article)
Ии [i]	И и	front i like the i in English "bit"
Ээ [e]	Э э	like e in English ecology, occurs only in initial position of Russian words
Юю [yu]	Ю ю	like yu in English "you"
Яя [ya]	Я я	like ya in English "yarn"

THE KAZAKHS

In the early seventeenth century Russians first penetrated into the Kazakh steppes. It took nearly two hundred years to complete their conquest, since the Russians were opposed at every step of their advance by their brave *agin* (oral poets). After the conquest, there were numerous uprisings. One major revolt against Russian rule took place in 1916, when the Kazakh were joined by the Kirghiz, Uzbeks and all other Turkic peoples of Russian-occupied Central Asia. Each uprising was met with mass killings and deportations. The Soviet regime, established in 1917, not only continued the colonial policies of the Russian Empire but employed even more brutal methods, depriving the Kazakh nomads of their culture and language.

Until 1929, most Kazakhs remained nomadic, although their seasonal movements had been restricted due to land seizures benefitting Russian settlers. Then, in 1930, Stalin enforced his policy of collectivization throughout the Soviet Union. For the Kazakhs this policy meant first sedentarization and then collectivization. The harsh measures taken to separate the Kazakhs from their horses and sheep and to move them into re-education camps, resulted in near-genocide. Within two years the Kazakhs lost over half of their population, their numbers reduced from four million to less than two million. After the great famine of 1932, only small groups of Kazakhs managed to cross with their herds into Xinjiang, where they continued their way of life.

The persecution continued. Between 1937 66,000 Kazakh intellectuals, poets and writers were put to death on Stalin's orders. Again, during World War II and the years thereafter, Kazakhs perished in large numbers, not only on the battlefields, but also in prison camps and at home from starvation. The suffering of the Kazakh people was matched by equally harsh attacks on the environment. The Soviet's systematic exploitation of the natural resources of Kazakhstan led to a depletion of land and water resources. Large regions of Kazakhstan, such as the Aral Sea region, have become environmental disaster areas. Without regard for the life or health of the population, several regions in Kazakhstan (Semipalatinsk, Saryarqa) were turned into nuclear testing grounds.

Despite this history of nearly 300 years of continuous deprivation and suffering, the Kazakhs have not succumbed to adversity. On the contrary, they have stood up again and again. On December 16, 1986 Kazakh students demonstrated and openly challenged Moscow's appointment of a Russian to the position of Kazakhstan's First Secretary of the Communist Party. Although the demonstration was brutally crushed, it nevertheless signalled the beginning of similar expressions of national assertiveness in all the republics of the former Soviet Union, leading to its final break-up.

In the face of severe adversity, the Kazakhs also preserved their most precious cultural trait: the love of poetry, songs and music. There is hardly

a Kazakh, man or woman, who does not love to sing and play the *dombira* (a two-stringed lute). Despite all hardships they did not lose their fondness for music. If two Kazakhs meet, they sing and challenge each other on the *dombira*. The ancient tradition of improvising poetry, sung to improvised melodies, is still practiced in poetry-singing contests called *aytis*. These contests are now being revived, with contests for accomplished poets (*agin*), as well as for young children.

Another notable characteristic of the Kazakhs is their decorum in greetings and terms of address. They have a saying, "in a man's greetings lies his character". Therefore, anyone who wants to know the Kazakhs well needs to become acquainted with their system of greetings and terms of address.

Letters that Might Be Mistaken for English Ones

There are certain letters in the Kazakh alphabet which can easily be confused with English letters, because of a similar shape.

Remember:

Kazakh	English
Вв - [V]	Bb - [b]
Ғғ - [gh]	Ff
Ии - [i]	Uu - [u]
Нн - [n]	Hh - [h]
Рр - [r]	Pp - [p]
Сс - [s]	Сс - can be [k]
Уу - [u]	Yy - [ai] [i]
Хх - [h]	Xx - [ks]

Kazakh Vowels

Kazakh has nine vowels: a, ә, е, і, ы, о, ө, у, ү.

The sounds и and у are called diphthongoids by some linguists. The sound у is considered a semi-consonant by others. As such it can appear between vowels, as in "ауыз" mouth. Kazakh vowels are generally pronounced short. Vowels followed by the consonant й are pronounced long. e.g.

үй [ui]i

The vowels are divided into

back (hard) vowels: а, о, у, ы.....

front (soft) vowels: ...ә ө, ү, і, е.....

It is important to remember this classification as the law of vowel harmony is based on it.

Consonants

25 of the 42 letters of the alphabet are consonants.

They are divided into 3 groups:

voiceless: к, қ, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ

voiced: г, ғ, б, з, д, в

sonorants: л, м, н, р, й, у

Some consonants came into Kazakh from the Russian language:

в, ф, ц, ч, щ.

The consonant *x* usually occurs in words borrowed from the Arabic, Russian and other languages. Very often *x* is replaced by the Kazakh *қ*, e.g: *хош-қош*, *хал-қал*, *рахмет-рақмет*

Vowel Harmony

The Law of Vowel Harmony (syngarmonism) is characteristic of all Turkic languages. According to the Law the first vowel of a word determines the character of the remaining vowels. If the first vowel is back, the remaining vowels are back too, as in *бала* (child), *ағылшын* (English), *қайталау* (repeat), *жұмыс* (work). All the syllables in these words are hard. If the first vowel is front, the remaining vowels are front, as in *әке* (father), *түсіну* (understand). It follows that Kazakh words will either contain back or front vowels. If a word has both back and front vowels, like *мұғалім* (teacher), *кітап* (book), *рахмет* (thanks), it is of foreign origin.

Consonant Assimilation

Assimilation consists of one sound being either totally or partially made similar to another. The main types of change are the following.

1. When suffixes with the initial consonants *л-*, *б-*, *м-*, *н-*, *д-* are added to stems with a final consonant, the initial consonant of the suffix is assimilated to the stem final consonant. For example, after voiceless consonants (*-п*, *-т*, *-с*, *-к*, *-қ*) the plural suffix + *лар* / + *лер* changes to + *тар* / + *тер*

ат+лар "horses" > *аттар*
кітаптар+лар "books" > *кітаптар*

after voiced consonants (*-з*, *-ж*, *-л*, *-м*, *-н*, *-ң*) the plural suffix is changed to + *дар* / + *дер*:

жыл+лар "years" > *жылдар*
қыз+лар "girls" > *қыздар*

Similar rules of consonant assimilation exist for all other suffixes with the above mentioned initial consonants. These rules will be given in the "Grammar Explanation" chapters.

2. There is a general voicing of *қ/к* to *г/ғ*

тарақ "comb" *тарағым*
шық "go out" *шығу*

The consonant - *п* voices to *б* between vowels

кітап "book" - *кітабым* "my book"
көп "many, all" - *көбіміз* "most of us"

Major Characteristics of Kazakh Agglutination

Kazakh, like all other Turkic languages is an agglutinative language. A characteristic feature of these languages is the large number of so-called "stickers" - suffixes which are added to the unchangeable root of the word. Suffixes can go on being piled on a word one after another, each of the suffixes having its definite meaning.

Example:

балалар+ымыз+ға - *балаларымызға*
" to our children"

әкелер+іміз+ге - *әкелерімізге*
" to our Fathers"

Agglutination occurs also in the inflectional Indo-European languages. But in contrast to the Turkic languages, the suffixes added are poly-functional. For example, the ending - s in English denotes 3 functions:

- 1) plural, as in guides;
- 2) genitive, as in guide's,
- 3) 3-d person singular in the verb, as guides.

The Turkic principle of agglutination is strikingly regular and consistent. For example, only one plural suffix (+ *лар*/ + *лер*) exists to be added to nouns, pronouns or verbs (in tense or mood formations, as *үй+лер* - "houses", *біреу+лер* "somebody, some people", *жазың+дар* "you all write" (+ *лар* is changed to + *дар*).

Suffixes are usually arranged in a strictly prescribed order and are subject to regular phonetic changes, i.e. vowel harmony and consonant assimilation. As soon as the students have learned a number of root-words and suffixes, they will be able to form new words. Without the help of a dictionary they will also be able to analyse and understand words and word formations. For example, in the Kazakh word *жұмыссыздық* the students will recognize + *дық* as a suffix, forming abstract nouns comparable to English - ness [-hood or -dom, as in "childlessness", "childhood", "freedom"]. The preceding suffix + *сыз* stands for "without", *жұмыс* + the root or base word means "work" therefore *жұмыссыздық* is to be understood as "state of being without work", i.e. "unemployment".

Suffixes in Kazakh, like in all other Turkic languages, consist either of a closed syllable (see examples given above) or an open syllable, as the endings for the locative case (+*да*/ +*де*, +*ға*/ +*ге*) and the dative case (+ *ға*/+*ге*). Suffixes formed by one vowel or consonant are rare. On account of the phonetic rules of vowel harmony and assimilation, each

suffix has variants, as + *лар/ +лер*, + *дар/+дер*, +*тар/+тер* .
 Accordingly all suffixes in Kazakh can be divided into two groups:
 a) suffixes containing the vowel *a* or *e*, as e.g. the negative suffix in verbs *-ма/-ме* (: *-па/-пе*, *-ба/бе*): ал. "take", ал-ма (dont+take); бер "give", бер-ме (dont+give).

Sequence of Suffixes

A Kazakh word may have several suffixes, each with its own meaning, the order of these is quite fixed. The first suffix to be added is the plural, as *бала+лар* "children", *іні+лер* "younger brothers". The next suffixes are personal endings, as *бала+м* "my child", *іні+м* "my younger brother". If both are employed then *бала+лар+ым*, *іні+лерім* is the result. Case endings are in the third rank and come after plural and possession, thus:

бала+лар+ым+нан баларымнан "from my children"
іні+лер+ім+нен інілерімнен "from my younger brothers"

Oposition Between Verbs and Nouns

Kazakh like all Turkic languages, observes a strict separation between verbal and nominal stems or base words, i.e. all words are classified into two opposite groups, verbs and nouns. The opposition between these two word categories can best be characterized by mathematical signs, verbal stems (*кел* - "to come") are designated by a minus sign and nominal stems by a plus sign (*жұмыс+* "work").

In order to maintain the rigid division between nouns and verbs Kazakh has two sets of suffixes:

- a) suffixes which can only be attached to verbal stems (deverbal suffixes);
- b) suffixes which can only be added to verbal stems (denominal suffixes).

The deverbal suffixes are divided into:

- a) deverbal verb suffixes: *-ыл/-іл* denoting the passive mood of the verb: *бас* - "to press", *бас+ыл* - "to be pressed";
- b) deverbal noun suffixes: *-ма+/-ме+(=па+/-пе)*:
бас - "to press", but *бас-ма + > бас-па +* "pressure; printing; press.

Similarly, the denominal suffixes are separated into:

- a) denominal noun suffixes, as e.g., + *шы+/-ші+* denoting a person who does something habitually or professionally with the thing or object expressed in the preceding noun *етік* "boots", *етік+ші* "one who makes boots or shoes, shoemaker"; *жұмыс* "work", *жұмыс+шы* "worker".
- b) denominal verb suffixes, as e.g. +*ла-/+ле* (also: (+*та-/+те*),

expressing the idea of doing (making) something with the preceding noun: *ic* + "work", *ic+re* "to make" (literally: to make work).

As the above examples illustrate, in Kazakh, unlike English which can form verbs ("a find") and verbs from nouns ("to face" without morphological changes, the firmly fixed boundary between verbs and nouns can be crossed by means of appropriate suffixes.

STRESS

Kazakh employs different stress rules for noun and verb formations. In noun formations [i.e., stem (+plural ending) + (possessive ending) + case ending] the last syllable (= suffix or ending) is stressed:

тау+ ("mountain") + *лар* "mountains"

тау+лар+ға "to the mountains"

As a general rule, in verb formations (i.e., mood and tense) the stress falls on the syllable before the personal ending which is unstressed:

кел+генмін "I have come"

If the verb formation contains the negative suffix *-ма/-ме; -ба/-бе; -па/-пе* the stress generally moves to the syllable preceding the negative suffix:

кел+ме+генмін "I have not come"

кел+ме "don't come"

кел+меніз "please don't come".

MAIN DIFFERENCES BETWEEN KAZAKH AND ENGLISH

1. Kazakh has no gender.
2. Kazakh has neither a definite nor indefinite article.
3. English modal verbs "can, could, may, might, shall, should, must" do not exist in Kazakh. Each of these words requires a rephrasing in Kazakh. For example "I must go" is rendered as "My going is necessary":

бар-у+ым керек

4. Kazakh has no verb "to have, to not have" Instead it uses the phrase: "my so-and - so exists (does not exist):

кітаб+ым бар (жоқ)

5. Instead of prepositions Kazakh uses postpositions.
English "after school" is rendered as

мектептен кейін

6. Kazakh has no dependent (subordinated) clauses. Neither does it have subordinating conjunctions. An English dependent clause "when he came" is rendered as "at his coming" *кел-ген+ін+де* or *кел-ген+де* English relative clauses correspond in Kazakh to attributive phrases: *жаз-ған адам...* "the man who wrote..." (lit.: the having written man).

7. Kazakh has two forms of the second person: familiar *сен* and polite *сіз*. This is expressed in the noun and verb personal endings, as

балаң - бала-ңыз	your son
жаздыңдар - жаздыңыздар	you wrote
кел - келіңіз	come

8. When a noun is used with numerals or the words *көп* "many" the noun takes no plural endings, as in

он студент	ten students
көп кітап	many books

9. A double negative is used in Kazakh when expressing negation. A sentence may have negative words *ештеңе* "nothing" *ешкім* "nobody", or *ешқандай* "never" and the negative suffix *-ма/-ме* or the negative word *жоқ*

Ешкім келмеді	Nobody came (lit.: Nobody not came)
Бөлмеде ешкім жоқ.	Nobody is in the room

10. In Kazakh the predicate is always at the end of a sentence.

Мен кітап оқуды ұнатамын	I like reading a book (lit.: I book reading like).
-----------------------------	---

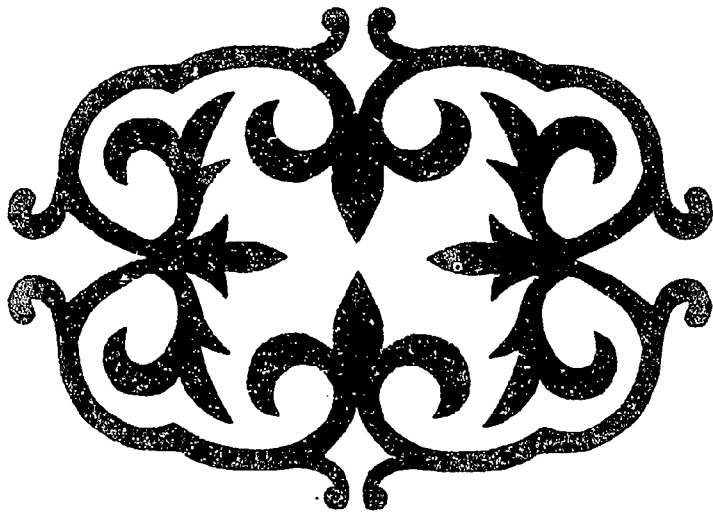
Terms of Address among the Kazakhs

Kazakhs, like other Turkic peoples of Central Asia, address each other with kinship terms which differentiate between younger and older persons. These terms of address are used both alone and in addition to a first name or title. For example, when a young Kazakh offers his seat on the bus to an older man, he says, *Ағай, отырыңыз!* "Respected elder (lit.: respected older brother), please sit down!" An older woman will be addressed by a younger person with *апай* "respected lady (lit.: respected older sister)" The same terms are used to address a male teacher (*ағай*) and female teacher (*апай*).

Addressing younger people Kazakhs use the following kinship terms: *інім* or *бауырым* "my younger brother", *қарындв. сым* "my younger sister" (by a man; *сің. ім* "my younger sister" (by a woman). If the person being addressed is the same age as the speaker, the terms used are *күрбим*, *күрдасым*, *замандасым* "my co-equal"

Kazakhs use the above terms primarily when other Kazakhs or other Turkic peoples. Foreigners who speak Kazakh and demonstrate an understanding of the Kazakh culture will also be addressed with kinship terms, i.e. they will be accepted into the Kazakh family.

Kazakh elders, who are demonstratively fond of children, will address the young with *балам* "my son, my child" *қызым* "my daughter" They will use elaborate terms of endearment, such as *шырағым* "my light", *қалқам* "my shield", *ботам* "my little camel", *қозым* "my little lamb" or *құлыным* "my little foal". The most touching term of endearment which Kazakh elders use with children is *айналайын* "my dearest, my precious one" (lit.: I will turn around you in an act of sacrifice, i.e., I will sacrifice myself for you).

TOPIC 1

АМАҢДАСУ, ТАҢЫСУ, ҚОШТАСУ GREETINGS, ACQUAINTANCE, LEAVING

Competencies::

1. To exchange greetings
2. To introduce yourself and others
3. To depart and say goodbyes

Grammar:

Personal Pronouns (Singular- 1st, 2nd) in Genitive Case
Interrogative Pronouns
Personal endings (Singular- 1st Person)
Cardinal Numers 1-10

It is required to know how the Kazakhs greet one another because in many Kazakh communities you will be measured by your greetings. The young should always speak first. The men always shake hands. The women usually don't shake hands when greeting and being greeted. For Kazakhs, life is changing so that these days it is acceptable for some women to shake hands (if a woman doesn't shake your hand, don't worry she is trying to maintain Kazakh traditions). Among the young a short greeting is widely used "Сәлем!" "Hi!", "Hello!".

DIALOGUES

A

- Саламатсыз ба?
- Саламатсыз ба!
- Қалыңыз қалай?
- Жақсы. Рахмет! Сіз ше?
- Жақсы. Рахмет!
- Сау болыңыз!
- Сау болыңыз!

B.

- Амансыз ба?!
- Амансыз ба!
- Менің атым Баян.
- Сіздің атыңыз кім?
- Менің атым Денис.
- Қалыңыз қалай?
- Жақсы. Рахмет! Сіз ше?
- Жаман емес. Рахмет.
- Сау болыңыз!
- Сау болыңыз!

C

- Ассалаумағалейкум!
- Уа-Алейкум ассалам"
- Сіздің атыңыз кім?
- Менің атым Рон.
- Өте жақсы. Сіз қайдансыз?
- Мен Америкаданмын. Сіз ше?
- Хош келдіңіз! Мен Қазақстаннанмын. Қалыңыз қалай?
- Рахмет! Жақсы! сіз ше?
- Құдайға шүкір. Сау болыңыз!
- Сау болыңыз.

D

- Дэвид, сәлем!
- Сәлем, Дәурен!
- Оның аты кім?
- Оның аты Патрик.

Common Phrases and Words:

Саламатсыз ба!? greetings (widely used both old young)

Амансыз ба? How do you! Hello! Are you well?

Жақсы	Fine, well
Рахмет!	thanks, thanks
Сау болыңыз!	Good bye! bye-bye!
Қош	Bye-bye!
Қош, сау бол!	Good bye! Fare well!
Қош, сау болыңыз!	(Polite form)
Қош келдіңіздер!	Welcome!

Ат - Name	Атым - my Name
Мен - I	Менің - I, My
Сіз - You (Polite form)	Сіздің - You, your
Ол - he/she	Оның - his/her

Қайдан? - Where ... from	Қайдансыз? - (Polite form 2nd Person)
Қал қалай? - How are You?	Қалыңыз қалай? - (Polite form)
Сен ше? - And You?	Сіз ше? - And You? (Polite)
Жаман емес - Not bad	
Құдайға шүкір - I'm fine (literaly: Thank you God) Note: Omit Құдайға to sound I formal (literally to not use God's name)	

Ассалаумағалейкум! - traditional greeting among the Muslim (men)
 it means: (Literally: I wish you peace!)
 Уа-алейкум ассалам! - the answer to this traditional Muslim greeting.

Мына, мынау - This
 Бұл

Interrogative Pronouns

Кім?

бала

қыз

оқушы

әже

дәрігер

Не?

ит

мысық

гүл

кітап

үй

Remember! *Кім?* Interrogative *Кім?* refers to human beings and their occupation.

Не? Usually refers to things, animals, birds, and plants etc

The Kazakh language used the cyrillic alphabet but, because some sound cannot be made with the regular 33 cyrillic characters there are 9 additional letters.

Exercise 1. Read these letters and compare them

Аа - ә	Гг - Ғғ
Оо - Өө	Кк - Ққ
Ыы - Іі	Нн - Ңн
Уу - Үү - Ұұ	Хх - һ

Exercise 2. Read the following words

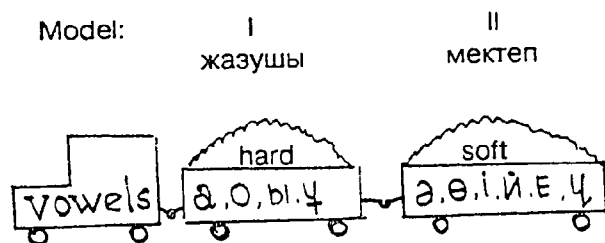
А, а	Ә, ә	
Ата, ара, аға, алма апа, сағат, Асан	әріп, әже, дәптер, кәрі, жәрдем, әлем, Сәуле, әдемі, әдіс, мәжіліс, бәрі, әрине	
О, о	Ө, ө	
От, орта, қол, орын досым, жол, жоспар	Өрік, өзім, көз, сөз, төр, төрт, көру, көп өте, бөлек, мөлдір, Өтеген, Өмірзақ	
Ы, ы	І, і	
Ыдыс, жыл, мың, ауыз наурыз, жылы, қыс, танысу	Із, іні, ірі, кіру, екі, білім, сегіз, өзгеріс, тіс, сіз, біз, киім, кілем, бір	
У, у	Ү, ү	Ү, ү
Ту, су, бу, тату, бару, жуыну, ішу	үл, үн, түру, ұйым күс, жұмыс, дұрыс	Үй, үлкен, күн, жүз, жүзім, күз, жүру, түлкі, түсіну
Г, г	Ғ, ғ	
Гүл, Гауһар, Гүлсім	аға, сағат, тоғыз, маған, ғасыр, ғарышкер	
К, к	Қ, қ	
Кіру, келу, кектем күйеу, киім, көйлек	қала, қалам, қыз, қашан, қасқыр, қалың, құттықтаймын, қырық; қызық, қысқа	
Н, н	Ң, ң	
Нан, не, неше, нешінші, нәзік, негізгі, Нұрлан	жаңа, таң, таңертең, маңызды, оның, менің, оңай, оң, өлең; аң	
Х, х	Ң, ң	
Хат, халық, хабар.	Гауһар, жиһаз	

Exercise 3. Read the following words and write them in alphabetical order

Ара (bee), *ана* (older sister), *ана* (mother), *сапа* ° (quality), *бала* (child son)
қала (town, city), *сары* (yellow), *дәрі* (medicine), *тарак* (hair brush,
comb), *гүл* (flower), *көше* (street), *уақыт* (time), *ауыз* (mouth), *қадірлі*
(dear, respectable), *күйеу* (husband), *өзгеріс* (change); *үзіліс* (break),

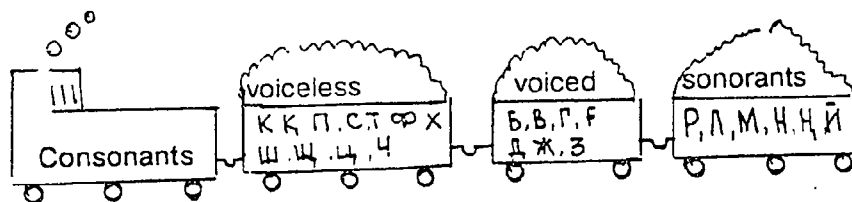
жуыну (wash), қуану (to be glad), ұмыту (to forget), танысу (to meet), отбасы (family), әрине (of course), мүмкін (probably), бірақ (but), сондықтан (that's why), себеп (reason), пәтер (apartment), перде (curtain), саусақ (finger), мойын (neck), түйе (camel), түйме (button)

Exercise 4 Read the following words and divide them into 2 groups, place the words with the soft vowels to the right, and with the hard vowels to the left

жазушы (writer), мектеп (school), дүйсенбі (Monday), оқулық (textbook), отбасы (family), кездесу (to meet), бөлме (room), түйме (button), қарындас (sister), балық (fish), тауық (chicken), оқушы (student), кіру (to enter), отыру (to sit), жүру (to go), қашан (when), тану (to recognize), танысу (to get acquainted)

Exercise 5 Read the following words and divide them into 3 groups
 1) voiceless consonants
 2) voiced consonants
 3) sonorants

сөз (word), кеш (evening), бүгін (today), қарындас (sister), мысық (cat), көл (lake), қыс (winter), жаз (summer), күз (autumn), көктем (spring), ыстық (hot), мамыр (May), маусым (June), көпір (bridge), үй (house), сарай (palace), шаш (hair), айт (tell), бет (page, face), көз (eye), өлең (song):

Grammar

Personal Pronouns

	Singular	Plural
1st	Мен	Біз
2nd	Сен Сіз	Сендер Сіздер
3rd	Ол	Олар

Exercise 6. Read aloud and translate

Мынау кім?

Мынау - мен.

Менің атым Айша.

Мынау - сен.

Сенің атың Серік.

Мынау - сіз.

Сіздің атыңыз Баян.

Мынау не?

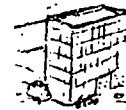
Мынау

Мынау

Мынау

Мынау

Мынау

Мынау

Personal endings

The Predicate in Kazakh will be any word to which you add a personal ending (Singular 1st, 2nd) and it's placed at the end of the sentence e.g:

Singular

1st	Мен оқушы+мын	I am a student
2nd	Сен оқушы+сың Сіз оқушы+сыз	You are a student You are a student
3rd	Ол оқушы	he/she is a student

Exercise 7. Read aloud and translate

Мен баламын	Мен мұғаліммін
Сен баласың	Сен мұғалімсің
Сіз баласыз	Сіз мұғалімсіз
Ол бала	Ол мұғалім

Exercise 8. Write the personal endings

Ол әнші ...		Сіз дәрігер...		Сен жазушы...	
Мен әнші ...		Ол дәрігер...		Сіз жазушы...	
Сіз әнші ...		Мен дәрігер...		Ол жазушы...	
әнші - singer...		дәрігер - doctor		жазушы - writer	

Exercise 9. Read and translate. Find the personal endings.

- А. Саламатсыз ба! Мен Эмилимін. Мен Америкаданмын. Мен мұғаліммін
Сіз ше?
- ә. Амансыз ба? Мен Лора Джонсонмын. Мен мұғаліммін. Мен Америкаданмын. Сау болыңыз!
- Б: Сәлем! Мен Карлмын. Мен Америкаданмын. Мен есепшімін. Қазір (now) оқушымын. Сен ше?

Сандар - Numerals

1 - бір	6 - алты
2 - екі	7 - жеті
3 - үш	8 - сегіз
4 - төрт	9 - тоғыз
5 - бес	10 - он

Exercise 10. Read aloud the following words. Pay particular attention to the different sounds.

бір - бер
бір - бар
бір - біз
екі - ескі
екі - үкі

үш - үш
үш - үй
үш - үр
үш - өш
үш - аш

төрт - төр
төрт - тор
төрт - торт
төрт - өрт
төрт - тарт

бес - бас
бес - бос
бес - кес
бес - тес
бес - без

алты - ұлты
алты - ашты
алты - жарты
жеті - жеті!
алты - шеті

сегіз - сағыз
сегіз - сиғыз
сегіз - қоңыз
тоғыз - тоңғыз

он - оң   он - ол   он - үн   он - от   он - өн

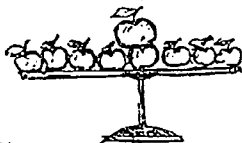
Exercise 11. Read aloud in Kazakh

10, 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1;

8 лимон,

9 алма (apple),

2 дос (friend),

7 кітап (book)

1 әже (grandmother),

10 тауық (hen),

6 жұмыртқа (egg),

3 гүл (flower),

4 бала (child)

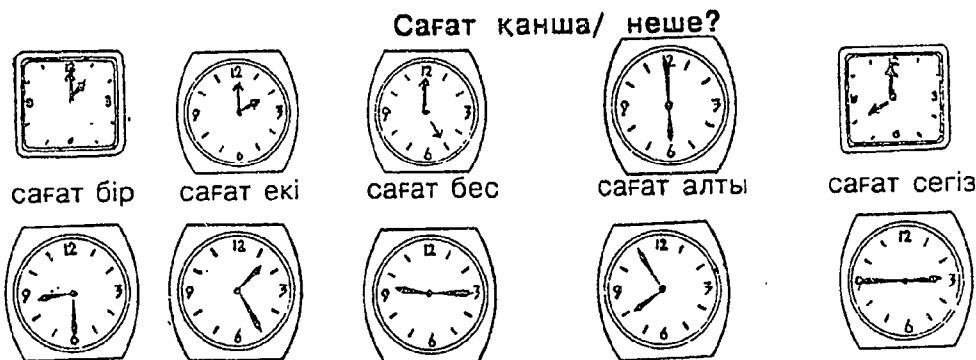
Exercise 12. Read aloud and translate the phrases

10 кітап
8 қыз
4 дос
2 мысық
5 оқушы

9 мұғалім
6 ит
3 дәрігер
7 лимон
1 гүл

Exercise 13. Count from 1-10 and back from 10-1.

Exercise 14. Read and answer the question in Kazakh
What time?

- Кешіріңіз, сағат неше?
- Сағат 10.
- Рахмет!

сағат - time, clock, watch
кешіріңіз - excuse me (formal)

Сандар. Numeral

11 - он бір	20 - жиырма	1000 - мың
12 - он екі	30 - отыз	2000 - екі мың
13 - он үш	40 - қырық	3000 - үш мың
14 - он төрт	50 - елу	4000 - төрт мың
15 - он бес	60 - алпыс	5000 - бес мың
16 - он алты	70 - жетпіс	6000 - алты мың
17 - он жеті	80 - сексен	
18 - он сегіз	90 - тоқсан	1,000,000 - миллион
19 - он тоғыз	100 - жүз	1,000,000,000 - миллиард

Exercise 15. Count from one to a hundred in Kazakh

Exercise 16. Repeat and answer these math problems in Kazakh.!

+ қосу	- алу	= болады
1+5 =	7+10 =	10-2 =
4+3 =	12+6 =	90-20 =
2+8 =	40+20 =	100-30 =
50+50 =	30+30 =	60-45 =
25+75 =	45+45 =	76-12 =
40+35 =	15+15 =	44-4 =
		85-35 =

The Kazakh Family

In the Kazakh Family, the father was the head, surrounded by his many children, married sons and their children, all living together as a family unit in nearby yurts. During the years of Soviet rule, the Kazakh family suffered many changes. Instead of occupying stately yurts, the Kazakhs have had to move into crowded houses of poor quality. Young people from the countryside move into the cities for education opportunities and better living conditions, leaving behind their parents and grandparents, breaking family ties.

Housing for young couples is not available in Almaty. As in other towns and cities, the housing shortage is so severe that even couples who have been married for many years have only a single room to call home. This housing situation has limited the size of the Kazakh urban family, which now usually consists of the parents and two children. There is seldom room for grandparents. Since both parents work, they had, until recently, no choice but to leave their children in kindergartens where the only language of communication was Russian.

In the countryside a family still includes three or sometimes four generations, and the number of children is between five and ten. These rural children have been growing up in a Kazakh environment, while a whole generation of young urban Kazakhs have been raised without knowing much of their mother tongue - although this is now changing. The number of Kazakh schools and kindergartens in Almaty and other urban centers is increasing, and the emphasis is on the revival of Kazakh traditions.

These traditions include the celebration of holidays. When a child is born a feast called *shildehana* is held. Forty days after the birth the family invites female guests for the *besik salar*, marking the day the child is first put in its cradle. On the first day of school the *til ashar* is celebrated. Together with all other Central Asians, the Kazakhs are again celebrating their traditional New Year (*Nauryz*) on March 22, after being banned for over seventy years. All Kazakh celebrations feature a *dombira* player to play and sing Kazakh songs. An *aqin* (oral poet) might also be present to improvise songs dedicated to the person honored at the feast.

TOPIC 2

ОТБАСЫ FAMILY

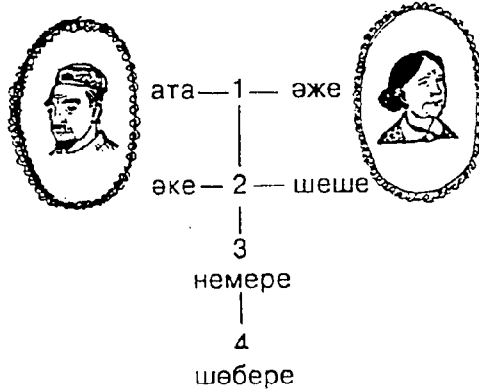
Competencies:

1. To ask, answer and describe ones family
2. To ask about ones host/counterpart's family

Grammar:

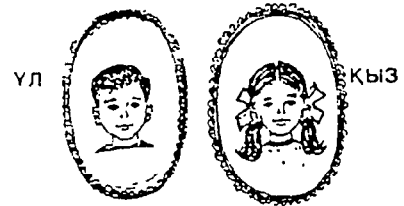
1. Possessive endings of Nouns (Singular I)
2. Locative case
3. Interrogative sentences with particle

-ма/ме? -ба/бе?
-па/пе? -ше?

әйел күйеу

балалар

А

- Сізде отбасы бар ма?
- Иә, бар. Менде отбасы бар.

В.

- Сізде отбасы бар ма?
- Жок, менің басым бос.

С.

- Сізде отбасы бар ма?
- Жок, мен бойдақпын.

D.

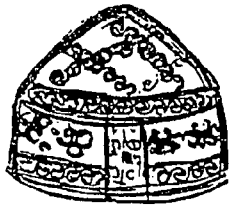
- Сізде ата бар ма?
- Иә, бар.
- Ол нешеде?
- Ол 84-те (сексен төртте).
- Оның аты кім?
- Оның аты Джордж.

E

- Сізде бала бар ма?
- Иә, менде бір ұл, бір қыз бар.
- Олар нешеде?
- Қызым 12-де, ұлым - 8 де.

отбасы	family	іні	younger brother (for a man)
ата	grandfather	бауыр	younger brother (for a woman)
әже	grand mother	қарындас	younger sister (for a man)
әке	father	сіңлі	younger sister (for a woman)
шеше, ана	mother	жиен	nephew, niece
әке-шеше	parents	нағашы	uncle (for a mother's brother)
бала	child	күйеу	husband
ұл	boy, son	күйеу жігіт	groom
қыз	girl, daughter	келін	daughter-in-law
немере	grandson/daughter	жеңге	sister-in-law
шөбере	greatgrandson	қалыңдық	bride
аға	brother (for a father's brother)	Мен+де	I have...
ана	sister	Сіз+де	You have...
күйеу бала	son in-law (daughters husband) (younger sister's husband)	Неше+де?	How old?
жезде	brother-in-law (elder sister's husband)	Бар	Yes/ I have
бойдақ	bachelor, unmarried (man)	Жок	no/ I haven't)
үйленген жоқ	single, unmarried (man woman)		

The Kazakhs traditionally didn't answer when asked about their family and the number of children for religious reasons, 1) they didn't want to anger God, 2) they were afraid of getting the "evil eye." They usually won't tell you: "I have a big family or I have many children" In some parts of Kazakhstan this tradition remains, but younger people should give you a straight answer.

Here are a few words about the relatives of a husband and wife. "Қайын -қайын аға (қайнаға)" is usually used for an elder brother of a husband or a wife, "қайын сіңлі" -for a younger sister of a husband, "қайын ата" - for fathers of the husband or wife, "қайын өне" for mothers of the husband or wife. "Қайын жұрт" - close relatives of a husband or a wife. "жеңге" - elder brother's wife.

Exercise 1. Pay particular attention to the pronunciation of the following words

әже	ажар	шеше	неше	жиен	жиын
қыз	қыс	шашу	ашу	жезде	жазда
күз	көз	ін	іні	күйеу	күйу
жас	жаз	кім	киім	келін	қалың
ана	әке	сен	сең	ағаш	нағашы
аға	апа	шәй	жәй	қол	қал
ата	ана	сән	сан	қою	күйу
жыл	жылы	әділ	адал	көңілді	көгілдір
бет	бес	әйнек	өрнек	жоқ	жақ
шөп	шөбере				

Exercise 2. Read aloud and translate into English:

Мынау отбасы Мынау әке мен шеше. Мынау балалар (бала-балалар Pl.form). Мынау аға. Оның аты Олжас. Мынау іні. Оның аты Илияс. Мынау қарындас. Мынау апа. Мынау сіңлі.

Exercise 3. Look at the picture and answer the questions.

Мынау.... Мынау .... Мынау ....

МЫНАУ КІМ?

Мынау.... Мынау ... Мынау ...

Exercise 4. (See Introduction and revise the possessive form.)
 Read, translate, and pay particular attention to the words in pairs so
 that you can understand the possessive endings.

A

әке	әкем	аға	ағам
қарындас	қарындасым	бауыр	бауырым
сіңлі	сіңлім	апа	апам
ата	атам	ұл	ұлым
әже	әжем	шеше	шешем
қыз	қызым	немере	немерем
күйеу	күйеуім		

B.

әке	әкеңіз	аға	ағаңыз
қарындас	қарындасыңыз	бауыр	бауырыңыз
сіңлі	сіңліңіз	апа	апаңыз
ата	атаңыз	ұл	ұлыңыз
қыз	қызыңыз	немере	немереңіз

Exercise 5. Name the Kazakh words that match the pictures and
 repeat the words with the possessive endings.

Мынау мен

Менің атым Арман.

МЫНАУ ОТБАСЫМ

м,

м,

м,

м,

м,

ім,

ым,

м,

ім.

*Now change from the first-person to the second person (polite form).

Exercise 6. Add Possessive endings for the Singular first and second person (polite form) and translate into English.

Менің әке...	Сіздің әке...
Менің аға...	Сіздің аға...
Менің сінлі..	Сіздің сінлі...
Менің немере...	Сіздің немере...
Менің қызы...	Сіздің қыз...
Менің үл...	Сіздің үл...
Менің қарындас...	Сіздің қарындас...
Менің әйел...	Сіздің әйел...
Менің күйеу...	Сіздің күйеу...
Менің қалыңдық/Ғ...	Сіздің қалыңдық/Ғ...
Менің дәрігер...	Сіздің дәрігер...
Менің мысық/Ғ...	Сіздің мысық/Ғ...
Менің тауық/Ғ...	Сіздің тауық/Ғ...
Менің сағат...	Сіздің сағат...

Exercise 7. Translate into Kazakh using the possessive forms.

1. My husband. 2. Your father. 3. My son. 4. Your little sister (for a man).
5. My younger sister (for a woman). 6. My family. 7. My grandson. 8. My
doctor. 9. Your teacher. 10. My dog. 11. Your child. 12. My cat. 14. Your
wife. 15. Your grandmother.

Exercise 8. Change the underlined words and then create and
translate sentences with the words.

EXAMPLE: Сізде әке бар ма?

A. Сізде отбасы бар ма?

әке
бала, қыз, үл
іні, сінлі
қарындас
шеше
ата
әже
аға
қалыңдық

EXAMPLE: Ата нешеде?

B. Ол нешеде?

ата
әке
шеше
бала
қалыңдық
оқушы

According to the laws of Vowel Harmony the choice of suffix (given below) depends on the vowels in the word. Usually these suffixes are used for the locative case (example: Нешеде?)

Vowels or last letter	Hard vowels	example:	soft vowels	example:
with Vowels and voiced consonants	-да	алтыда жиырмада	-де	сегізде отыз бірде
Voiceless consonants	-та	алпыста қырықта	-те	елу бесте он үште

Exercise 9. Read, translate, and define the suffixes.

Алия он бесте. Атам жетпіс сегізде. әжеңіз алпыс тоғызда. әкеніз қырық екіде. Шешем отыз алтыда. Асан жиырмада. Ол жиырма екіде. Сіңлім қырықта. Досым жиырма төртте.

Exercise 10. Choose a pronoun from column one with a noun from column two and end with the interrogative *нешеде* to make a question? Then answer your question, choosing from column three using the locative endings (-да, -де, -та, те).

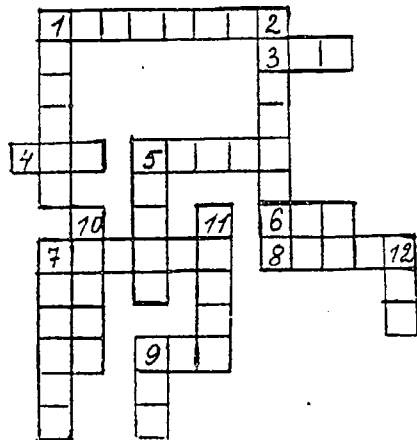
EXAMPLE: 1. Менің әкем нешеде? 1. Менің әкем алпыс жетіде
2. Сіздің апаныз нешеде? 2. Менің апам отыз төртте.
3. Оның қарындасы нешеде? 3. Оның қарындасы он сегізде.

-1-	-2-	-3-	
Менің	әкем	алпыс жеті	-да
Сенің	немереңіз	үш	-де
Сіздің	атасы	жүз	-та
Оның	қарындасын	жиырма бес	-те
	күйеуі	отыз төрт	
	әжең	тоқсан екі	
	қалыңдығым	он сегіз	
	ағасы	қырық алты	
	апаң	елу	
	сіңлім	отыз бір	
	дәрігерім	қырық төрт	
	оқушын	жиырма бір	
	муғалімі	отыз жеті	
	Ғалымбек	он жеті	
	Мәриан	тоқсан	
	Хамза	жиырма тоғыз	
	Элин	он сегіз	

Play the crossword "ОТБАСЫ"

ACROSS:

1. The girl who is going to marry.
3. Father's father or mother's father.
4. Elder brother or wife.
5. Sister-in-law (of younger brother)
6. Elder siuter.
7. Son.s or daughter's child (for our parents)
8. Younger sister (of a woman).
9. Father.

DOWN:

1. Daughter-in-law's or son-in-law's mother.
2. Younger sister (of a men).
5. Husband.
9. Mother's or father's mother.
10. Elder sister's husband.
11. Elder brother's wife.
12. Younger brother (of a man)

REVISION

Exercise 12. Read, translate and answer the questions.

1. Сіздің атыңыз кім?	7. Оның аты кім?
2. Сіз қаншадасыз?	8. Сізде бала бар ма?
3. Сіз нешедесіз?	9. Балаңыз нешеде?
4. Сізде отбасы бар ма?	10. Оның аты кім?
5. Сізде әке бар ма?	11. Сізде сағат бар ма?
6. әкеніз нешеде?	12. Сағат қанша/неше?

In Kazakh interrogative sentences begin with the words Kim? Ne? Қанша? Неше? etc. or by adding the interrogative particles ма/ме? ба/бе? ше? па/пе?

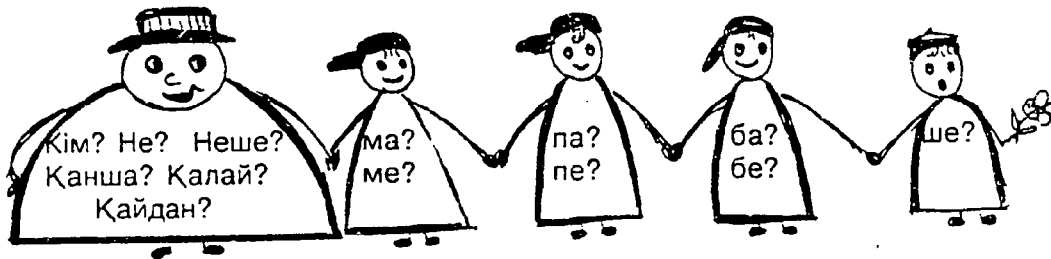
Vowels in the words or the last letter	Hard	examples	soft	examples
й, р, л vowels	ма	сарай ма?	ме	гүл ме?

ж, з, м, н	ба	қыз ба? жаз ба? адам ба? нан ба?	бе	күн бе? өзен бе? сөз бе?
к, қ, п, с, т, ф, х ц, ч, ш, щ, д, г, б, в	па	Ричард па? мысық па? хат па?	пе	ит пе? бес пе? төрт пе? Эрик пе?

Exercise 13. Add the interrogative particles to the following then read and translate.

1. Сізде бала бар ...?
2. Мынау мұғалім ...?
3. Сізде отбасы бар ...?
4. Сізде кітап бар ...?
5. Мынау әже ...?
6. Мынау қызыңыз ...?
7. Мынау атаңыз ...?
8. Мен Қазақстаннанмын?
9. Сіз ...?
10. Мынау Эрик ...?
11. Сізде ит бар ...?
12. Сізде аға бар ...?
13. Мынау қарындасыңыз ...?
14. Мынау әйеліңіз ...?
15. Мынау күйеуіңіз ...?
16. Мынау Беверли ...?
17. Сіздің атыңыз Сьюзан ...?
18. Сіздің атыңыз Кевин ...?
19. Оның аты Трейси ...?
20. Сізде мысық бар ...?

Exercise 14. Change to the interrogative form by adding the interrogative particle and correct pronoun.

1. Мынау гүл.
2. Сағат үш.
3. Сізде немере бар.
4. Сіздің атыңыз Патрик.
5. Мынау мысық.
6. Сіз Америкадансыз.
7. Сізде ит бар.
8. Ол жиырма жетіде.
9. Оның аты Дәурен.
10. Сіздің атыңыз Вэлори

Мамандықтар - profession

Есепші	counter, book keeper
эколог	ecologist
әнші	singer
жазушы	writer
жұмысшы	worker
шаруа	farmer
қызметкер	clark
жүргізуші	driver
менгеруші	manager
бастық	boss
орынбасар	assistant
ғалым	scientist
оқытушы, мұғалім	teacher
тілші	correspondent
тілмәш	interpreter
аудармашы	translator
инженер	engineer
сатушы	salesman, shopkeeper
дәрігер	doctor
суретші	painter, artist
мүсінші	architect
тігінші	sewer
тоқымашы	weaver
аспазшы	cook
ұшқыш	flyer, pilot
зейнеткер	pensioner

Exercise 15.. Read and translate into English.

1. Мынау есепші	9. Інім - инженер
2. әкем дәрігер	10. Ричард - зейнеткер
3. Шешем мұғалім.	11. ұлым - ұшқыш.
4. Ол эколог	12 Қызым суретші.
5. әжем әнші.	13. Ағам тілші.
6. Атам зейнеткер.	14. Элин бизнесмен.
7. Балам тілмәш.	15. Роберт жүргізуші.
8. Олжас аудармашы.	16. Қарындасым сатушы.

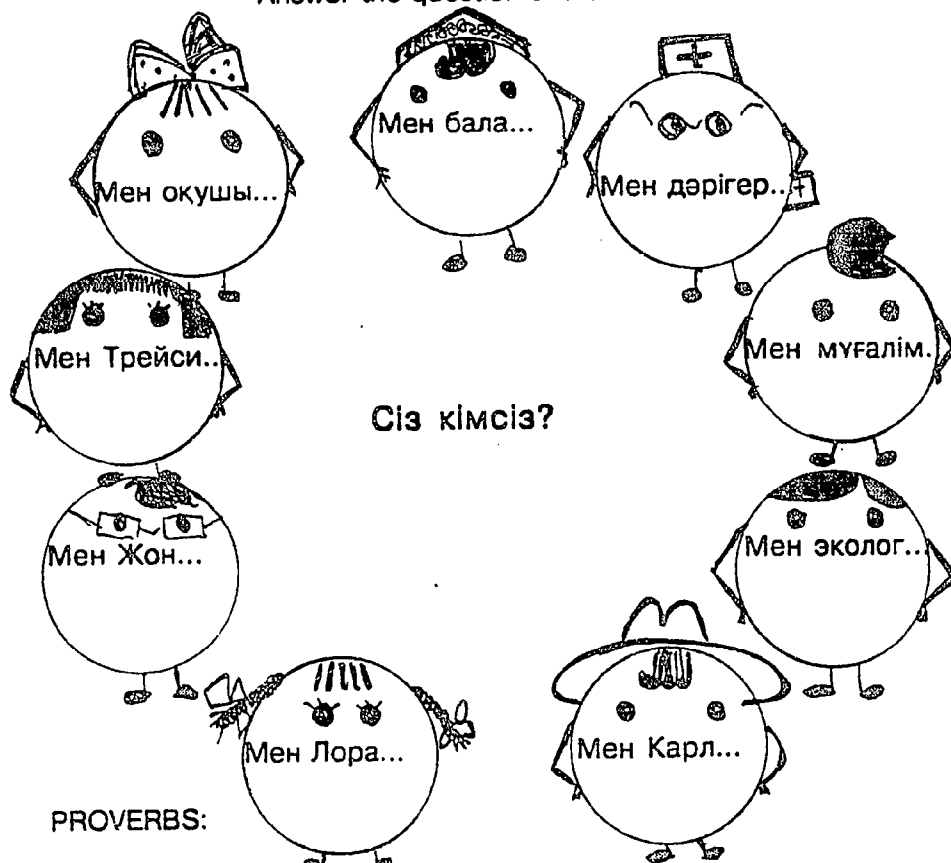
Exercise 16. Read and translate. Pay attention to the personal endings.

A.				
Мен	ғалыммын	мұғаліммін	әншімін	экологпін
Сен	ғалымсың	мұғалімсің	әншісің	сатушысың
Сіз	ғалымсыз	мұғалімсіз	әншісіз	бастықсыз
Ол	ғалым	мұғалім	әнші	зейнеткер

B. Put the personal endings where necessary.

Мен	үшкыш...	жүргізуші...	мүсінші...
Ол	суретші...	жұмысшы...	тігінші...
Сен	дәрігер...	жазушы...	тоқымашы...
Сіз	менгеруші...	орынбасар...	оқытушы...

Exercise 17. Add personal endings (Singular 1st person)
Answer the question and translate.

Сіз кімсіз?

PROVERBS:

1. "әкеге тартып үл өсер,
Шешеге тартып қыз өсер"

"Like father, like son,
Like mother, like daughter"

2. "Өз үйім - өлең төсегім"

"East or west home is best"

3. "Балалы үй - базар,
Баласыз үй - мазар"

"To not have children is
to not know what love is"

TOPIC 3

Дүкен At the Store (Shop)

Competencies: 1. To ask about food and its price
2. To converse at the store.

Grammar: 1) Imperative Mood (Polite form)
2) using numbers as adjectives
3) Personal Pronouns Мен, Сіз.
4) Practice structure with "Маған керек ...
Сізде ... бар ма?"

A.

- Сізде сүт бар ма?
- Иә, бар.
- Қанша тұрады?
- 23 теңге.
- 1 литр сүт беріңіз.
- Алыңыз. рахмет!

B.

- Сізде нан бар ма?
- Иә. Сізге қандай нан керек?
- Маған жұмсақ ақ нан керек.
- Батон мен береке нан жұмсақ.
- Батон қаншадан?
- 17 теңге 50 тиын.
- 1 батон беріңіз. Міне ақша.
- Рахмет!

C.

- Тоқаш жоқ па?/бар ма?
- Бар.
- Жұмсақ па?
- Иә.
- Қаншадан?
- 120 теңге.
- Анау кәмпит қанша тұрады?
- Қайсы? Мынау ма? 250 теңге.
- Маған 0,5 кг тоқаш және 300 г. кәмпит беріңіз. Бәрі қанша?
- Бәрі 135 теңге.
- Міне, алыңыз.
- Мен сізге 65 теңге қайтарамын.
Санаңыз!
- Рахмет!

D.

- Маған 1 келі шұжық беріңізші?
- Сізге қандай шұжық керек?
- Маған сүрленген шұжық керек. (smoked sausage)
Қанша тұрады?
- 165 теңге төлеңіз.
- Рахмет.

E.

- Маған 0,5 келі сары май және 0;5 келі сірне ірімшік беріңіз.
- Тағы не аласыз?
- Тағы 10 жұмыртқа беріңіз. Бәрі қанша тұрады?
- Бәрі 240 теңге тұрады. Кәссiге төлеңіз.

Дүкен - Store, Shop

Азық-түлік - Food

НАН - bread

Kazakhstan has many different kinds of bread:

береке нан	round white bread	шелпек	fried bread in the oil
сайка	fancy bread	(таба нан	scone (bread made by
батон	along round loaf	лепешке)	Central Asian people)
ақ нан	white bread	қара нан	brown bread

шұжық	sausage	күріш	rice
сүт	milk	кеспе	noodles
айран	sourmilk	макарон	macaroni
қаймақ	sourcream	ун	flour
сүзбе	cottage cheese	май	butter
сірне	cheese	сусын	beverage
ет	meat	шырын	juice
балық	fish	өсімдік май	vegetable oil
тауық	chicken	тоң май	fat
жұмыртқа	egg	бал, әсел	honey
шекер, қант	sugar	сыра	beer
кәмпит	sweet	арақ	vodka
тоқаш	cake, biscuits	шарап	wine
торт	cake		
темекі	cigarette		
жұмсақ	soft, fresh	сату	to sell
қатты	stale, hard	сатып алу	to buy

міне, мынау	this
анау	that
басқа	other, another
бәрі	all, everything
ақша	money
теңге	currency (like dollar)
тиын	currency (like cent)
сізде	you (loc. case)
маған	I, me (dat case)
сізге	you (dat case)
және,	and
мен/ен//ен/	

сатушы	sales person
сатып алушы	customer
алыңыз	take, please
беріңіз	give me, please
[ақша] қайтары	to get change
санаңыз	count, please
қайта, тағы	once more, again

Structure:

қанша тұрады?
қаншадан
маған керек
... бар ма?

How much?
How much does it cost?
I want ... or I need ...
Do you have ...?

Short:

кг - килограмм [келі]
г - грамм [грамм]
л - литр [литр]
т - теңге или тиын

Exercise 1. Read and compare.

ат-ет	ет-ит	ант-қант
қант-салт	сүт-сұрт	сүт-сат
көмпит-компот	тауық-тәулік	түз-түс
балық-халық	қаймақ-көйлек	жұмыртқа-шегіртке
сүзбе-созба	торт-төр	сусын-сосын
төрт-төрт	сыра-сіра	сыра-сары
сыра-сыр	үн-үл	күріш-күрылыс
кеспе-қазба	жұмсақ-тұмсық	әсел-әсем
әсел-асыл	қымбат-күрмет	қатты-күтты
қатты-күтім	міне-мынау	қымбат-кіндік
арзан-өзен	бәрі-барыс	ақша-өкше
және-жаңа	шәй-жәй	теңге-тән

Exercise 2.. Answer the question and match the words with the pictures

Бұл не?

балық
нан
жұмыртқа
тауық

шоколад
сыра
кәмпит
батон
сүт
ет

The words "жарты" and "жарым" denote half of something but there are differences between them. "Жарым" is used mostly with numerals...

2.5 екі жарым
6.5 алты жарым

....."Жарты" is used with the noun.

Жарты сағат	Half an hour
Жарты тауық	Half of chicken)
0.5	жарты литр (500 гр water, milk etc.)
0.5 кг	жарты келі (500 sugar, rice, meat etc.)
ширек	quarter (the fourth part of smth)
бөлшек	small pieces of smth or numeral
бөлік	part, piece
бөлім	part, department (book, store, office etc.)

Exercise 3. Read and translate the following

1кг ет	батон нан	жарты тауық
10 жұмыртқа	0.5 кг кант	1.5 кг күріш
300 г шоколад	2.5 кг май]	1 сусын
3.5 кг кәмпит	5 сыра	1 шарап
5,5 кг кеспе		

Exercise 4. Rewrite the following with numbers and abbreviations.

EXAMPLE: [бір келі] макарон - 1 кг макарон

1. [жарты келі] кәмпит - ...
2. [үш жарым келі] күріш - ....
3. [бір жарым келі] балық - ...
4. [бір келі] сары май - ...
5. [бір жарым литр] сүт -
6. [он екі келі] үн - ...
7. [екі жарым литр] өсімдік майы - ...
8. [жарты келі] тауық - ...

Exercise 5. Make up sentences and translate them aloud.

2,5 кг	жұмыртқа
10 кг	кәмпит
7,5 кг	балық
1 пәшке	тұз
2 кг	сүт
5 литр	сусын
350 г	темекі
5 кг	үн
3,5 кг	макарон
0,5 кг	күріш
1 литр	май
0,5кг	нан
3 пәшке	қаймақ
6 кг	ет
0,5 литр	өсімдік майы
600 г	бал

Exercise 6. Replace the underlined word.

- A. 1 Сізде қант бар ма? үн, кеспе, балық, сүзбе
сүт, май, шәй, жұмыртқа
- B. 2. Маған күріш керек. сыра, қаймақ, сусын
шұжық, сірне
- C. 3. Дүкенде кофе бар ма? кәмпит, шарап, печенье,
тоқаш, кофе, тауық

Exercise 7. Substitute the words using the given structure

1) Сізде .....бар ма?

words: әке, шеше, бала, ит, мысық, үй, кітап, әйел, күйеу, әже,
ата, ана, қарындас, аға, нағашы, жиен: келін, жеңге, жезде, дос.

Маған ... керек this structure can be used also with the verbs in the
Infinitive form which express wish (I need to go)

Маған <u>бару</u> керек	(to go)
Маған <u>қайту</u> керек	(to come back, to return)
Маған <u>аудару</u> керек	(to translate)
Маған <u>оқу</u> керек	(to read)
Маған <u>жазу</u> керек	(to write) etc,

Exercise 8. Substitute the words using the given structure.

Маған ... керек.

words: *уақыт* (time), *сағат* (watch, clock), *машина* (car), *кітап* (book),
қалам (paper), *доп* (ball), *қалам* (pen), *қарындаш* (pencil)

Now make up sentences and translate them.

Маған	машина	керек
	кітап	
	демалу	
	бару	
	танысу	
	мысық	
	ит	
	үйықтау	
кездесу		
қайталау		

new adjectives:

демалу танысу кездесу қайталау үйықтау	<u>new verbs</u>	жаңа	new
	to take a rest	қара	black
	to make acquaintance with	ақ	white
	to meet	қоңыр	brown
	to revise, to repeat	сары	yellow
	to sleep (to go to bed)	қызыл	red
		көк	blue
		сұр	grey
		жасыл	green

Exercise 9. Read and learn these exchanges:

1. - Маған нан керек. - Қандай? - Ақ нан - Қанша? - Екі.	2. - Маған дөп керек. - Қандай? - Қызыл және көк.
3. - Маған жаңа қалам керек. - Қандай? - Қызыл, көк және қара.	4. - Маған қант керек. - Қанша? - 5 келі.
5. - Маған айран, сүт керек. - Қанша? - Айран жарты литр, сүт бір литр.	6. - Маған ұн керек. - Қандай? - Ақ бидай ұны. - Қанша? - 3 келі.

The Imperative Mood
(2nd Singular polite form) is formed by adding suffixes
-ыңыз (after hard vowels) - іңіз (after soft vowels),
particles -ші, -шы after the to express request in
polite form translated as please

Бер + іңіз + ші   Give me, please.
айт + ыңыз + шы   Tell me, please.

беріңіз + ші	оқыңызшы
айтыңыз + шы	жазыңызшы
бар + ыңыз + шы	айтыңызшы
кел + іңіз + ші	қайталаңызшы
көрсет + іңіз + ші	санаңызшы

Infinitive   Imperative   Imperative polite   Polite request

беру	бер	беріңіз	беріңізші	to give
айту	айт	айтыңыз	айтыңызшы	to tell, to say
өлшеу	өлше	өлшеніз	өлшенізші	to weigh
қайталау	қайтала	қайталаңыз	қайталаңызшы	to repeat
алу	ал	алыңыз	алыңызшы	to take
көрсету	көрсет	көрсетіңіз	көрсетіңізші	to show
аудару	аудар	аударыңыз	аударыңызшы	to translate
жазу	жаз	жазыңыз	жазыңызшы	to write
оқу	оқы	оқыңыз	оқыңызшы	to read
ашу	аш	ашыңыз	ашыңызшы	to open
санау	сана	санаңыз	санаңызшы	to count
жабу	жап	жабыңыз	жабыңызшы	to close

Exercise 10. Express a request using the words in brackets.

EXAMPLE: Маған алма беріңізі.

1. Маған 10 жұмыртқа (беру).
2. Маған ана кітап (көрсету)
3. Маған қағаз (беру)
4. Сіз қазақша (оқу)
5. Сіз ағылшынша (жазу)
6. Сіз ағылшынша (аудару)
7. Сіз есік (ашу)
8. Маған сағат/ уақыт (айту)

қазақша   in Kazakh
ағылшынша   in English

Мынау, мына, бұл   this   demonstr.
анау, ана   that   Pronoun.

REMEMBER!

Classroom commands

		Simple form	Polite form
тұру	to stand	тұр!	тұрыңыз!
отыру	to sit	отыр!	отырыңыз!
келу	to come	кел!	келіңіз!
кіру	to enter	кір!	кіріңіз!
шығу	to go out	шық!	шығыңыз!
тыңдау	to listen	тыңда!	тыңдаңыз!
оқу	to read	оқы!	оқыңыз!
жазу	to write	жаз!	жазыңыз!
айту	to tell, to say	айт!	айтыңыз!
қайталау	to repeat	қайтала!	қайталаңыз!
қайталау	to revise	қайтала!	қайталаңыз!
ашу	to open	аш!	ашыңыз!
жабу	to close	жап!	жабыңыз!
(жап-жабу) (п / б)			

Exercise 11.

A.. Change to the Polite Imperative Mood and translate.

1. тыңда...

2. Тұр.

3. Отыр...

4. Жаз.....

5. Оқы...

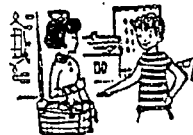
6. Кір...

7. Аш...

8. Жап...

9. Бер...

B. Express requests adding the particles to the verbs (-шы, -ші) Translate them

Exercise 12. Go to the nearest store to converse with the salesperson to get to know the price.

Exercise 13. Read the text and translate it.

Азық-түлік дүкені

Азық-түлік дүкені үлкен. Дүкенде нан, сүт, ет, балық, тауық еті, жұмыртқа, тұз, қант, көмпит, сусын сатады. Ақ нан 25 теңге тұрады, қара нан 12 теңге 50 тиын тұрады. 1 келі қант 40-45 теңге тұрады. Сары май 250 теңге, қаймақ 145 теңге, тұз 14 теңге тұрады. Сатушы айтады: "Келіңіз! Сізге не керек? Нан, қаймақ сатып алыңыз. Сүзбе мен қаймақ өте жақсы"

Мен дүкенге күнде барамын. Нан, сүт, сүзбе, сары май, сусын сатып аламын.

әрқашан - always
күнде - everyday

Notice the differences in meanings of these words and expressions.

сату to sell compare
сатып алу to buy

сатушы salesperson
сатып алушы customer

Сатушы сатады
Мен сатып аламын

Salesperson sells ...
I buy ...

Сатушы дүкенде нан сатады
Мен нан сатып аламын
Сіз сүт сатасыз ба?

Salesperson sells bread of the store.
I buy bread.
- Do you sell milk?

Дүкенде сүт сатады/бар. They sell/have milk....
Дүкенде сүт, нан сатады ма?

Дүкен ашық (open)
Дүкен жабық (closed)
Дүкен ашық па? Иә, ашық.
Дүкен жабық па? Иә, жабық.

The negative form of the verbs is formed by adding negative affixes
-ма, -ме after vowels sonorants н, н.
-па, -пе after voiceless consonants
-ба, -бе after voiced consonants then personal endings are added.
(See the Introduction)

Present	Negative
барамын	бар+ма+й+мын
Past	
бардым	бар+ма+дым

Exercise 14. Underline the negative affixes. Translate the verbs.

оқыдым	оқымадым	алдым	алмадым
жаздым	жазбадым	бердім	бермедім
айттым	айтпадым	өлшедім	өлшемедім
тыңдадым	тыңдамадым	санадым	санамадым
келдім	келмедім	қайтардым	қайтармадым
кірдім	кірмедім	аштым	ашпадым
шықтым	шықпадым	саттым	сатпадым

Exercise 15. Give negative answers.

EXAMPLE: 1. Мен дүкенге бармадым.

1. Сен дүкенге бардың ба?
2. Сіз кітап алдыңыз ба?
3. Айжан үйге келді ме?
4. Бала ертегі тыңдады ма?
5. Оқушылар кітап санады ма?
6. Сатушы ақша қайтарды ма?
7. Рослин кітап жазды ма?
8. Трейси өлең айтты ма?
9. Ерик радио тыңдады ма?

Exercise 16. Fill in the blanks with the personal ending.

1. Мен жазды...	9. Мен кітап оқыды...
2. Сіз қайталады...	10. Сен доп берді...
3. Сен келді...	11. Мен алма алды...
4. Сіз кірді...	12. Сен өлең айтты...
5. Мен шықты...	13. Сіз ақша қайтар...
6. Сен айтты...	14. Мен есік жапты...
7. Мен тыңдады...	15. Мен сабақ түсінді...
8. Сіз өлшеді...	16. Сіз қазақша сөйледі...

Proverbs

1. "Ештен кеш жақсы"	"Better late than never".
2. "Жақсы сөз - жарым ырыс"	"If you can't say something nice, don't say anything at all"
3. "Іске уақыт, ермекке сағат"	"Business before pleasure"

A Central Asian Market (Bazaar)

As in all Central Asian republics of the former Soviet Union, In Kazakhstan a private economy existed along side of the planned state economy. Goods not available in state stores could be obtained easily in the bazaars, although at higher prices. The bazaar, an ancient institution in Central Asia, have traditionally been places for buying and selling produce: fruit, vegetables, bread, meat, spices and rice. In a Central Asian bazaar, like those in the Middle East, each type of produce has its special area: spices are sold at one place, vegetables at another. The customer walks by rows of tables loaded with neatly displayed apples, followed by rows of tables stacked with tomatoes or cucumbers. Prices and quality can be easily compared to secure the best deal. In contrast to the poor service at state stores, the producers and sellers at a bazaar have always been customer oriented, friendly and aware of the competitors standing next to them.

Original the bazaar was designed as an open-air place with pathways lined with stalls. To protect customers from the sun, awnings would be spread across the stalls. In some places such bazaars still exist, though many were transformed "for sanitary" reasons into permanent buildings during the Soviet period.

The most popular bazaar in Almaty is the Kok Bazaar ("Green Bazaar"), located in a three-story building in the center of the city. The floors are crowded with produce, especially in autumn, when fruits such as apples, grapes, pears, and melons are all in season. Some of the produce is brought from the neighboring republics, Uzbekistan and Kirghizistan, and the salespeople are mostly Uzbeks, Tajiks, Uyghurs, Dungans and Korean. Traditionally, the Kazakh nomads did not engage in trade and bargaining. Nowadays the prices at the Kok Bazaar reflect the general economy. Whereas two years ago one kilogram of apples would cost only a few kopecks, in May 1995 the price was over 100 tenghe.

TOPIC 4

БАЗАР

MARKET. BAZAAR

- Competencies:** 1. To buy and choose fruit/vegetables.
2. To ask about prices and to bargain at the bazaar.
3. To pay and to get change.

- Grammar:** 1) The comparative degree of adjectives and adverbs
2) Negative form of a sentence.

Gr. Structure: Construction: *керек - керек емес*

A.

- Алма қаншадан?
- 80 т.
- Қымбат. Арзандау беріңіз!
- Мақұл, 75т.
- 60 теңгеден 2 келі беріңізші!
- Жок, 70 теңге.

B.

- Шабдалы қанша тұрады?
- 100 т.
- Қымбат. 80-нен беріңіз!
- Қанша аласыз?
- 1 кг.
- Жок, 95 т.
- 85 теңгеден 2 кг беріңіз!
- Мақұл, алыңыз!

C.

- Алмұрт жұмсақ па? Дәмді ме?
- Өте дәмді, алыңыз. Арзан беремін. Келіңіз!
- Қаншадан?
- 120 т.
- 110 теңгеден беріңіз.

1.

- Өрік қанша тұрады?
- 30 теңге.
- 25 теңгеден беріңіз.
- Неше келі аласыз?
- 4 келі.
- Мақұл (жәрәйді) 25 теңгеден алыңыз.
- Міне 100 теңге. Рахмет.
- Тағыда келіңіз!

2.

- Қарбыз қаншадан? Піскен бе? Қызыл ма?
- Иә, піскен, қызыл, өте тәтті, 15 теңгеден.
Жеп көріңіз.
- Арзанырақ/арзанға/ беріңіз.
- Мақұл. Алыңыз.
- Анау үлкенірек/кішірек? қарбызды өлшеніңіз.

3.

- Құлпынай қанша тұрады?
- Бір келісі 50 теңгеден. Алыңыз. Арзанға берем.
- 2 келі беріңіз. 40 теңгеден.
- Жәрәйді, келістік.
- Маған ірілеу керек.
- Таңданыз!
- Рахмет!

Д.

- Майда қияр бар ма?
- Міне, таңданыз!
- Қаншадан?
- 65 теңгеден.
- Мен көп аламын, 55 теңгеден беріңіз.
- Қанша аласыз?
- 4-5 келі.
- Жақсы. Міне 5 келі. Сізден 275 теңге.
- Мынау ірі қияр керек емес. Маған ұсақ керек.
Айырбастаңызшы!
- Мақұл, міне.

Е.

- Кешіріңіз, қайта санаңызшы! Мен 1 кг таңқурай 65 теңгеден және 0,5 кг шие 55 теңгеден алдым. Сізге 100 теңге бердім. Сіз маған 5 теңге қайтардыңыз Тағы 2,50 т. керек.
- Кешіріңіз, майда жоқ. 2 теңге алыңыз.
- Рахмет.

Базар Market

Жеміс	fruit	Жидек	berry	Көкөніс	vegetable
алма	apple	танқурай	raspberry	кияр	cucumber
алмұрт	pear	құлпынай	strawberry	помидор	tomato
өрік	apricot	жүзім	grape	сәбіз	carrot
алхоры	plum	шие	cherry	қызылша	beet
шабдалы	peach	мүк жидек	cranberry	бұрыш	pepper
банан	banana	киви	kiwi	бұршақ	peas
лимон	lemon	манго	mango	пияз	onion
апельсин	orange	авокадо	avocado	қарбыз	watermelon
анар	pomegranate	кокос	coconut	қауын	melon
ананас	pineapple	қарақат	currant	картоп	potato
				баклажан	egg-plant
				асқабақ	pumpkin

ірі	big
майда	small
піскен	ripe
көк	green
шіріген	rotten
дәмді	tasty, sweet, delicious
дәмсіз	tasteless
қызыл	red
қымбат	expensive
арзан	cheap
ащы	bitter, salty
қышқыл	sour
мақұл	Ok, all right
жақсы	well
қайта	again
тағы,	once more
тағыда	once more
сізден	from you

айырбастаңызшы - Will you change,
will you give another one

таңдаңыз - You may choose,
choose, please

санаңыз - Will you count
count, please

Exercise 1. Read aloud these words and pay attention to the specific
Kazakh sounds

к:

қарбыз; қауын; қайта; қанша, қаншадан, қарақат; танқурай
құлпынай, мақұл, бұршақ, жақсы, қызыл, қызылша, кияр

і:

ірі, жеміс, өрік, көкөніс, дәмді, тәтті, дәмсіз, піскен

Ү:

ун, құлпынай, мақұл, алмұрт, бұрыш, бұршақ, таңқурай,
(қанша) тұрады

Ө:

ө:

дәмді, дәмсіз, сәбіз, тәтті

көкөніс, өрік, көк

Н:

Ү:

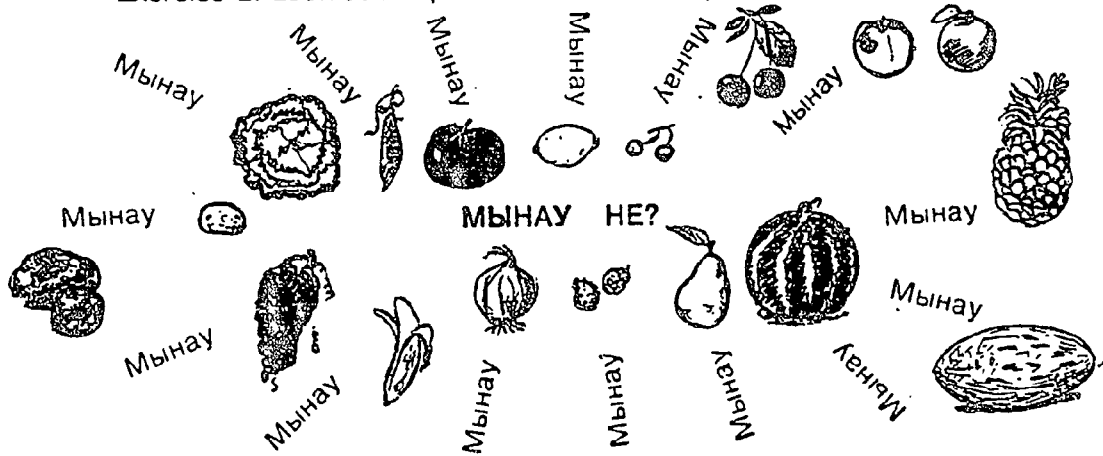
Ғ:

таңқурай, таңданыз,
теңге

үлкен, жүзім

тағы

Exercise 2. Look at the picture. Answer the question and translate them

Exercise 3. Answer the question, using the words from column B.

Базарда не бар?

A.

B

C

Базарда

қауын
қияр
бұршақ
сәбіз
пияз
алхоры
алмұрт
қызылша
шадалы
бөрі

бар

Exercise 4. Answer the questions using the words "қымбат" and "арзан"

Model: Базарда қарбыз қымбат, 50 теңгеден.

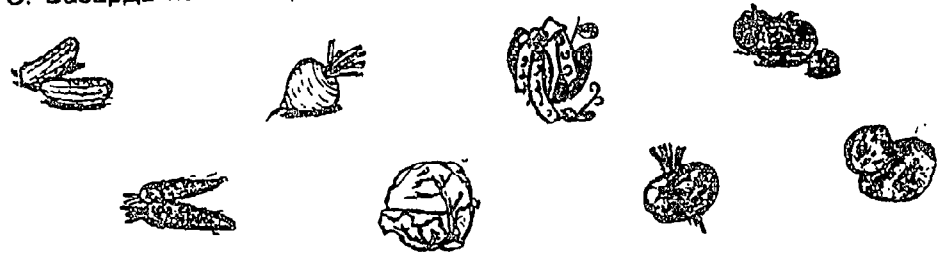
A.. Базарда жидектер қанша тұрады?

B. Базарда жемістер қаншадан?

C. Базарда көкөністер қымбат па?

Exercise 5. Read and translate the sentences. Find the antonyms.

Мынау алма қызыл, дәмді.
Мынау құлпынай піскен, тәтті.
Мынау шабдалы жұмсақ.
Мынау шие ірі, тәтті.

- Анау алма көк, дәмсіз.
- Анау құлпынай көк, тәтті емес.
- Анау шабдалы қатты.
- Анау шие майда, қышқыл.

Мынау өрік піскен, анау өрік шикі.
Мынау қияр қымбат, анау қияр арзан.

Both adjectives and adverbs can be used in
in a comparative form (faster, hotter).
These are the suffixes that denote the
comparative form ("Салыстырмалы шырай").

- ырақ, - ірек
- рақ, - рек
- лау, - леу
- дау, - деу
- тау, - теу

For example:	қымбат	қымбат+ырақ	қымбат+тау
	жақсы	жақсы+рақ	жақсы+лау
	үлкен	үлкен+ірек	үлкен+деу
	ерте	ерте+рек	ерте+леу
	арзан	арзан+ырақ	арзан+дау
	дәмді	дәмді+рек	дәмді+леу

In Kazakh a sentence can be formed from a noun and an adjective
or adverb without the implied verb.

For example: Мынау алма тәттірек, алмұрт қаттылау

The comparative form of an adverb often stands before the verb
predicate.

For example:

Қаттырақ айтыңызшы - Say it louder. Please speak louder
арзандау беріңіз - Sell it cheaper.

Exercise 6. Read aloud and translate the following. Find the suffixes of
the comparative form.

1. Лимон қышқылдау.
2. Қарақат майдалау (ұсақтау)
3. Қауын тәттірек.
4. Қызылша ірілеу.
5. Қарбыз қызылырақ.
6. Пияз ащылау.
7. Таңқурай бүгін (today) арзандау.
8. Алма мен өрік дәмділеу.
9. Шабдалы жұмсақ - жұмсағырақ (к / ғ).
10. Жүзім көк - көгірек (к / г).

Exercise 7. Change the words in brackets into the Comparative form.

1. Маған (қатты) алма керек.
2. (Тәтті) жүзім беріңізші.
3. Маған (жұмсақ) шабдалы беріңізші.
4. (Ірі) картоп өлшеңізші!
5. Қай /қандай/ алмұрт (тәтті)?
6. Қай помидор (дәмді)?
7. Маған (кіші) қауын өлшеңіз.
8. (Майда) пияз беріңізші.
9. (Үлкен) қарбыз бар ма?
10. (Арзан) кияр бар ма?

Exercise 8. Make up short dialogues between a salesman and customer using the sentences given in exercise 7. Act out the dialogues.

The Negative form of a sentence in Kazakh is formed by using

- 1) the negative word "жоқ"
- 2) the auxiliary word "емес" usually stands after the noun, adjective, numerals.
- 3) the negative suffixes *ма/ме, ба/бе, па/пе*.

жоқ

емес

ма/ме, ба/бе/ па/пе

1) - Қант бар ма? - Жоқ. Қант жоқ	2) Ричард мұғалім емес. Ричард - инженер. Бұл қауын емес. Бұл асқабақ. Асқабақ тәтті емес.
3) Мен жүзім алмаймын. Мен орысша оқымаймын. Мен хат жазбаймын. Мен телефон соқпаймын.	

For example: After the noun:

1 Person	Мен бала емеспін	-	I'm not a child
2 Person	Сен бала емессің	-	You are not a child
	Сіз бала емессіз	-	You are not a child
3 Person	Ол бала емес	-	He is not a child

After the adjective

1 Person	Мен үлкен емеспін.	-	I am not an adult.
2 person	Сен кішкентай емессің	-	You are not a child.
	Сіз кішкентай емессіз	-	You are not a child.
3 person	Алмұрт тәтті емес	-	The pear is not sweet.

Exercise 9. Read the following and underline the negative words.
Translate them.

- A. Мен әже емеспін. Сен әнші емессің. Сіз етікші емессіз. Ол Джей емес.
B. Мынау ит емес. Бұл сары май емес. Анау шабдалы емес.
C. Мынау қарбыз қызыл емес. Алхоры жұмсақ емес. Алмұрт қатты емес. Танқурай тәтті емес. Бұрыш ірі емес. Сәбіз дәмді емес.

not me	Мен емеспін.
not you	Сен емессің. Сіз емессіз.
not he/she	Ол емес.

Exercise 10. Read and translate the sentences, put them in the negative form.

- A. Мынау мысық. Мынау қызылша үлкен. Анау қарбыз үлкенірек.
әке - суретші. Досым (my friend) - эколог.
B. Мен Баянмын. Дэвид - дәрігер. Сіз американдықсыз.
Сен оқушысың. Ол сатушы.

Exercise 11. Answer the following questions using the negative words
"жоқ, емес"

Model: Мынау Алматы ма? - Жоқ, мынау Алматы емес.

- A. Қызылша дәмді ме?
Қауын тәтті ме?
Тауық үлкен бе?
Пияз көп пе?
- B. Шеше - тігінші ме?
Ол бастық па?
Дэн - ата ма?
Джорж Буш - президент пе?
- C. Мен есепшімін бе?
Сен зейнеткерсің бе?
Сіз тілшісіз бе?
Ол ғалым ба?

Exercise 12. Crossword puzzle

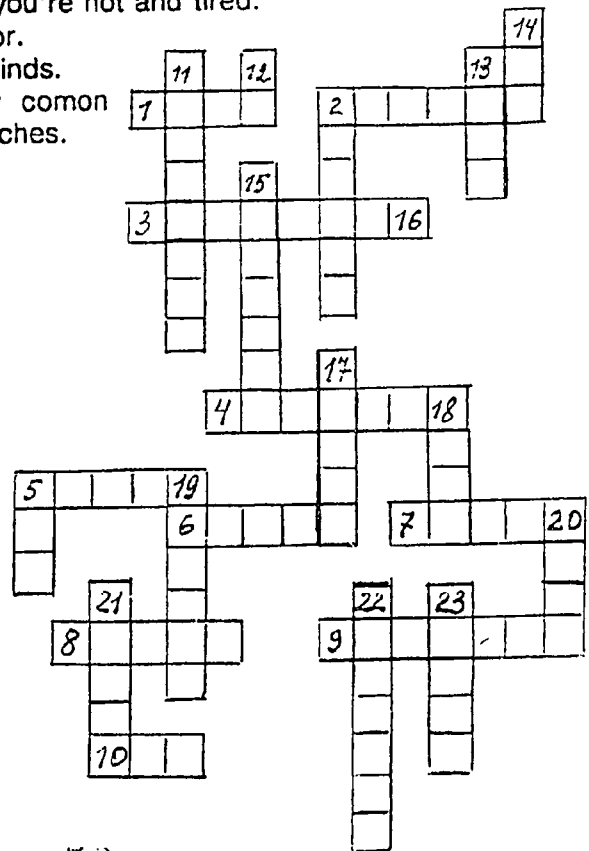
Answer the clues in Kazakh.

Across:

1. White, sweet you usually add it to the tea.
2. Sweet, children like them very much.
3. Round, white, inside is yellow you can boil or fry it.
4. Vegetable, you make salad or soup of it's white green leaves
5. Meat, it's a domestic bird.
6. Drink, it is made of cow's milk.
7. Fish, you can eat it's meat.
8. Vegetable, it's big, round or oval, yellow and sweet.
9. Vegetable, red, used to make salad or soup.
10. It's the most important food for Kazakhstani people.
11. Fruit, red and sweet.
12. Vegetarians don't eat it.
13. Vegetable, it makes you cry.

Down

- 5 Spice, white, often from the ocean.
14. White, from a cow, you add it to the tea or coffee .
15. Vegetable, deep purple or red mostly used for salads.
15. Fruit, small near stem and wide at base.
17. What you want when when you're hot and tired.
18. The fruit Almaty is famous for.
19. Fruit, large with seeds and rinds.
20. Vegetable, green, long, very comon
21. Fruit, tropical, grown in bunches.
22. From cocco plant.
23. Rruit, yellow and sour.

PROVERBS:

1. "Ештен кеш жақсы"	"Better late than never".
2. "Жақсы сөз - жарым ырыс"	"If you can't say something nice, don't say anything at all"
3. "Іске уақыт, ермекке сағат"	"Business before pleasure"

TOPIC 5

Кийм Clothes

- Competencies:**
- 1) To buy and choose goods
  - 2) To ask about prices, to pay and to get change
- Grammar:**
- 1) The Superlative degree of the adjective and the adverb
  - 2) The Plural form of the Noun
  - 3) The Ordinal Numerals

кәстөм	suit	кол орамал	hankerchief
көйлек	dress	сүлгі	towel
жейде	shirt	шұлық	stockings
пәлте	coat	қысқа шұлық	socks
құлақшын	cap	колготки	tights
малақай	cap	плащ	raincoat
шәпкі	cap	блузка	blouse
шалбар	trousers	юбка	skirt
күрткі	jacket	шәрке	slippers
бәтінке	boots	кроссовки	sport shoes
етік	high boots	спорт (аяқ киімі)	
жемпір	sweater	джинсы	jeans
галстук	tie	такия	scull cap
орамал	headscarf	шапан	national gown
камзол	long vest (with national ornaments)		made of velvet
батарея	battery		
фотоаппарат	camera		
пленка	roll		
магнитофон	tape recorder		
кассета	casset		
теледидар	TV set, television		
белдік	belt		
мата	fabric		
жібек	silk		
жүн	wool		
мақта	cotton		
былғары	leather		
қуыршақ	doll		
сырға	earrings		
сақина, жүзік	ring		
сабын	soap		
су сабын	shampoo		
қол шатыр	umbrella		
өлшем,	size		

өлшеп көруге бола ма? May I try it on?

киіп

айырбастауға бола ма?

алмастыруға бола ма? May I try on another/something else?

жең	sleeve
ұзын	long
қысқа	short
түс, түсі	color
кең	wide, big
тар	narrow, tight
ала	particolored

қандай өлшем

What size ...

қандай түс/түсі керек?

What color

басқа түсі

another color

өлшейтін жер

fitting room

көмек

help

көмектесіңізші

Will you help me ...

A..

- Ана шалбарды көрсетіңізші?
- Міне, көріңіз.
- Басқа түсі бар ма?
- Басқа түсі жоқ. Тек осындай.

B.

- Мына жейдені көруге бола ма?
- Иә.
- Қысқа/ұзын жең жейде бар ма?
- Жок, бізде тек ұзын/қысқа жең жейде бар.

C.

- Мына пәлтенің өлшемі қандай?
- Бізде барлық өлшемдері бар.
- Сізге қандай керек?
- Киіп көруге бола ма?
- Әрине. Сізге қандай түсі керек?
- Көк.

Рахмет.

D.

- Маған кәстем сатып алуға көмектесіңізші?
- әрине, келіңіз.
- Рахмет. /Көп-көп рахмет.

Е.

- Маған ана көйлекті көрсетіңізші?
- Қайсы? Сізге қандай өлшемі керек?
- 48-ші немесе 50-ші өлшем.
- Міне, көріңіз. Аласыз ба?
- Қанша тұрады? Неше теңге?
- 1 мың 500 теңге тұрады. Қымбат емес, алыңыз.
- Өлшеп көруге бола ма?
- Болады. Өлшейтін жерге барыңыз.
- Рахмет.

Ғ.

- Мына етікті өлшеуге/киіп көруге бола ма?
- әрине, болады. Өлшеніз (киіп көріңіз).
- Кешіріңіз, тарлау .Үлкенірек өлшемі бар ма?
- Бар, бірақ түсі басқа.
- Мақұл. Жақсы екен. Бұл қанша тұрады?
- 4 мың 200 теңге. Италиядан, сапасы жоғары.
- Жақсы, рахмет.

Г.

- Айтыңызшы, сабын, су сабын қайда сатады?
- Ана бөлімде.
- Рахмет.

Н.

- Маған батарея керек еді, қай жерде сатады?
- "Заңғар" дүкенінде.
- Рахмет.

Exercise 1. Look at the picture and answer the question:

МЫНАУ НЕ?

Мынау көйлек.

Мынау

Мынау

Мынау

Мынау

Мынау

Мынау

Мынау

Мынау

Exercise 2. Make up sentences. Use the endings *-ырак, -ірек, -рак, -рек, -лау, -леу, -дау, -деу*. Answer the question.

Model: Бұл қысқарак/ қысқалау көйлек.

Бұл

қандай

ескі
жаңа
кең
тар
қысқа
ұзын
аласа
биік
әдемі

көйлек?

жейде
үй, бөлме
базар, дүкен
етік, күрткі
шалбар
пәлте
ағаш
жемпір
шапан
тақия
кала

Exercise 3. Make up your own sentences with the words:
қысқа, ұзын, әдемі, биік, аласа

Degrees of Comparison of the Adjectives and the Adverbs.

The Superlative form denotes the highest degree of a quality.

The superlative adjective is formed by the repetition of the first syllable with the connective consonant-л

әп-әдемі	(nice, beautiful)	қап-қара	But:
жап-жарық	(light)	қып-қызыл	көк - көкпенбек
ап-ашық	(light clear)	жап-жасыл	ақ - аппақ
қап-қараңғы	(dark)	сап-сары	
үп-ұзын		коп-қоңыр	
қып-қысқа		сүп-суық	
жып-жылы	(warm)	жап-жана	
ып-ыстық	(hot)	төп-төтті	

The Superlative form of some adjectives and adverbs is formed by adding some words like *ең, өте, тым* which often mean "the most"

		өте	ең	тым
fast	жылдам	өте жылдам	ең жылдам	тым жылдам
fast	тез	өте тез	ең тез	тым тез
hard	қатты	өте қатты	ең қатты	тым қатты
long	ұзақ	өте ұзақ	ең ұзақ	тым ұзақ
near	жақын	өте жақын	ең жақын	тым жақын
slow	жәй	өте жәй	ең жәй	тым жәй
tall	биік	өте биік	ең биік	тым биік
low	аласа	өте аласа	ең аласа	тым аласа

Exercise 4. Put the following underlined adjectives and adverbs in the Superlative degree.

1. әдемі қыз.
2. Қызыл гүл.
- 3: Биік үй.
4. Жылдам пойыз.
5. Суық су.
- 6: Ыстық шәй.
7. Қаранғы түн.
8. Тәтті алма.
- 9: Көк аспан.
10. Ұзын көйлек.

Exercise 5. Put the adjectives in the Superlative form using the words *өте, аса, тым, ең*.

Model: Бұл қып-қызыл алма.
Бұл ең қызыл алма.

1. Бұл жап-жаңа кітап.
2. Карл жап-жақсы студент.
3. Марла сүп-сұлу қыз.
4. Мынау жап-жақын мектеп.
5. Илияс кіп-кішкентай бала.

Exercise 6. Put these adjectives into the Comparative and the Superlative forms

Model: жақсы | жақсырақ | ең жақсы
жақсылау | өте жақсы

жылы
суық
ыстық (қ/ғ)
қызыл
әдемі (nice, beautiful)
сұлу (beautiful, pretty)
кең

Plural forms of the Noun

The plural ending of the noun is лар/лер, тар/тер, дар/дер.

+ лар + лер	+тар +тер	+дар +дер
after vowels and p, й, y	after voiceless consonants	after voiced consonants
бала+лар аға+лар әже+лер тау+лар ай+лар іні+лер оқушы+лар дәрігер+лер базар+лар қияр+лар	мысық+тар ағаш+тар көйлек+тер автобус+тар қарындас+тар үшқыш+тар жеміс+тер кітап+тар қазақ+тар американдық+тар	мұғалім+дер қыз+дар ұл+дар қауын+дар жүзім+дер қарбыз+тар бизнесмен+дер сәбіз+дер пияз+дар елен+дер

Exercise 7. Practice changing these words into plural.

әке, шеше, кәстәм, жейде, жемпір, орамал, тақия, шапан, камзол,
 лимон, өрік, гүл, алма, анар, белме, студентка, көше, киім, азық-түлік,
 дүкен, мұғалім, эколог, кітап, қыз, ұл, дәрігер, қарындас, сінлі, бауыр,
 апа, аға, тенге, жезде, қайын.

Exercise 8. Make up sentences using the words in plural form from
 exercise 7.

Model: Менде ағалар бар.
 Сізде кітаптар бар.

or

Базарда алмалар сатады.
 Дүкенде көйлектер сатады. etc.

The Ordinal Numeral is formed by adding
 suffixes -інші, -нші, -ыншы, -ншы

Example: 1 бір - бір+інші
 6 алты - алты+ншы
 40 қырық - қырық+ыншы
 10 он - он+ыншы

Exercise 9. Change the following Cardinal Numerals to the Ordinal Numerals. Read aloud.

A..

1 бір -
2 екі -
3 үш -
4 төрт -
5 бес -

6 алты -
7 жеті -
8 сегіз -
9 тоғыз -
10 он -

B.

он жеті -
жиырма -
отыз екі -
елу -
қырық -

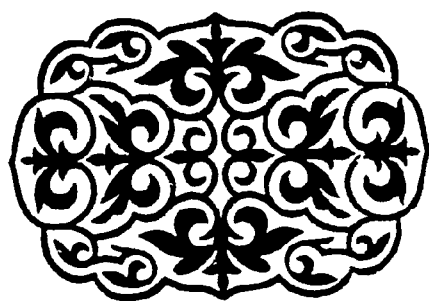
тоқсан -
тоқсан бес -
екі жүз -
бір мың -
сексен -

Exercise 10. Read aloud.

1-інші орын (place)
2-інші қабат (floor)
3-інші қатар (row)
4-інші терезе (window)
5-інші рет (times)

46-ншы үй (house)
217-інші бөлме (room)
89-ыншы жыл (year)
1995-інші жыл
10-ыншы аялдама (bus stop)

бірінші - first
соңғы - last
келесі - next

Kazakh Dishes

Meat is the basis for the majority of Kazakh dishes, and it is obligatory to serve meat dishes to guests. The abundance of meat on the table is a sign of a host's generosity. The way Kazakhs prepare meat reflects their heritage. For a nomadic people, the easiest and most economical method of cooking meat is to boil it in huge kettles over open pit fires, and even today preference is always given to boiling meat. Great importance is also placed on the long-term preservation of meat. When livestock is slaughtered a portion of the meat is salted, dired and sometimes smoked. From horse meat, for example, come such delicacies as *qazi*, *shujuk*, *jaya*, *jal* and *qarta*.

Among drinks *qimiz* and *shubat* are always popular. *Qimiz* is a lightly sour, astringent drink of fermented mare's milk with a high Vitamin C content. The Kazakh nomads waited impatiently for the warm spring days when the mares begin to produce milk. The milk was poured into special leather bags (*torsiq*), which are essential to the fermentation process. Today *qimiz* is produced industirally, but the Kazakhs prefer the *qimiz* made in the traditional way. The Kazakhs claim that *qimiz* is adrink not only for merry making, but also to increase longevity. Information about the healing properties of *qimiz* and the ways of preparing it are handed down from generation to generation.

Shubat is fermented camel's milk with a preparation process much like that for *qimiz*. It is of snow-white color, thicker and fattier than *qimiz*. Both drinks are said to cure tuberculosis. In addition, *shubat* is known for its capacity to clear up gastric and intestinal problems.

Always prepared for special guests, the most famous Kazakh dish *besbarmaq* (lit.: "five fingers"). This dish is made by boiling mutton, horse meat or beef in a broth which is later served in large bowls. The meat itself is thinly sliced and accompanied by square noodles and rings of onions. For formal affairs and calebrations *besbarmaq* is served together with the boiled head of sheep or lamb, which is ritually placed in front of the honored or oldest guest.

On Kazakh Hospitality

Deeply rooted in their nomadic past, Kazakh hospitality differs significantly from that of other Turkic peoples. Not so long ago a traveller unable to reach his destination would enter the nearest yurt and introduce himself as *quday qonaqpin*, "I am a guest sent by God". The owner of the yurt would invite him to be his guest without even asking who he was.

To honor a guest, Kazakhs would slaughter a sheep. This custom is still practiced in villages whenever a friend or relative has been invited for a visit. In cities, where slaughtering sheep is less convenient, the host buys a sheep's head, has it boiled and then ceremonially places it in front of the honored guest, who occupies the seat of honor (*төп*) opposite the door. In traditional yurts, as in Kazakh homes in the villages, guests sit on quilts (*korpese*) around a spread-out tablecloth (*dastarxan*) on which the food is placed. The floor itself is covered with carpets and cushions (*jastiq*) are placed for guests to lean on.

The guest is expected to play an active role at a Kazakhstan feast. According to ancient custom, the honored guest cuts choice from the sheep's head and, with eloquent words of well-wishing, he distributes them to the other guests and members of the host family. For example, the guest might cut off an ear and present it to the youngest member of the family, saying "This ear is for you, my son (my daughter), may you always have an ear for the words of your elders". The ears are usually given to the youngest member of the host family. The entire ceremony is usually officiated by the male head of a household. If the father of the honored guest is present, he should politely pass the sheep's head to the eldest among the guests. At the end of the party the honored guest gives *bara* (his blessings) to the family.

At a Kazakh *dastarxan* plenty of meat is served. Necessary dishes are *besbarmaq* (lit.: five fingers), horsemeat sausage (*gazi*) and other dishes made from horse meat (*qarta, jal, jaya*). Although meat is usually boiled, a dish with fried meat, potatoes, onions and tomatoes, called *quirdaq*, might also be served. Fermented mare's milk (*qimiz*), camel's milk (*subat*), and tea with cream or milk are typical beverages. Traditionally Kazakhs did not drink alcohol or smoke cigarettes, but these habits have been introduced by the Russians.

When alcohol is offered, guests usually say toasts.

TOPIC 6 ТАМАҚ. ҚОНАҚТА FOOD AT A PARTY

Culture note: Kazakh national dishes and celebrations

Competencies:

- 1) To identify typical host country foods.
- 2) To respond to invitations. To accept or refuse an invitation politely.
- 3) To render good wishes, to propose a toast.

тамақ	food
тағам	meal

тамақ ішу
алу - алыңыз
жеу - жеңіз
ішу - ішіңіз
тою - тойдым
жетеді
бесбармақ, ет
қазы, қарта
жал; жая
куырдақ
палау
мәңті
бауырсақ
күрт
қымыз
шұбат

to have lunch/meal
take, help yourself
take, help yourself
drink
I'm full
enough
boiled meat
sausage and horse meat
meat
fried meat (with onion & pepper)
meat and carrots and mixed with rice.
meat wrapped in dough
fried dough
salted, dried cheese
sour mare's milk
sour camel's milk

A.

- Тамақ алыңыз!
- Рахмет. Өте дәмді.
- Қазы алыңыз! Салат алыңыз!
- Жетеді.

B.

- Шәй ішіңіз!
- Мақұл, бір кесе сүтсіз күйыңыз!
- Торт алыңыз!
- Рахмет, тойдым!

Exercise 1. Read aloud and practice. Pay particular attention to the pronunciation of the vowels and consonants

тамақ	темекі	мәңті	мамыр
тағам	түгел	палау	сөйлеу
казы	көзі	күрт	күлкі
карта	картоп	қымыз	қияр
қуырдақ	кеңірдек	шұбат	шәй
бауырсақ	бәрі	өте	отыр
күйу	күйу	күйыңыз	күліңіз

Exercise 2. Read aloud the sentences. Underline the verbs in the Present Proper Tense (*Нак осы шак*)

тамақ ішу

Мен тамақ ішіп отырмын/жатырмын

шәй ішу

Мен шәй ішіп отырмын/ жатырмын

жеу

Мен алма жеп отырмын/жатырмын

жазу

Мен жазып тұрмын/отырмын

оқу

Мен оқып тұрмын/отырмын.

бару

Мен бара жатырмын

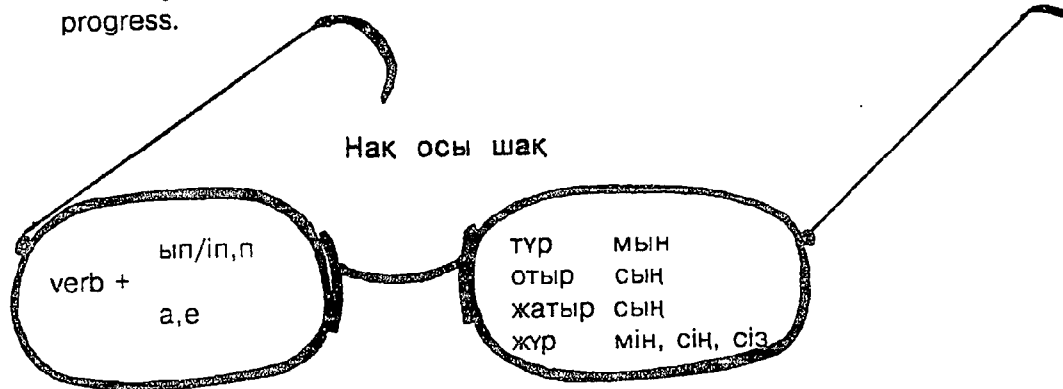

оқып отырмын - I am reading
оқып жүрмін - I study.

бара жатырмын - I'm going
барып жүрмін - I go

Auxiliary verbs жүрмін, отырмын, жатырмын show actions in progress.

Exercise 3. Look at the pictures and answer the questions

Сүт алып тұрмын.

сүт алып жатырмын

Тамақ ішіп отырмын.

Тамақ ішіп жатырмын.

Шәй ішіп отырмын.

Шәй ішіп жатырмын.

Кітап оқып отырмын.

Кітап оқып жатырмын.

Алма алып жатырмын.

Exercise 4. Complete the following sentences by adding the verbs given below

words: ішіп отыр, тыңдап отырмын, бара жатыр, жеп отыр, өлшеп жатыр.

1. Мен радио...

2. Бала мектепке...

3. Сатушы ет ...

4. Қыз шәй ...

5. Джон тауық ...

6. Рамзия дүкенге ...

Exercise 5. Answer the questions. First give a positive answer, then a negative one.

EXERCISE - Сізге күрт ұнайды ма?

1) - Иә, маған ұнайды.

2) - Жоқ, маған күрт ұнамайды.

Сізге қымыз ұнайды ма?

Сізге бесбармақ ұнайды ма?

Сізге мәңті ұнайды ма?

Сізге қазы ұнайды ма?

Сізге палау ұнайды ма?

Сізге қуырдақ ұнайды ма?

Сізге бауырсақ ұнайды ма?

Pay attention to the difference of the verb
 ұнайды - ұнады - Simple Present Tense with the suffix
 -й - after vowel
 ұнады - Simple Past Tense

Simple Present Tense

Past

ұнайды like
 ұнамайды dislike/don't like

ұнады liked
 ұнамады didn't like

Exercise 6. Answer the questions using the words in the column

- Сізге не <u>ұнайды</u> ?	бесбармак	- Сізге не <u>ұнады</u> ?
- Маған ... ұнайды.	казы	- Маған ... ұнады.
	палау	
	мәңті	
- Сізге не <u>ұнамайды</u> ?	қуырдак	- Сізге не <u>ұнамады</u> ?
- Маған ... ұнамайды.	кеспе	- Маған ... ұнамады.
	күрт	
	бауырсақ	
	қымыз	
	шұбат	

Exercise 7. Read and translate these sentences. Pay attention to the conjunction "ал"(бірақ) - but in complex sentences

Маған қышқыл жемістер ұнамайды, ал мына алхоры ұнады
 Маған қауындар ұнамайды, ал мына қауын ұнады
 Маған ет тағамдар ұнамайды, ал мәңті ұнады
 Маған көкөніс ұнайды, ал мына қызылша ұнамады
 Маған танқурай ұнайды. бірақ мына танқурай ұнамады
 Маған қымыз ұнайды, бірақ мына қымыз ұнамады

Exercise 8. Read the sentences, underline the comparative form of the adjective and adverbs. Translate them

Өтінемін, маған азырақ салыңызшы! Шәйді көбірек күйыңызшы!
 Мына қарбыз тәттірек, келіңіз! Мына қазы жұмсағырақ, тағы алыңыз!
 Ыстығырақшәй бар ма? Ыстығырақ шәй беріңізші! Қайсы алма жұмсағырақ? Қайсы шабдалы дәмділеу? Кішірек алма беріңізші!

келу - келіңіз	come , come in (invitation)
төр	the place of honor
төрге шығу	come, take the place of honor
мейрам, мереке	holiday
туған күн	birthday
күтты болсын!	congratulations!
бақытты болыңыз!	be happy! (wish you happiness)
қонақ	guest
мекен-жай	address
сыйлық	gift, present
сенбі	Saturday
сенбіде	On Saturday
боспын	I'm free
бос - меспін	I'm not free, I'm busy
өкінішке орай	I'm sorry...
ас болсын!	Good appetite!

C.

- Келіңіз! Төрге шығыңыз!
- Туған күн құтты болсын! Бақытты болыңыз!
Мынау сыйлық сізге.
- Рахмет! Қандай жақсы! Тамақ алыңыз!
- Бәрі өте дәмді!
- Ас болсын!

D.

- Ертең маған қонаққа келіңіз!
- Рахмет! Нешеде?
- Сағат 5-те.
- Мекен-жайыңыз қандай?
- Міне схемасы.
- Мақұл, келемін.

F.

- Мейрамда маған келіңіз!
- Қашан?
- Сенбіде сағат 2-де.
- Өкінішке орай, бос емеспін. Рахмет.

G.

- Кешіріңіз, өкінішке орай маған кету керек. Сізге көп рахмет!
Тағам өте дәмді.
- Рахмет! Уақыт болса келіңіз!
- Сау болыңыз!
- Сау болыңыз!

Exercise 9 Pronounce the following words and word combinations out loud.

Төр, төрге шығу - төрге шығыңыз; туған күн; мейрам; құтты болсын - құттықтаймын; бақыт, бақытты болыңыз - бақыт тілеймін; мекен-жай, мекен-жайыңыз - мекен-жайымыз; денсаулық; халық, халықаралық; әйел, әйелдер; халықаралық әйелдер күні; Бірінші май, жана жыл, наурыз.

1-қантар	Жаңа жыл
8-наурыз	Халықаралық әйелдер күні
22-наурыз	Наурыз
1-мамыр	Халықаралық еңбекшілер күні
9-мамыр	Жеңіс күні
25-қазан	Республика күні

Greetings

Мейрам	
Туған күн	құтты болсын!
Той	Құттықтаймын!

Wishes toasts

Бақытты бол(ыңыз)!
Бақыт тілеймін!

Зор денсаулық
Мол табыс   тілеймін
ұзақ өмір
...

БАТА:

Дастархан мол болсын,
Уайым-қайғы жоқ болсын!

Exercise 10. Read aloud and compare the following sentences. Pay particular attention to the adjectives. Translate them into English.

EXAMPLE: A very good doctor   The doctor is very good.

Жаксы дәрігер	Дәрігер жақсы.
Жаксы қымыз	Қымыз жақсы
Дәмді таңқурай	Таңқурай дәмді
Тәтті шабдалы	Шабдалы тәтті
Қызыл қарбыз	Қарбыз қызыл.

Give compliments to the hosts:

Бәрі   жақсы   Сізге жарасады! - *You look nice (lit. It suits you).*
                         дәмді

More emotionally

көйлегіңіз	қандай жақсы!
балаңыз	қандай тамаша!
үйіңіз	

Exercise 11. Change the following expressions by adding the word "өте"
very

EXAMPLE: Дәмді бесбармақ   Бесбармақ өте дәмді

A.	Жақсы мәңгі	_____
	Жұмсақ қазы	_____
	Тәтті алма	_____
	Дәмді палау	_____
B.	әдемі гүлдер	_____
	Жақсы сыйлық	_____
	Жақсы тілек (<i>wish</i>)	_____

Exercise 12. Read the following sentences looking at the pictures
 Guess the meaning of the word "Бос" - "Бос емес" (negative form)

Бос - free, empty, vacant

Бос емес - not free

Бос орындык

Орындык бос емес

[колы] бос адам

Адам бос емес.

Бос класс

Класс бос емес

Exercise 13. Read, translate the following find and underline the personal endings

Мен боспын

- Мен бос емеспін

Сен боссың

- Сен бос емессің

Сіз боссыз

- Сіз бос емессіз.

Ол бос

- Ол бос емес

Сыюзен бос

- Сыюзен бос емес.

Exercise 14. Answer the question affirmatively and negatively, add the personal ending where it is necessary.

Кім бос?

Ертең мен бос..., әкем бос ....

Кешке дәрігер бос..., мен бос ...

Қазір шешем бос ..., інім бос ...

Сіз бос ..., мен бос...

Exercise 15. Answer the invitation affirmatively and negatively.
 Make up sentences!

EXAMPLE:

Ертең маған келіңіз.

А.. Рахмет, келемін.

В. Кешіріңіз, ертең бос емеспін.

Бүгін
 Сенбіде
 Мейрамда
 Кешке
 Сағат 5-те
 Жұмыстан кейін
 Түске дейін

біздің үйге келіңіз!
 менің үйіме келіңіз!
 театрға келіңіз!
 маған келіңіз!
 Карлдың туған күніне келіңіз!

In Kazakh as in English Time and tense is indicated

- 1) by adverbial words (*бүгін* - today, *ертең* - tomorrow) *сосын* - then, *қазір* - now, *кейін* - after etc.
- 2) By the Nouns and the Numerals in Locative case with endings *-да, -де, -та, -те*
- 3) By the Noun in Ablative case *-дан, -ден, -тан, -тен* and with Postposition.
- 4) By the noun in Dative case *-ға, -ге, -қа, -ке* with Postposition "дейін"

Қашан? - When ?

Бүгін	Танертең	Дүйсенбіде	Түстен	Түске		
Ертең	Кешке	мамырда	жұмыстан кейін	жұмысқа	дейін	
Күнде		сағат 4-те	сенбіден	сенбіге		

Exercise 16. Translate and answer the questions.

- Сіз Америкадан қашан келдіңіз?
- Сіз жұмысқа қашан барасыз?
- Сіз түскі тамақты қашан ішесіз?
- Сіз қонаққа қашан барасыз?
- Сіз дүкенге қашан барасыз?
- Сіз жұмыстан қашан келдіңіз?
- Досыңыз үйге қашан барады?

Exercise 17. Make up short dialogues based on the following situations

You are invited
 by your friend
 a) Respond to an
 invitation. Set the time
 b) Refuse, state the
 reason for being busy

You are at the wedding party
 of your new friend.
 Congratulate
 Express your wishes

You've come to your
 host family with
 flowers.
 What will you say?

You are the guest
 a) Express your gratitude
 to the host family.
 b) Say the compliments.
 c) You have to leave earlier,
 What will you say?

PROVERBS:

1. "Таз таранғанша, той тарқайды". *"While the grass grows the horse starves".*
2. "Арак ішкен - азар,
Қарта ойнаған тозар" *" Cards are the devil's books"*
3. "Еңбек етсең ерінбей,
Тояды қарның тіленбей"" *"Nothing seek, nothing find"*

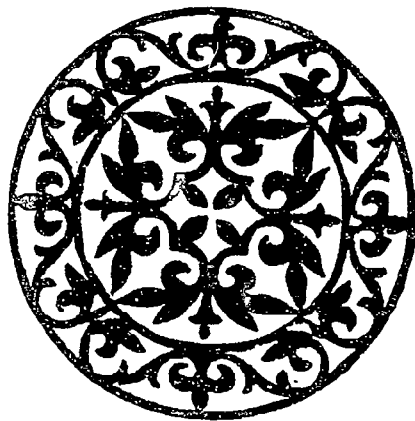
Almaty

Almaty, the largest city and capital of Kazakhstan, is located 750 to 1100 meters above sea level in the foothills of the Alatau mountains in southeastern Kazakhstan. The city and its environs have a Continental climate, with temperatures veyring greatly throughout the year. The summer season lasts from May to September with an average temperature of 22 C in July. The winters are cold with an average of - 8 C in January. Almaty receives almost the same amount of rain as Moscow.

The city has airline connections to all major cities in the former Soviet Union. A recently established Kazakh airline and a Turkish airline now provide service between Almaty and Istanbul. Other direct connections with Western European cities will soon be in place. A railroad now connects Almaty with Urimchi, the capital of Xinjiang, People's Republic of China. This railroad will eventually extend to Turkey and Europe through the use of already existing lines and the laying of new tracks.

Surrounded on three sides by snow-capped mountains, Almaty has a strikingly beautiful natural setting. The city layout and the architecture of its museums, hotels and government buildings are quite impressive. Tree-lined avenues lead to parks or squares with fountains set within bright flower beds. But like other urban centers in the former Soviet Union, Almaty suffers from pollution which is particulary severe during the winter. The capital city has numerous industrial plants pouring large amounts of pollutants into the air. During the 1970s one could still enjoy the beautiful panorama of Almaty from the top of Kok Tobe ("green hil"), located at the outskirts of the city. For many years now the view has been marred by polluted air which has made the nearby majestic mountains invisible. Polution and other related problems have also affected the quality of the famous Almaty apples which gave the city its name: Almaty "city of apples". Once widely available, this large and flavorful fruit has become rare and expensive.

In 1992 there have been a number of significant changes in Almaty. Streets, places and buildings, which with a few exceptions had Russian names like Lenin-Square or Dzerzhinsky Street, have all been re-christened with Kazakh names. Streets with the names of Russian/Socialist "celebrities" are being renamed honoring outstanding Kazakhs who served the Kazakh people. Similar changes are now taking place throughout the Republic of Kazakhstan as historical Kazakh names of regions and towns are revived.

TOPIC 7

Қалада.
In the Town.

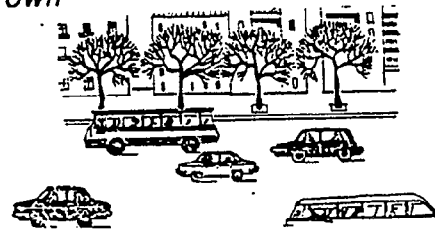
Competencies: to ask for and give the location of buildings
to ask for and give the directions to a place.
to ask and give the information at the bus/
train station and airport

Culture note: Almaty

Қала Town

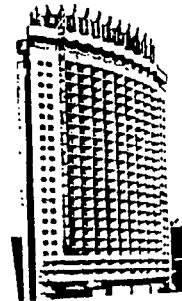
Мынау - қала

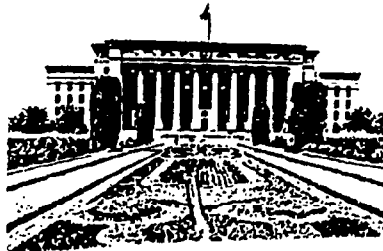
Бұл - көше

Бұл - ескерткіш

Бұл - қонақ үй

Бұл - алаң

Бұл - сарай

Мынау - Медеу

A

- Мынау Алматы ма?
- Иә, бұл Алматы.
- Алматы үлкен қала ма?
- Иә, Алматы үлкен қала.

- B.
- Сіз қайдансыз?
  - Мен Тусоннанмын.
  - Тусон үлкен қала ма?
  - Жок, Тусон үлкен қала емес.

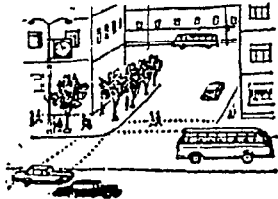
Мынау - машина

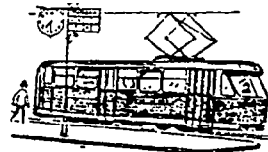
Мынау - троллейбус

Мынау - автобус

Көшеде машиналар жүреді

Мынау - трамвай

Answer the question:

Тағы не жүреді?

Тағы не? - *What else?*

Алматы - астана
Алматы - Қазақстанның

астанасы

Exercise 1. Match the CIS country with its capital.

Ташкент
Киев
Бішкек
Мәскеу
Тбилиси
Ереван

Ресей
Өзбекстан
Украина
Грузия
Қырғызстан
Армения

Exercise 2. Look at the words in the box. Check the meaning of the following words in your dictionary. Which words are associated with the town, put them into alphabetical order.

Қала, астана, машина, троллейбус, парк, цирк, музей, театр, кинотеатр, стадион, әдемі, институт, жұру, метро, өте, көше, қонақ үй, дүкен, ескерткіш

Exercise 3. Read aloud the text.

Алматы

Алматы - Қазақстан Республикасының астанасы. Ол - өте әдемі және үлкен қала. Қалада көп көше бар. Көшелерде машиналар, автобустар, троллейбустар, трамвайлар жүреді. Метро Алматыда жоқ.

Алматыда қонақ үйлер, театрлар, кинотеатрлар, музейлер, дүкендер өте көп. Кітапханалар, институттар, стадиондар бар. Бізге Алматы ұнайды.

Answer the questions.

1. Алматы ненің астанасы?
2. Алматы қандай қала?
3. Көшелерде не жүреді?
4. Алматыда не көп?
5. Алматыда кітапханалар, институттар, стадиондар бар ма?
6. Сізге Алматы ұнайды ма?

Pairwork

Exercise 4. Ask your partner about the town or the capital of the country they are from. Write down the answers in Kazakh.

1. Сіз қайдансыз?
2. Ол қандай қала?
3. Онда не бар?
4. АҚШ-тың астанасы қай қала?
5. Вашингтон үлкен қала ма?
6. Вашингтонда метро бар ма?
7. Көшелерде трамвайлар, троллейбустар жүре ме?
8. Кинотеатрлар, музейлер көп бе?
9. Сізге АҚШ-тың астанасы ұнай ма?

Exercise 5. Tell the group about your home town.

Көшелер Streets

Study the map and, remember the streets shown there.

				Сәтпаев көшесі	
				Абай даңғылы	
Фурманов Көшесі			Абылай-Хан даңғылы	Күрманғазы көшесі	Сейфуллин көшесі
	Тіанфилов көшесі			Шевченко көшесі	
				Жамбыл көшесі	
				Қабанбай Батыр көшесі	

The nouns "көше" and "даңғыл" "avenue" are placed after the name of the street and the possessive suffix of the 3-d person singular +сы/сі, +ы is added.

көше	көшесі	Сейфуллин көшесі
даңғыл	даңғылы	Абай даңғылы

In the Locative Case the ending +нда/нде must be added, as Сейфуллин көшесінде, Абай даңғылында.

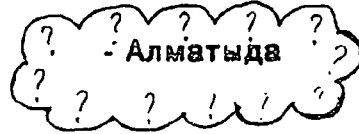
Exercise 6. Read the dialogue aloud

- Мынау Жамбыл көшесі ме?
- Жок.
- Бұл қай (қандай) көше?
- Бұл Құрманғазы көшесі.

Exercise 7. Name the streets you know in Almaty; and in your home town.

- Қайда?
- Қай жерде?

- Қай көшеде?
- Сейфуллин көшесінде

Exercise 8. Read the dialogues, translate them:

A. - Менің үйім Желтоқсан көшесінде.
- Сіздің үйіңіз қай көшеде?
- Менің үйім Жібек жолы көшесінде.

B.- Апай, айтыңызшы, Абай ескерткіші қай жерде?
- Абай ескерткіші Ленин даңғылында.
- Ленин даңғылы алыс па?
- Жоқ, алыс емес, жақын.
- Рахмет.

алыс - far
жақын - close, near

Exercise 9. Ask about the location of the following:

Example: парк, Парк қай көшеде? or Парк қай жерде?

Орталық дүкен, стадион, цирк, қазақ, драма театры, кітапхана,
базар, орыс драма театры, "Отрар" қонақ үйі, "Қазақстан"
кинотеатры, "Алматы" қонақ үйі.

Ex 10. Write your questions and write the answers consulting the following schemes:

Example: - Парк қай жерде? - Парк Гоголь көшесінде

ПАРК	Гоголь көшесі
------	---------------

1.

ұлттық кітапхана	орталық стадион	цирк
------------------	-----------------	------

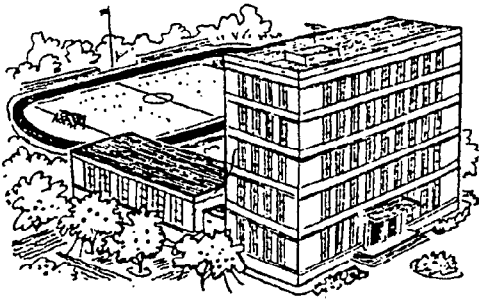
Абай даңғылы

орыс драма театры	қазақ драма театры
-------------------	--------------------

Exercise 13. Answer the following questions.

1. "Заңғар" дүкені қай бұрышта?/қайда? (Жібек жолы көшесі, Абылай Хан даңғылы).
2. "Қазақстан" қонақ үйі қай бұрышта?/қайда? (Абай даңғылы, Ленин даңғылы).
3. "Бейбітшілік тобы" қай бұрышта?/қайда? (Шевченко көшесі, Сейфуллин көшесі).
4. Көк базар қай бұрышта?/қайда? (Жібек жолы көшесі, Пушкин көшесі).

Location of buildings.
Postpositions.

үй мектептің артында

үй мектептің жанында

үй дүкеннің қарсысында

машина қонақ үйдің алдында

Kazakh uses postpositions, it has no prepositions.

The postpositions govern certain cases.

2. опера театры

Қабанбай Батыр көшесі

"Алматы" қонақ үйі

3. парк

Гоголь көшесі

"Отрар" қонақ үйі

4. Жібек жолы көшесі

Көк базар

"Заңғар" орталық дүкені

5. Сейфуллин көшесі

"Қазақстан" кинотеатры

Бейбітшілік тобы

Exercise 11. Write , what buildings are in the streets:

Абай даңғылында не бар?

Қабанбай Батыр көшесінде не бар?

Гоголь көшесінде не бар?

Жібек жолы көшесінде не бар?

Сейфуллин көшесінде не бар?

Exercise 12. Practise saying the phrases:

бұрыш

Сәтпаев көшесі мен Сейфуллин көшесінің бұрышы
Гоголь көшесі мен Желтоқсан көшесінің бұрышы

Төле-би көшесі мен Панфилов көшесінің бұрышы

Абылай-Хан даңғылы мен Жамбыл көшесінің бұрышы

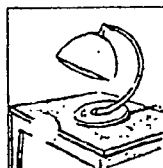

The postpositions, which follow the noun in the Genitive case, are

жанында	next to, beside
қасында	
алдында	in front of
артында	behind
ортасында	in the middle of
отралығында	in the centre of
үстінде	on
астында	under
ішінде	in

үстелдің астында

үстелдің үстінде

Exercise 14. Form possible phrases and translate them

Дүкеннің	жанында
Театрдың	алдында
Мектептің	артында
	қасында
	қарсысында

Exercise 15. Guess if the following statements are true about Almaty or ask your teacher if they are true, adding the question particle "ма".

- Қазақ драма театры цирктің қарсысында
- "Түркістан" қонақ үйі базардың қасында.
- Өнер музейі (*Art Museum*) цирктің артында.
- Неке сарайы (*The Wedding Palace*) қазақ драма театрының қасында.
- Стадион цирктің жанында.
- Абай ескерткіші "Арман" кинотеатрының алдында.
- "Отырар" қонақ үйі Панфилов паркінің қарсысында.

Exercise 16. Draw the map of the vicinity of the house you live in or of the school (institute) you go to.

Exercise 17. Make up questions. Ask the students in the group to answer them, consulting the map they have drawn

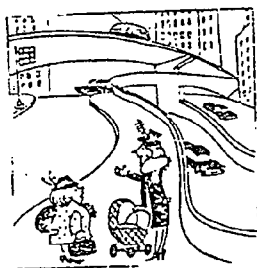
Үйдің	жанында	асхана	бар ма?
Мектептің	(қасында)	базар	
Институттың	артында	парк	
	алдында	театр	
		музей	
		кинотеатр	

Exercise 18. Complete the sentences

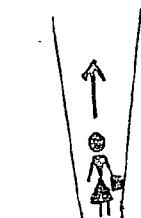
Мен ... мын. Ол қала .... Менің үйім ... көшесінде. Үйдің қасында ... бар. Қаланың орталығында ... көп. ... қала ұнайды.

Exercise 19. Describe the form, say the location of things, using үстінде, астында, ортасында, жанында, белменің бұрышында.

Жол сұрау - Asking the way.
Бағыт алу - Directions

Базарға қалай баруға болады?

Тура барыңыз

Жоғары барыңыз

Төмен жүріңіз

Солға бұрылыңыз

Оңға бұрылыңыз

Дүкен оң жақта

Театр сол жақта

Structure:

Қалай баруға болады?

How to get ....

Exercise 20. Read and translate the sentences.

- Үлттық кітапханаға қалай баруға болады?
- Базарға қалай баруға болады?
- Қазақ драма театрына қалай баруға болады?
- Республика алаңына қалай баруға болады?
- Спорт сарайына қалай баруға болады?
- Медеуге қалай баруға болады?

алаң *square*
сарай *palace*
Медеу

тура *straight*
жоғары *up, upwards*
төмен *down*
оң *right*
сол *left*
жақ *side*

Exercise 21. Ask how to get to some places, adding the Dative ending to the noun.

Институт...

Орталық стадион...

Қала...

қалай баруға болады?

Мектеп...

Асхана...

Exercise 22. Read the dialogues, show the places mentioned in them on the map of Almaty. Act out the dialogues.

- A. - Кешіріңіз, мынау қай көше?
- Бұл - Жібек жолы көшесі.
- Орталық дүкенге қалай баруға болады?
- Осы көшемен тура барыңыз. Оң жақта орталық дүкенді көресіз.
- Рахмет.
- B. - Айтыңызшы, біз қай жерде тұрмыз?
- Қабанбай Батыр көшесі мен Абылай-Хан даңғылының бұрышында.
- Орталық дүкенге қалай баруға болады?
- Абылай-Хан даңғылымен төмен барыңыз. Төртінші көшеде орталық дүкенді көресізю
- Ұлттық кітапхана қайда?
- Абылай-Хан даңғылымен жоғары барыңыз. Ұлттық кітапхана Абай көшесінде.

In phrases осы көшемен, Абылай Хан даңғылымен - the noun is used in the Instrumental (*Көмектес септік*) case. It takes the ending
+ мен, if the stem ends in a vowel or -р, л, й, м, н, ң;
+ бен, if the stem ends in a voiced consonant;
+ пен, if the stem ends in a voiceless consonant or б, в, г, д.

Exercise 23.

Student A: Think of a place near your school. Give your partner directions, but don't say where you are?

Student B: Listen to the directions. Where are you?

Transportation In Kazakhstan

Nearly everyone in Kazakhstan uses public transportation, although there are still many villages (*aul*) not connected by bus routes. Even the few who own cars often use buses because of the lack of fuel or spare parts.

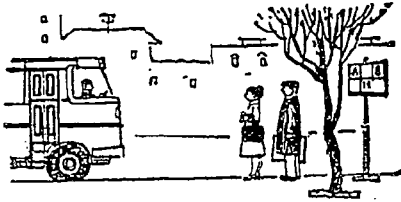
Almaty has no subway service, though one is under construction. The capital has buses, trolleys, trams and taxis. Eleven-seat minibuses are also occasionally available on the streets. Ticket prices for all types of public transportation have risen drastically in the past year. Because of the high prices not everyone is able to take taxis. Thrifty city residents buy universal monthly tickets for the buses, trolleys and trams.

Almaty has over 200 bus lines, more than 20 trolley lines and over 10 tram lines. They serve major sections of the city, as well as the surrounding area. Buses also connect towns in rural areas, but because of the vast territory of Kazakhstan, most people prefer to use trains or planes, which have also become fairly expensive. Buses, trolleys and trams are usually crowded, with little space to stand or breathe.

Though expensive, taxi cabs are convenient at night when other transportation lines are shut down which nowadays may be early as 10:00 pm. When ordering a taxi by telephone, it is best to call ahead of time, since it may take several hours before it arrives. It is also possible to stop a passing taxi on the street. The fare should be agreed upon before the trip begins. Realizing that the Volunteer is a foreigner, a taxi driver will try to negotiate a fare in hard currency. Do not be surprised if the taxi driver stops along the way until he has a cab full of other passengers; he will not feel it necessary to ask your permission.

Бұл - аялдама *At a Busstop*

Автобуста *In a Bus*

Автобус келе жатыр.
Кісілер автобусты күтіп тұр

Келе жатыр, күтіп тұр

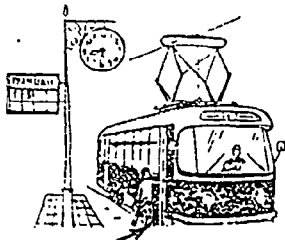
- the words are in the present proper tense
(Нақ осы шақ)

- Айтыңызшы, келесі қандай аялдама?
- Келесі аялдама - орталық стадион.
- Рахмет.

күту *to wait*
күтіп тұр *are waiting*
келесі *next*

шығу *get out*
түсу *get off, descent*
өту *pass*

Трамвайға отырып жатыр.

Exercise 24. Read the dialogue, Translate it.

- Келесі аялдамадан шығасыз ба?
- Жок.
- Өтуге бола ма?
- Өтіңіз

Аялдамада At a Busstop

Базарға дейін не барады?

дейін upto, till
The postpositions *дейін, шейін*
follow the nouns in the
Dative case.

Exercise 25. Read the dialogue.

- Базарға дейін не барады?
- 66-шы автобус, 19-шы троллейбус.
- Базарға дейін неше аялдама бар?
- Төрт.
- Қандай аялдамада түсемін?
- Панфилов паркі аялдамасынан түсесіз.
- Рахмет!

Exercise 26. Change the dialogue, using the phrases from:

стадионға	
театрға	дейін
паркке	(шейін)
мектепке	

Exercise 27.

You have just arrived in Almaty for the first time. You meet someone who seems friendly, so you ask for information about the city, hotels, shops and the way there.

Exercise 28.

You live in Almaty and know it quite well. You meet a foreigner who seems to have problems.

Теміржол вокзалы *The Railway Station*

Аэропорт *The Airport*

Анықтама бюросы

Павлодар	8.30 - 10.15
Көкшетау	9.50 - 11.20
Қарағанды	6.15 - 7.15
Ақмола	17.40-19.00

Жүру кестесі.

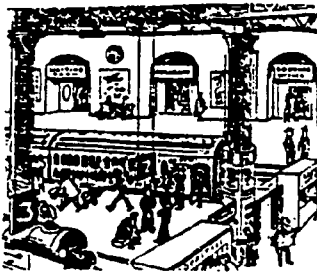
Билет кассасы

Пойыз келе жатыр

үшак(самолет)

Жолыңыз болсын!

Exercise 29. Look at the pictures and say what belongs to the railway station and what to the airport, or to the both.

Exercise 30. Read the dialogue and translate it.

- Алматыдан Жамбылға дейін неше шақырым?
- 500 шақырым.
- Жамбылға немен баруға болады?
- Самолетпен, пойызбен немесе автобуспен?
- Пойыз неше сағат жүреді?
- 10 сағат.
- Самолет қанша уақыт ұшады?
- 1 сағат.
- Маған самолетке билет алу керек. Билет кассасы қайда?
- Гоголь көшесі мен Желтоқсан көшесінің бұрышында.

шақырым
кесте
үшу

kilometre
timetable
to fly

билет
немесе
ticket
or

Exercise 31. Ask the teacher how you can get to other cities.

Қарағандыға
Өскеменге
Шымкентке
Талдықорғанға
Ақтөбеге
Оралға

немен баруға болады?

Add the names of other cities which you know.

Exercise 32. Ask the teacher how much time it takes someone to get there by train, by plane

Қарағандыға
Өскеменге

пойыз
самолет

қанша уақыт
неше сағат

жүреді?
ұшады?

.....
.....

Exercise 33. Tell the group what information you have got.

At the Inquiry office
Анықтама бюросында

Exercise 34. Read and translate it.

- Айтыңызшы, Жамбылға самолеттер қай күндері ұшады?
- Күнде ұшады.
- Ертеңге билет бар ма?
- Иә, бар.
- Самолет сағат нешеде ұшады?
- Сағат онда.
- Жамбылға қашан келеді (қонады)?
- Сағат он бірде.
- Рахмет.

күн	<i>day</i>
күнде	<i>every day</i>
ертең	<i>tomorrow</i>
бүгін	<i>today</i>

The numeral indicating the appointed time of some action is used in the Locative case, as сағат он+да

Exercise 35. Form questions, add words denoting other days of the week

Бүгінге
Ертеңге
Бесінші тамызға билет бар ма?
Тамыздың бесіне
Сәрсенбіге

Exercise 36.. Match the words of the columns:

Сағат нешеде	пойыз самолет театрға қонақтар тамақ сабақ дүкен	барамыз? келеді үшады? ішеді? жүреді? ашылады? басталады?
--------------	--	---

Exercise 37. Answer the questions, translating the following phrases.

Example: at eight o'clock - сағат сегізде , at 12:30 - он екі жарымда

at 7 o'clock, at 11 o'clock, at 5 o'clock, at half past two,
at 1 o'clock, at 9 o'clock, at 8 o'clock

Билет кассасында *At the Booking office*

Exercise 38. Read the dialogue and translate it.

- Маған Шымкентке дейін бір билет беріңізші.
- Қай күнге?
- Бүгінге.
- Қайту билетін аласыз ба?
- Иә, Билет қанша тұрады?
- 2500 (екі мың бес жүз) тенге.
- Паспортыңыз бар ма?
- Иә.
- Билетіңізді алыңыз. Жолыңыз болсын!
- Рахмет.

қайту билеті	<i>return ticket</i>
қай күнге	<i>for what day</i>
Жолыңыз болсын!	<i>Happy journey!</i>

Exercise 39. Ask and answer the questions.

Ақтауға	- 3200 теңге
Семейге	- 2800 теңге
Нью-Йоркке дейін билет қанша тұрады?	- 600 доллар
Ашхатқа	- 4000 теңге
Мәскеуге	- 5300 теңге.

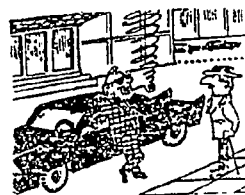
Exercise 40. Choose the right word to complete sentences.

1. Мәскеуге _____ барасыз ба?
2. Мәскеуге пойыз жүреді және самолет ұшадыО
3. Анықтама _____ біліңіз.
- 4: _____ билет жоқ.
5. Маған _____ дейін билет керек.
6. Келесі _____ қайтар билет беріңізші.
7. Поез ертең сағат _____ келеді.
8. Біз _____ таксимен барамыз.
9. _____ ресторан бар ма?
10. Арқалыққа _____ поез екі күн жүреді.

(Алматыдан, аэропортқа, самолетпен, бюросынан, Қостанайға, он екіде, вокзалда, дүйсенбіге, ертеңге, дейін)

Таксиге отыру *Taking a taxi*

такси

- Менің стадионға баруым керек.
- Отырыңыз.
- Қанша тұрады
- 100 теңге.
- Өте көп, 80 теңге.
- Мақұл.

баруым керек *I must go*
бардым *the verbal noun бару takes the possessive personal ending*

баруың керек *you must go*
баруымыз керек *we must go*

Exercise 41 Answer the question:

- Сіздің қайда баруыңыз керек? - Where must you go?

Менің	дүкенге базарға мектепке Медеуге музейге стадионға Ақмолаға
-------	---

баруым керек?

Exercise 42. Read and translate the sentences. Pay attention to the endings of the verbal nouns.

Сенің мектепке баруың керек. Оның нан алуы керек. Біздің тамақ ішіуіміз керек. Менің жұмыс істеуім керек. Мына кітапты мұғалімге беруіңіз керек. Сағат алтыда стадионға баруыңыз керек. Ертең досыммен кездесуім керек: Келесі аптада Қарағандыға баруыңыз керек. Бір аптадан кейін қайтуыңыз керек.

Exercise 43. You are to go to another town. Find out how you can get there, the time of departure, how long it will take you to get there.

Exercise 44. You've just arrived in Almaty. Find out where a hotel is, how you can get there, you choose to take a taxi.

қала
ескерткіш
машина
автобус
астана
алаң
кітапхана
цирк

town, city
monument
car
bus
capital
square
library
circus

көше
қонақ үй
троллейбус
тағыда
сарай
да,... да
стадион

street
hotel
trolleybus
what else
palace
and, and
stadium

даңғыл
алыс
бұрыш

avenue
far
corner

проспект
жақын

avenue
close, near

жанында, қасында
арында
орталығында
астында
қарсысында
тура

next, beside
behind
in the centre of
under
opposite
straight

алдында
ортасында
үстінде
ішінде

in front of
in the middle of
on
in

жоғары

up

төмен сол	<i>down</i> <i>left</i>	оң жақ	<i>right</i> <i>side</i>
келесі аялдама	<i>next</i> <i>(bus) stop</i>	темір жол темір вокзал	<i>railway</i> <i>iron</i> <i>station</i>
жол аэропорт билет пойыз ұшак	<i>way, road</i> <i>airport</i> <i>ticket</i> <i>train</i> <i>plane</i>	анықтама касса вагон	<i>inquiry office</i> <i>booking office</i> <i>carrige</i>
Жолыңыз болсын!	<i>Happy journey!</i>	шақырым немесе	<i>kilometre</i> <i>or</i>
тамыз такси	<i>august</i> <i>taxi</i>	қайту билеті апта	<i>return ticket</i> <i>week</i>
күту өту үшу бару жүру	<i>wait</i> <i>pass</i> <i>fly</i> <i>go</i> <i>go</i>	шығу түсу қайту жаяу жүру қайтып келу такси алу	<i>get out</i> <i>descent, get off</i> <i>to return</i> <i>walk</i> <i>return</i> <i>take a taxi</i>

(автобуска, пойызға) отыру, міну *get on a bus*

Communication In Kazakhstan: The Telephone

In Kazakhstan, as in the other Soviet republics, few people have a telephone in their homes. Many have waited for years to have a telephone installed, even those who are privileged (e.g., war veterans, invalids, and retirees). The telephone lines throughout Kazakhstan are outdated and in disrepair, and as a result, local connections are of very poor quality. Many urban dwellers share party lines with neighbors. The situation is not likely to improve in the near future, though telephone companies from countries such as Turkey, Singapore and South Korea have expressed an interest in installing an efficient telephone network in Kazakhstan.

Public telephone booths on the street are often broken, for they are a favorite target of vandals. One cannot make long-distance calls from public telephone booths on the street. People in villages (*aul*) must go to the "trunk-calling" offices - sometimes dozens of kilometers away - in order to make telephone calls to neighboring vilages.

In towns, long-distance calls can be made on a home telephone by dialing 8 + area code + the party's number. All international long-distance calls are operator-assisted. Dialing 07 to reach the international operator, the caller requests an international line, giving number to be called. The operator then calls back when the connection has been made, which may be several hours later or not at all. Long-distance calls are expensive, and the prices are rising steadily.

TOPIC 8

Пошта

Post Office

- Competencies:**
- 1) To make a phone call to the international telephone exchange
  - 2) To converse with one's friend /colleague over the telephone or to leave a message.
  - 3) To send/to get a mail or parcel, buy stamps at the post office

Grammar: The Optative Mood

ТАБЫС СЕПТИК

	after vowels	after voiced sonorant consonants	after voiceless consonants
Affixes	- ны - ні	- ды - ді	- ты - ті

question   Кімді?
                     Нені?

халықаралық
байланыс

international
communication

телефон
жүйе

telephone
station,
exchange

бөлім
соғу
нөмір
күт, күтіңіз
жұмыс телефоны

department
to call, to phone
number
to wait
work phone

орталық
қос; қосыңызшы
код
үй телефоны

central
to contact
code
home phone

каларалық телефон байланысы
сөйлеп тұрған кім?
нөмір бос емес
көшедегі телефон-автомат
телефон анықтамасы
риза болу
ризамын

trunk exchange
Who's speaking?
Line is busy
public phone, call-box
telephone directory,
to be satisfied
I'm satisfied

жедел телеграмма	express/urgent telegram
қабылдау	to accept
хат алысу/жазысу	to correspond
жіберу, салу	to drop, to send, to post
толтыру	to fill in, to fill up

салғым			to drop
жібергім			to send
сөйлескім	келеді	I would like	to speak
сатып алғым			to buy
телефон соққым			to phone

- A. - Кешіріңіз, маған орталық поштаны көрсетіп жіберіңізші?
 - Абылай-Хан жаңғылымен төмен жүріңіз. Жібек жолында солға бұрылсаңыз Орталық "Заңғар" дүкенінен алыс емес.
 - Рахмет.
- B. - Конверт (хат қалта) қайда сатылады?
 - Ана бөлімде.
 - Көп рахмет.
- C. - Сізден конверт, марка сатып алуға бола ма?
 - Сіз хатты қайда жібересіз/саласыз?
 - Америкаға.
 - Міне, 12 теңгелік марка алыңыз.
- D. - Маған жедел телеграмма салуға бола ма?
 Бір сөз қанша тұрады?
 - Бір сөз 30 теңге тұрады. Алдымен мына бланкіні толтырыңыз.
 - Рахмет.

THE OPTATIVE MOOD (*Қалау рай*) in Kazakh expresses wish, suggestion, supposition with the help of the Infinitive form of verb + possessive endings and model verbs: *керек* - need, ought, should *қажет* - must, *мүмкін* - may.

Singular		Plural
1. Бару+ым	керек	1. Бару+ымыз
2. бару+ың	қажет	2. барулар+ың
бару+ыңыз		барулар+ыңыз
3. бару+ы	мүмкін	3. бару+лары

Exercise 1. Read and translate the following sentences:

1. Мен поштаға баруым керек.
2. Сенің хат жазуың керек.
3. Трейси телефон соғуы мүмкін.
4. Біздің сабақ оқуымыз қажет.
5. Сіздердің қазақша үйренулеріңіз қажет.
6. Олардың үйге келуі мүмкін.

Exercise 2. Make up your own sentences:

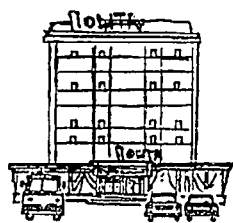
Мен	келу	+ім, +ым	
Сенің	бару	+ің, +ың	керек
Сіздің	айту	+іңіз, +ыңыз	қажет
Ол, оның	жазу	+іміз, +ымыз	мүмкін
Біздің	қайту	+і, +ы	
Сіздердің	сөйлесу	+ларыңыз,	
Сендердің	телефон соғу	+леріңіз	
Олардың	өлшеу		
Вэлоридің	оқу		
Эмилидің	аудар		

Exercise 3. Add the possessive endings to the verbs

1. Эмилидің бұл кітапты аудару ... мүмкін.
2. Сенің поштаға бару ... керек.
3. Мерианның хат жазу ... қажет.
4. Сендердің сабақты оқу ... керек.
5. Жонның телефон соғу ... мүмкін.
6. Біздің Америкаға қайту ... мүмкін.
7. Сіздің марка сатып алу ... керек.
8. Мен посылканы өлшеу ... керек.
9. Біздің қазақша сөйлеу ... қажет.
10. Карлдың қонаққа келу ... мүмкін.

Exercise 4. Find the noun in the Accusative case. Put the question Кімді?
Нені?

1. Мен Айжанды шақыруым керек.
2. Асан менің кітабимді әкелуі керек.
3. Майра музыканы тыңдады.
4. Дәниел компьютерді жөндеуі керек.
5. Питер посылканы салуы керек.
6. Алма Денисті қонаққа шақыруы мүмкін.
7. Арман қонақтарды суретке түсірді.
8. Біз концертті көрдік.
9. Олар көп хат алды.
10. Біз базарды араладық.

А..

- Саламатсыз ба?
- Иә, тыңдап тұрмын. Айтыңыз.
- Америкаға телефон соғуға бола ма?
- Болады. Мекен-жайыңызды айтыңыз.
- Арлингтон қаласы, код ____, телефон нөмірі 6176347243
Сильвия Вагнерді шақырыңыз.
- Күтіңіз.
- Рахмет.

В.

- Әллеу! Саламатсыз ба? Орталық байланыс бөлімі ме?
- Иә, тыңдап тұрмын.
- Америкаға телефон соғуға бола ма?
- Кешіріңіз, бүгін байланыс жоқ. Ертең телефон соғыңыз.
- Рахмет. Сау болыңыз.
- Сау болыңыз!

С.

- Әлло! Саламатсыз ба? Мені Алматымен қосыңызшы, телефон нөмірі 69 29 85. Мүмкін болса, тезірек өтінемін.
- Жәрәйді, күтіңіз.
- Рахмет, сізге ризамын.

Д.

- Әллоу! Саламатсыз ба? Америкаға телефон соғуға бола ма?
- Иә, айтыңыз.
- Мен Техас штаты Остин қаласымен ертең сағат 10-да сәйлесуге бола ма?
- Әрине, мекен-жайыңызды, атыңызды айтыңыз.
- Ерик Уайт, Телефон нөмірім 21 63 78. Рахмет. Сау болыңыз!

хат	mail
пошта	post, post-office
конверт	envelope
марка	stamps
бланкі	form
жедел хат	registered mail/letter
бандероль	printed matter, parcel
посылка, сәлемдеме	parcel
телеграмма	telegram

Exercise 5. Add the Accusative case endings to the nouns:

1. Сен кітап ... оқы.
2. Мен есік ... жаптым.
3. Сіз газет ... алыңыз.
4. Ол терезе ... ашуы керек.
5. Біз балалар ... жақсы көреміз.
6. Сіз алма ... базардан алыңыз.
7. Мен нан ... сатып алуым керек.
8. Ол марка ... жапсыруы керек.
9. Патрик акша ... банке сақтауы қажет.
10. Райымбек машина... жөндеуі керек. (to repair, fix)

Exercise 6. Learn and act out the dialogues:

A.

- Әллоу! Саламатсыз ба? Тұрсынды шақырыңызшы. Бұл Кевин.
- Мақұл, қазір, күте тұрыңыз.

B.

- Әлләу! Сәлем, Тұрсын!
- Саламатсың ба, Кевин? Қалың қалай?
- Өте жақсы, өзің ше?
- Жақсы. Кевин, ертең сағат 9-да жиналыс болады, кел!
- Жақсы, Рахмет, келемін. Сау бол.
- Сау бол!

C.

- Әллоу. Бұл Майк. Лораны телефонға шақырыңызшы.
- Кешіріңіз, Лора жиналыста отыр. Не айтасыз (не тапсырасыз)? Жиналыс 20 минуттан соң бітеді.
- Онда Лораға айтыңыз, маған телефон соқсын, мен күтемін.
- Сау болыңыз.

Exercise 7. Translate the sentences. Make up dialogues using the following sentences.

1. Менің атым Жош.
2. Трейсимен кездесу керек.
3. Мен телефон соғамын.
4. Өкінішке орай, Трейси Үндістанға кетті.
5. Бүгін Ерик жоқ.
6. Мишель қазір жиналыста отыр.
7. Хатшыға айтып/тапсырып кетіңіз.
8. Осында хат жазып кетіңіз.
9. Мен хат қалдыруыма бола ма?
10. Ертең телефон соқсын.
11. Кешке телефон соқсын.
12. Біздің үйге қонаққа келсін.

13. Ертең коцертке билет алдым.
14. Сізге көп рахмет.
15. Сау болыңыз. Сәлем айтыңыз. (tell my Hello to ...)

A.

- Мен посылка салуым керек.
- Қайда?
- Америкаға. Қанша төлеуім керек?
- Ішінде не бар? Қазір өлшейін.
- Кітап пен сувенирлер.
- Мына бланкіні толтырыңыз 200 теңге төлеңіз.
- Рахмет!

B.

- Әлло!БұлЭллен Хоумен.Маған Мұрат Орайхановичті шақырыңызшы.
- Ол кісі қазір лекцияда. 15 минуттан кейін тағы хабарласыңыз.
- Жаксы, рахмет!

C.

- Әллоу. Профессор Амангелді Тілеубаевич бар ма?
- Тыңдап тұрмын.
- Саламатсыз ба, профессор! Бұл Терри Уильям.Сізбен кездесуге бола ма?
- Қашан келмексіз?
- Мүлкін болса, ертең, түске дейін.
- Мақұл. Ертең он бірде келіңіз.
- Рахмет! Келемін.
- Сау болыңыз! Кездескенше! (See you later)

Exercise 8. Read aloud and translate the following words.
Underline the suffixes of the Future
Intentional Tense.

1. кездеспекпіз	6. қайтпаксындар
2. жазбақсың	7. өлшемек
3. келмек	8. айырбастамак
4. демалмақпын	9. бармақпыз
5. сөйлеспексіз	

Exercise 9. Make up sentences with the following words, match them
with the verbs of Ex.8.

Example: Біз кездеспекпіз.

Досым, мен, сен, сіз, ол, дәрігер, мұғалім, сіздер, сендер.

Exercise 10. Read and translate into Kazakh:

1. She intends to help.
2. He intends to have a rest.
3. We intend to work.
4. I intend to read.
5. They intend to write.

Current Economic Situation In Kazakhstan

In September 1991 the parliament of Kazakhstan issued a law on the privatization of state property, which aims to return to the people at least part of the wealth produced by them. The law is being implemented step by step. First, small enterprises of trade, communal services, transport, construction and agriculture are being transferred to private ownership. After sufficient experience in the mechanics of the market economy has been gained, Kazakhstan will then privatize its larger industrial and trade complexes.

The transfer of state property into the hands of the people is being carried out through a system of coupons. Based on their work record and other factors, individual citizens receive an amount of coupons which can be used to purchase state-owned small businesses at auctions. Larger state enterprises will be privatized through leasing and the establishment of joint stock companies.

Of great significance is the transfer of ownership in housing. For every citizen of the Republic a certain number of housing coupons are being deposited into special bank accounts. An assigned number of coupons will be sufficient to transfer ownership of apartments to their present tenants. Home ownership will be a major test for the implementation of a market economy in Kazakhstan.

Not every reform measure has been popular with all citizens, in Kazakhstan, but there is no thought of going back to the old, centralized economy. Most people understand that in the long run a stable economy can only be achieved through private ownership.

Now every citizen is responsible for his/her own welfare and living standards. The state encourages competition and the full realization of the rights of individuals. Tax reforms, including tax inspection services, are being implemented, and monopolistic activities are being curbed. Unlike other republics of the former Soviet Union, Kazakhstan is not requesting aid in the form of capital and food from foreign countries. It considers such assistance both immoral and ineffective. Rather, Kazakhstan invites constructive and mutually beneficial economic assistance - not charitable support - from other countries, including the United States.

TOPIC 9

Ауа райы. Климат.

Weather. The Climate.

- Competencies:**
- 1) To exchange remarks, forecast about the weather with your colleague.
  - 2) To converse about your favorite seasons.
  - 3) To ask for and give information about the climate of your home country.

PROVERBS:

1. "Наурыз айы: түске дейін мүйіз
түстен кейін киіз" "March comes in like a lion
and goes out like a lamb"
2. "Күн тұрғанда ай көрінбес" The moon is not seen,
where the sun shines"
3. "Жазда маңдайы терлемегеннің,
Қыста қазаны қайнамайды" They must hunger in winter
that will not work in summer"

жыл мезгілі
көктем
жаз
күз
қыс

season
spring
summer
autumn, fall
winter

ауа-райы
ауа-райы болжамы
болжау (ертеңгі)

weather
weather forecast
weather report
for tomorrow

ауа
бұлт
тұман
найзағай

air
cloud
fog, mist
lightning, thunder, storm

Айлар

Months

Қаңтар
Ақпан
Наурыз
Сәуір, Көкек
Мамыр
Маусым
Шілде
Тамыз
Қыркүйек
Қазан
Қараша
Желтоқсан

January
February
March
April
May
June
July
August
September
October
November
December

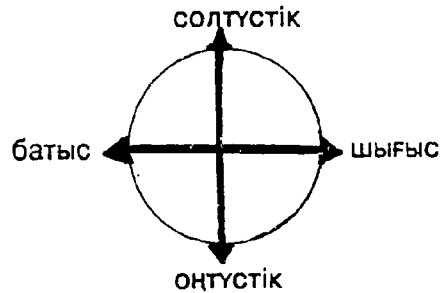
климат
жел
бұршақ

climate
wind
hail

жаңбыр	rain	ыстық	hot, heat
нәсер	shower	жылы	warm
аспан	sky	ашық	clear, fine
қар	snow	күн шуақты	sunny
боран	storm	сіркіреп жауу	to drizzle
күн	sun	суықтан қату	to freeze
көшкін	snow-slip	еру	to melt, to thaw
мүз	ice	өзен	river
аяз	frost	көл	lake
кемпір қосақ	rainbow	теңіз	sea
жұмсақ, жылы	mild	мұхит	ocean
бір қалыпты	moderate	орман	forest
батпақ	muddy	тоғай	wood
көктайғақ	slippery	тау	mountain
қапырық	sultry	түн	night
ылғалды	wet	күн	day
салқын, ызғарлы	chilly	градус	degree
суық	cold	температура	temperature
ай	the moon	нөл	zero
ай	month	апта	week
жыл	year		

жаңбыр жауып тұр	it is raining
жаңбыр жауады	it rains
қар жауып тұр	it is snowing
қар жауады	it snows
күн суытады	it is going to be cold
күн жылынады	it will be warm

кейде	sometimes
ылғи, әрқашан	always
анда-санда	from time to time
жиі	frequently, often
сирек	seldom

A..

- Ауа райы қандай?
- Ой; бүгін күн суық/жылы

B.

- Бүгін ауа райы қандай?
- Бүгін күн тамаша. Күн жылы, аспан ашық.
- Ертең ауа-райы қандай болады?
- Ертең күн жылы болады.
- Шымбулаққа шаңғы тебуге барайық, егер уақытың болса.
- Жәрәйді, мен боспын, келістік.

C.

- Жәк, сен жылы киім ки, күн салқын.
- Жаңбыр бола ма? Менде қолшатыр жоқ.
- Мүмкін жаңбыр жауады. Күн бұлт.
- Менде қол шатыр бар, сол жетеді, абыржыма.

D.

- Бүгін күн ерекше қапырық. Көлге шомылуға барасын ба?
- Ой; мен жүзу білмеймін, бірақ шомылғым келеді. Марк, сіз жүзу білесіз бе?
- Иә, мен жүзу білем, қорықпаңыз.
- Суға шомылып, демалып келейік.

Жыл мезгілдері

Көктем

Наурыз (3)
Сәуір (4)
Мамыр (5)

Жаз

Маусым (6)
Шілде (7)
Тамыз (8)

Қыс

Желтоқсан (12)
Қаңтар (1)
Ақпан (2)

Күз

Қыркүйек (9)
Қазан (10)
Қараша (11)

Exercise 1. Read aloud the text. Translate it.

Бір жылда 4 мезгіл бар. Олар: көктем, жаз, күз, қыс.

Көктем айлары: наурыз, ...

Жаз айлары: маусым, ...

Күз айлары: қыркүйек, ...

Қыс айлары: желтоқсан, ...

Бір жылда 12 ай, 365 күн бар.

LEARN

Tongue-twister

"Бұл қар - сұр қар;
Сұр қар - кір қар,
Үстіне аунама,
Үстіңді былғар"

Exercise 2. Answer the question. Give an affirmative or negative answer.

Сізге қай мезгіл ұнайды? - What season do you like?

Маған	көктем	ұнайды	or	ұнамайды
	жаз			
	күз			
	қыс			

Exercise 3. Answer the question.

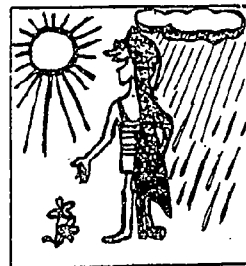
Model: Сіз қай айда тудыңыз? When were you born?
(In what month were you born?)

1. Мен маусым+да тудым.
2. Мен сәуірде тудым.
3. Мен _____ тудым.

Күн ыстық/суық	It is hot/cold
Күн қапырық	It is humid
Ауа райы бір қалыпты	The weather is the same
Дала көктайғақ	It is slippery
Дала батпақ	It is muddy

Exercise 4. Answer the question. Speak about the weather in your country, region, state.

1. Америкада ауа райы қандай?
2. Сіздің штатта
3. Сіздің қалада

Make up sentences using the following vocabulary

Америкада	ауа райы	суық	кейде	жаңбыр, жауын	жауады
Біздің штатта	күн	жылы	ылғи	қар	
Калифорнияда	жаз	ыстық	әрқашан	боран	болады
Мичиганда	қыс	салқын	сирек	нөсер	
Иллинойда	күз	бір қалыпты	анда-санда		
Техаста	көктем	ылғалды	жиі		

Флоридада	дала	көктайғақ
Аляскада		күн шуақ
		қапырық
		батпақ

Exercise 5. Describe your country, your state to each other. Exchange information about the climate and geography of your home town. (See the vocabulary)

A.			
Біздің	штатта	көл	бар
	Америкада	өзен	(there is .. have)
	Чикаго+да	теңіз	
Менің	қала+м	тоғай	
		орман	
		тау	
		мұхит	

B.		Animal		Plant	
Біздің	штатта	аю	бар	мақта	өседі
	жерде	жолбарыс	болады	жүгері	өсіреді
	тоғайда	қасқыр		ақ қайың	
	орманда	түлкі		шырша	
	тауда	қоян		пальма	
	көлде	маймыл		ананас	
	өзенде	тиін		апельсин	
		жылан		шие	
		бұғы		өрік	
		балық		бұршақ	
				қауын	
				помидор	
				камыс	
				алма	

Exercise 6. Answer the questions, using the active vocabulary:

1. Қазақстанда не бар?
Қазақстанда аю бар ма?
2. Қазақстанда не өседі?
Қазақстанда пальма өседі ме?
3. Қазақстанда қандай өзендер бар?
4. Қазақстанда қандай көлдер бар?
5. Қандай теңіздер бар?
6. Қандай таулар бар?

Ask questions and answer them..

Оңтүстікте	қандай	қала	бар?
Солтүстікте		тау	
Шығыста		өзен	
Батыста		көл	

Exercise 7. Read aloud the text. Translate it.

Қыста күн суық болады, қар жауады. Күн қысқа, түн ұзақ болады. Көктемде қар ериді, жаңбыр жауады. Құстар келеді. Күн ұзарады. жылынады. Жеміс, көкөністер, гүлдер өседі.

Жазда күн ыстық болады. Гүлдер ашылады/гүлдейді. Жеміс-жидек, көкөністер піседі.

Күзде күн қысқарады, суық болады. Қазан айында жеміс-жидек, көкөністерді жинайды/жинап алады. Құстар қайтады.

Exercise 8 Fill in the necessary words. Answer the questions.

Қазір қай мезгіл?
..... ай?

Келесі ай қандай болады?
.....мезгіл.....?

Тамыздың алдында қай ай болады?

Жаздың .....мезгіл болды?

Жаздан кейін қандай/қай мезгіл болады?

Күзден кейін.....

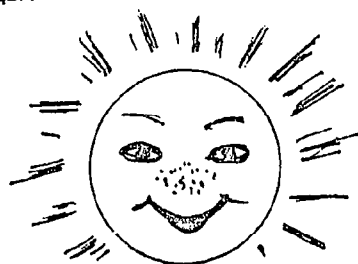
Тамыздан кейін қандай/қай ай болады?

PUZZLES:

1. "Қолы жоқ, сурет салады,
Тісі жоқ, тістеп алады."

3. "Өзі тауда өседі,
Жаңа жылда үйге көшеді".

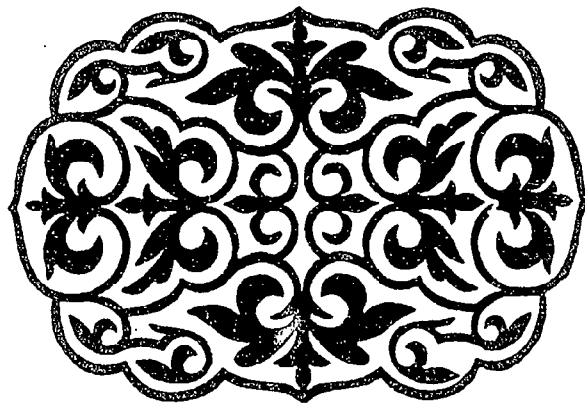
2. "Аспандағы алып доп
Жарқырайды жарық бол."

Present Life in Kazakhstan

Since the attempted coup of August 1991, which brought about the final break-up of the Soviet Union, life has been changing rapidly in Kazakhstan. President Nazarbayev immediately disbanded the Communist Party in Kazakhstan, and the country changed from a one-party to a multi-party system. As new parties and movements appeared, new newspapers and journals have sprung up to open the "secret files" of the past. For the first time, the policies and actions leading to the loss of over half of the Kazakh population between 1931-1932 were openly discussed. A parliamentary commission was appointed to identify those responsible for the brutal suppression of the peaceful student demonstrations of December 17-18, 1986. It was on the fifth anniversary of those demonstrations, constitution was adopted, and international recognition of Kazakhstan's independence followed.

As in all regions of the former Soviet Union, Kazakhstan faces enormous problems. High inflation has combined with insufficient supplies of food, medicine, and affordably priced consumer goods. The wide-spread destruction of the environment has affected the health of a large segment of the population. While trying to deal with these immediate problems, Kazakhstan is also trying to rid itself of the Soviet-style planned economy and to introduce a market economy. The greatest need, however, is for the training and education of young people who will be able to function in a market oriented society. As a result, Kazakhstan is establishing a new nation wants to free itself as rapidly as possible of all vestiges of seventy-five years of Communist rule.

In times of such enormous change, the daily life of the average citizen of Kazakhstan has become very difficult, particularly for women. Finding food for children and other family members consumes all of their time and energy, so very few women have been involved directly in the decisions determining the future of Kazakhstan.

TOPIC 10

Жұмыста.

At Work.

Competencies:

- 1) To introduce yourself, to ask and tell about your education/employment.
- 2) To converse with colleagues, and describe Peace Corps' function.

ЖҰМЫС
ЖҰМЫС КҮНІ

job
working day

Мекеме	office	мекеме директоры	director
мектеп	school	мектеп директоры	director
бөлім	department	директор орынбасары	director's assistant
класс	classroom	университет	university
бастауыш класс	junior-forms	педагогтік институт	pedagogical institute
жоғары класс	senior forms	бейбітшілік тобы	Peace Corps
жоғары білім	higher education	бейбітшілік тобының мүшесі	peace volunteer
мамандық	specialist	әріптес	colleague
міндет(тер)	responsibility	мақсат(тар)	aim, goal
жалақы	salary	айлық	monthly allowance

қоршаған ортаны сақтау	environment
ағылшын тілін оқыту	to teach English
бітіру	to finish, to graduate
көмектесу	to help, to support
күн көруге жететін ғана	for our living expenses

Exercise 1. Read the words on the walls and on the doors:

Қоршаған ортаны
қорғау комитеті

Шағын бизнес
бөлімі

• Директор •

әл-Фараби атындағы
Қазақ мемлекеттік
ұлттық университеті

Қазақ мемлекеттік
қыздар педагогтік
институты

А..

- Саламатсыз ба? Мен - Бейбітшілік тобының мүшесімін.
- Директор бар ма?
- Ол кісі бос емес. Орынбасары бар.
- Ол кісі қай жерде? Аты кім?
- 206-ыншы бөлмеде. Аты Раушан Сембекқызы.
- Рахмет, сау болыңыз!

В.

- Кешіріңіз, менің міндеттерім қандай? Не істеуім керек?
- 5-6 кластарға ағылшын тілін оқытасыз.

In spoken Kazakh, the word "кісі" (man, woman) is often used with personal pronouns *Ол* (he/she) *Ол кісі* He/she.

Exercise 2. Complete the sentences with Personal endings. Read.

А.

- Мен бизнесмен...
- Сен бизнесмен...
- Сіз бизнесмен...
- Ол бизнесмен...
- Біз бизнесмен...

В.

- Мен Бейбітшілік тобының мүшесі..
- Сен Бейбітшілік тобының мүшесі..
- Сіз Бейбітшілік тобының мүшесі..
- Ол Бейбітшілік тобының мүшесі..
- Біз Бейбітшілік тобының мүшесі..

С.

- Мен ағылшын тілі мұғалімі...
- Сен ағылшын тілі мұғалімі...
- Сіз ағылшын тілі мұғалімі...
- Ол ағылшын тілі мұғалімі...
- Біз ағылшын тілі мұғалімі...

Exercise 3. Read and translate the following.

А..

Мен ағылшын тілі мұғалімімін. Бейбітшілік тобының мүшесімін. Мен колледж және Калифорния университетін бітірдім. Маған 1-3 класс балалары ұнайды.

- Бейбітшілік тобы туралы айтыңызшы! Оның мақсаттары қандай?
- Қазақстанға көмектесуге келдік.
- Қай салада?
- Шағын бизнесте, қоршаған ортаны сақтау және ағылшын тілін оқытамыз.
- Жалақыңыз жақсы ма?
- Орташа.
- Қанша уақытқа келдіңіз?
- Екі жылға.

B.

- Кешіріңіз, мен не істеуім керек?
- Менің міндеттерімді айтыңызшы.
- 8-ші кластарда ағылшын тілін оқытасыз.
- Сабақ кестесін көруге бола ма?
- Міне, көріңіз.
- Жұмыс сағат нешеде басталады?
- Сағат 8-де.

C.

- Гүлсара, жексенбіде не істейсіз? Боссыз ба?
- Иә, боспын.
- Көлге барайық!
- Жақсы.

D.

- Беверли, маған мына кітапты 2 күнге бересіз бе? Өте керек.
- әрине, алыңыз.

E.

- Кэти, бізбен тауға барасыз ба?
- Қашан?
- Ертең.
- Рахмет, бара алмаймын. Жұмыс көп.

In Kazakh, geographical names, cities, streets, and universities have the possessive endings *+сі, +сы, +і, +ы*, when following proper nouns.

Қазақстан Республика+сы
Алматы қала+сы
Абылай-Хан көше+сі
Туссон университет+і
Миннесота штат+ы
Жерорта теңіз+і
Балқаш көл+і

Exercise 4. Translate into Kazakh.

1. Harvard University.	2. Florida State.	
3. Alabama State.	4. Tole bi street.	
5. The Peace Corps.	6. The town of Aktau.	7. The town of Karaganda.
8. The Irtysh river.	9. The Mississippi river.	10. The Pacific Ocean.

Exercise 5. Answer the question:
Кім болып істейсіз?

Model: Мұғалім болып істеймін.

1. Тілші	6. Суретші	
2. Эколог	7. Жұмысшы	
3. Тілмәш	8. Сатушы	болып істеймін.
4. Бизнесмен	9. Жүргізуші	
5. Жазушы	10. Хатшы	

Exercise 6. Answer the question.

A. Мамандығыңыз қандай?

Мамандығым ...

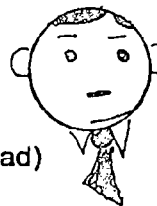
B. Жалақыңыз қандай?

Жалақым

1) өте жақсы

2) орташа

3) жаман (bad)
төмен (low)
азғантай (little)

C. Қалыңыз қалай?
(How are you?)

Қалым .... өте жақсы
жақсы

орташа
жаман емес

жаман

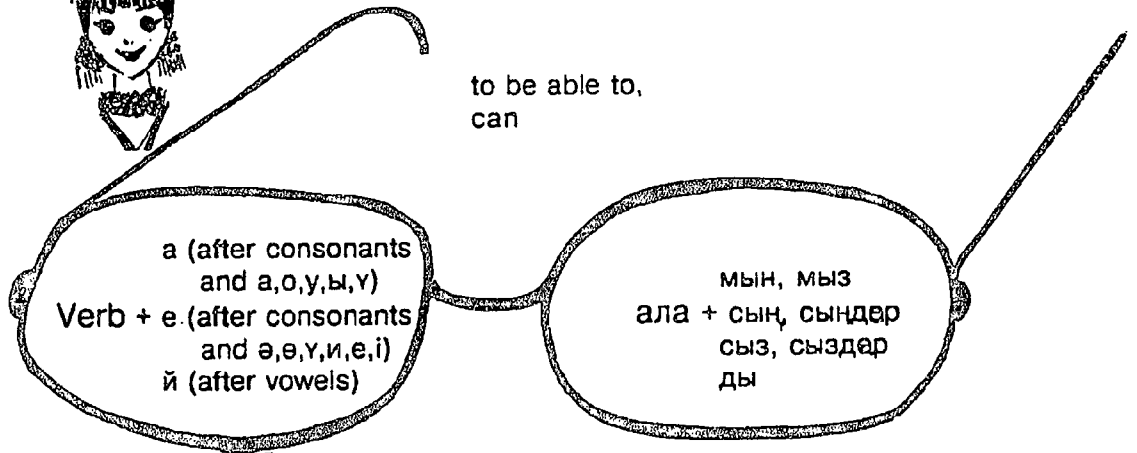
D.

Қандай кесе?

In Kazakh, to express something you can do or you are able to do, the modal verb "алу" is used. for example:

to be able to,
can

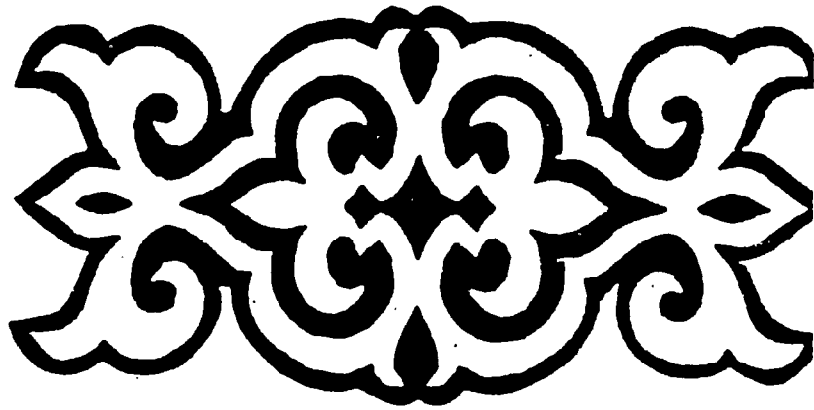
Present

Positive

Мен қазақша жаза аламын
 Сен қазақша жаза аласың
 Сіз қазақша жаза аласыз
 Ол қазақша жаза алады
 Мен бүгін поштаға бара ...
 Сен бүгін дүкенге бара ...
 Сіз бүгін досыңызға бара ...
 Ол бүгін әріптесіне бара ...

Negative

- жаза алмаймын
 - жаза алмайсың
 - жаза алмайсыз
 - жаза алмайды
 . . .
 . . .
 . . .
 . . .

Grammar Notes

Parts of Speech (Сөз таптары)

Noun	- зат есім
Verb	- етістік
Adjective	- сын есім
Pronoun	- есімдік
Numeral	- сан есім
Adverb	- үстеу
Interjection	- одағай

NOUN

The Kazakh noun has the following grammatical categories: number, case, possession and predication. Each category has a definite set of endings.

The plural

The basic ending of the plural is +лар /+лер, its variants are +дар/+дер, +тар/+тер.

+лар/+лер is used after vowels and р,и,у
тау+лар "mountains"

ана+лар "mothers"
үй+лер "houses"

+дар/+дер is used after the voiced з,ж and sonorants л,м,н,ң

қыз+дар "girls"
әйел+дер "women"

+тар/+тер is used after voiceless consonants and voiced б,в,г,д

жігіт+тер "dzigits, "young men"
қазақ+тар "Kazakhs"
клуб+тар "clubs"
мектеп+тер "

Declension of nouns

Nouns in Kazakh are declined in seven cases. They are Nominative, Genitive, Dative or Directive, Accusative, Locative, Ablative, Instrumental. The cases are formed by adding case suffixes to noun stems (сөз + "word") or derived noun formations (сөз+дер+ім "my words").

The Nominative Case (Атау септік) has no distinct markers or special endings. In all other cases suffixes have initial consonants, therefore rules of consonant assimilation have to be observed. The Genitive Case (Ілік септік) is used for the "of" relationship and it expresses definite ownership. It always occurs before the noun possessed, e.g. English "my grandfather's garden" is rendered in Kazakh as атам+ның бағы

following ending:

+ дан/+ ден after vowels,
voiced consonants
(except+ б,в,г,д) and
р,л,й

+ нан/+ нен after м,н,ң
+ тан/+ тен after voiceless
consonants and б,в,г,д

қала+дан "from a city"
базар+дан "from a bazaar"

адам+нан "from a person"
институт+тан "from the institute"
студент+тен "from a student"

The Instrumental Case (*Көмектес септік*) conveys the meaning of "with" or shows the means or instrument used, i/e "by means of, through". Its ending does not follow the rules of vowel harmony and is subject only to consonant assimilation:

+ мен after vowels and
sonorants
+ бен after з
+ пен after voiceless
consonants

бала+мен "with a child"
қол+мен "by hand"
көз+бен "with eyes"
пойыз+бен "by train"
студент+пен "with a student"
самолет+пен "by plane"

TABLE

Cases	Questions		Endings
	English	Kazakh	
1. Nominative	who?	кім?	-
<i>Атау септік</i>	what	не?	-
2. Genitive	whose?	кімнің?	+ның/нің
<i>Ілік септік</i>	of what?	ненің?	+дың/дің
3. Dative	to whom?	кімге?	+ға/ге
<i>Барыс септік</i>	to what?	неге?	+қа/ке
4. Accusative	whom?	кімді?	+ны/ні
<i>Табыс септік</i>	what?	нені?	+ды/ді
		+ты/ті	
5. Locative	where	кімде?	+да/де
<i>Жатыс септік</i>		неде?	+та/те
6. Ablative	from whom?	кімнен?	+дан/ден
<i>Шығыс септік</i>	from what?	неден?	+нан/нен
			+тан/тен
7. Instrumental	with whom?	кіммен?	+мен
<i>Көмектес септік</i>	with what?	немен?	+бен
			+пен

Possession

The basic means to indicate possession is the addition of possessive endings indicating person to the noun being possessed, hence,

<i>әке+м</i>	<i>әкем</i>	"my father"
<i>әке+ң</i>	<i>әкең</i>	"your father"
<i>әке+ңіз</i>	<i>әкеңіз</i>	"your father"
<i>әке+сі</i>	<i>әкесі</i>	"his father"
<i>әке+міз</i>	<i>әкеміз</i>	"our father"

The corresponding possessive pronoun can be used with a noun, as *менің әкем, сенің әкең, сіздің әкеңіз; оның әкесі, біздің әкеміз.*

The second person has two distinct forms to differentiate between familiar, informal and polite, formal address. The ending + *ң* indicates the familiar form for persons with whom we would use first name. The ending + *ңыз* is used in regard to persons older than the speaker, persons in position of authority or to anyone who the person doesn't know very well.

The endings vary according to vowel or consonant stem and by front and back vowels.

The endings added to a stem, ending in a vowel are:

Singular	Plural	
1 person	+ <i>м</i>	+ <i>мыз</i>
2 person	+ <i>ң</i>	+ <i>ң</i>
	+ <i>ңыз/іңіз</i>	+ <i>ңыз/іңіз</i>
3 person	+ <i>сы/сі</i>	+ <i>сы/сі</i>

The endings added to a stem, ending in a consonant, are

Singular	Plural	
1 person	+ <i>ым</i>	+ <i>ымыз/іміз</i>
2 person	+ <i>ың/ің</i>	+ <i>ың/ің</i>
	+ <i>ыңыз/іңіз</i>	+ <i>ыңыз/іңіз</i>
3 person	+ <i>ысы/ісі</i>	+ <i>ы/і</i>

A possessive ending may be added to a plural:

<i>дос+тар+ымыз</i>	"our friends"
<i>бала+лар+ың</i>	"your children"
<i>әке+лер+і</i>	"their fathers"

The case endings are added directly to the possessed noun, consequently one can build up rather long words which must be translated by a whole phrase:

достарымыздан "from our friends"
әкелеріңізбен "with your fathers"

In the Dative Case the ending + *қа/ке*, +*ға/ге* loses *қ/к,ғ/г* in a singular possessive and shows only +*а/е* hence

досым+а "to my friend"
әкем+е "to my father"

In the 3-d person the Dative ending is + *на/не*

досы+на "to his friend"
әкесі+не "to her father"

Further in the Locative Case the + *да/де* ending takes *н* before it after the 3-d person, hence

әкесі+н+де *әкесінде* "at his father"

Predication

In the Kazakh language when nouns (also, pronouns, adjectives and ordinal numerals) function as the predicate of a sentence, they take the personal ending very similar to those of the verb.

Singular

<i>Мен жұмысшы+мын</i>	"I am a worker"
<i>Мен қазақ+пын</i>	"I am Kazakh"
<i>Сен жұмысшы+сың</i>	"You are a worker"
<i>Сен қазақ+сың</i>	"You are Kazakh"
<i>Сіз жұмысшы+сыз</i>	"You are a worker" (polite form)
<i>Сіз қазақ+сыз</i>	"You are Kazakh"
<i>Ол жұмысшы</i>	"He is a worker"
<i>Ол қазақ</i>	"He is Kazakh"

[The 3-d person does not take any ending]

Plural

<i>Біз жұмысшы+лар+мыз</i>	"We are workers"
<i>Біз қазақ+пыз</i>	"We are Kazakh"
<i>Сендер жұмысшылар+сыңдар</i>	"You are workers"
<i>Сіздер жұмысшылар+сыздар</i>	"You are workers"
<i>Сендер қазақсыңдар</i>	"You are Kazakh"

Сіздер қазақсындар
Олар жұмысшылар
Олар қазақ

"They are workers"
"They are Kazakh"

According to the Law of Vowel Harmony there are variants of endings with front vowels.

Negation is expressed with the help of the word *емес*, and the personal ending is added to the word *емес* not to the noun.

Мен студент емеспін
Сен студент емессің
Ол студент емес

"I am not a student"
"You are not a student"
"He is not a student"

THE ADJECTIVE (СЫН ЕСІМ)

Most adjectives have degrees of comparison:
the comparative degree - *салыстырмалы шырай*
the superlative degree - *күшейтпелі шырай*

1. The comparative degree in Kazakh is formed in two ways:
a) by adding the suffix - *-рақ/-рек* after vowels or
-ырақ/-ірек after consonants.

Examples:

<i>аласа</i>	low	<i>аласа+рақ</i>	lower
<i>тәтті</i>	sweet	<i>тәтті+рек</i>	sweeter
<i>арзан</i>	cheap	<i>арзан+ырақ</i>	cheaper
<i>кең</i>	wide	<i>кең+ірек</i>	wider

b) by adding the suffix *--лау/-леу, -дау/-деу, -тау/-теу*
in accordance with the vowel harmony rule and consonant assimilation
as *қысқа* - short *қысқа+лау* - shorter

<i>-лау/-леу</i>	after vowels and <i>р, й, у</i>	<i>жылы+лау</i> <i>кіші+леу</i> <i>ауыр+лау</i>	warmer smaller heavier
<i>-дау/-деу</i>	after voiced consonants and <i>м, н, ң, л</i>	<i>арзан+дау</i> <i>жеңіл+деу</i>	cheaper easier
<i>-тау/-теу</i>	after voiceless consonants	<i>ыстық+тау</i> <i>биік+теу</i>	hotter higher

The first way of forming the Kazakh comparative degree is more frequent in comparison with the second one.

c) the hundreds and higher numerals as follows:

жүз	100
мың	1000

d) the compound numbers are simple combinations of the base forms with a highest number first:

он бір	11	жиырма	20
он екі	12	жиырма бес	25
он үш	13	отыз үш	30
он төрт	14	қырық сегіз	48

сегіз жүз	800
сегіз жүз елу	850
сегіз жүз елу жеті	857
мың тоғыз жүз	900
мың тоғыз жүз тоқсан бес	1995

The noun which follows the cardinal numeral in Kazakh is used in the singular as

екі бала	two children
он студент	ten student
жиырма бес кітап	twenty five books

Ordinal numerals

The ordinal numbers are formed by the suffix **-(ы)ншы/-(і)нші**

бір-інші	first
екі-нші	second
үш-інші	third
алты-ншы	sixth
тоғыз-ыншы	ninth
он-ыншы	tenth
он төрт-інші	fourteenth
отыз-ыншы	thirtieth
елу бес-інші	fifty fifth

Remember:

жиырма-с-ыншы	twentieth
---------------	-----------

There are also collective numerals, indicating groups of that figure, as **біреу, екеу, үшеу,...**

If the ordinal numeral functions as the predicate, the ending of predication must be added.

It must be borne in mind that the suffix - *лау/-леу* denotes lessening of the quality, as in English "yellow-yellowish".

2. The Kazakh superlative degree is also formed in two ways:

a) using the words *өте* "very, too", *аса* "extremely",
ең - "most", *тым* - "too"

<i>өте жақсы</i>	very good
<i>тым биік</i>	too high
<i>ең қиын</i>	most difficult
<i>өте қымбат</i>	very expensive

the quality is intensified by the repetition of the first syllable of the words with the connective consonant - *п*

<i>қара</i>	black	<i>қап-қара</i>	very black
<i>қызыл</i>	red	<i>қып-қызыл</i>	too red
<i>суық</i>	cold	<i>сүп-суық</i>	too cold
<i>тәтті</i>	sweet	<i>тәп-тәтті</i>	too sweet

THE NUMERAL (САҢ ЕСІМ)

The numerals in Kazakh function in a manner similar to those of other languages, indicating number or the order of persons and things in a series and ordinals.

Cardinal numerals:

a) from 1 to 10

<i>бір</i>	1	<i>алты</i>	6
<i>екі</i>	2	<i>жеті</i>	7
<i>үш</i>	3	<i>сегіз</i>	8
<i>төрт</i>	4	<i>тоғыз</i>	9
<i>бес</i>	5	<i>он</i>	10

b) the decades are

<i>жиырма</i>	20
<i>отыз</i>	30
<i>қырық</i>	40
<i>елу</i>	50
<i>алпыс</i>	60
<i>жетпіс</i>	70
<i>сексен</i>	80
<i>тоқсан</i>	90

Singular

Мен бірінші+мін	I am the first
сен бірінші+сің	You are the first
сіз бірінші+сіз	You are the first
ол бірінші+0	He is the first

Plural

Біз бірінші+міз	We are the first
Сендер бірінші+сіңдер	You are the first
Сіздер бірінші+сіздер	
Олар бірінші+0	They are the first

THE PRONOUN. (ЕСІМДІК)

Personal pronouns.

The Kazakh pronouns of person are

мен	"I"	біз	"we"
сен	"you"	сендер	"you"
сіз	сіздер		
ол	"he"	олар	"they"

Their declensions strongly remind those of nouns. There are however some differences between nominal and pronominal declension and the student should learn them very well.

Declension of personal pronouns

Singular

Cases	мен	сен	сіз	ол
Nom	мен	сен	сіз	ол
Gen.	менің	сенің	сіздің	оның
Dat.	маған	саған	сізге	оған
Acc.	мені	сені	сізді	оны
Loc.	менде	сенде	сізде	онда
Abi.	менен	сенен	сізден	онан
Iustr.	менімен	сенімен	сізбен	онымен

Plural

Cases	біз	сендер	сіздер	олар
Nom	біз	сендер	сіздер	олар
Gen.	біздің	сендердің	сіздердің	олардың
Dat.	бізге	сендерге	сіздерге	оларға
Acc.	бізді	сендерді	сіздерді	оларды
Loc.	бізде	сендерде	сіздерде	оларда
Abl.	бізден	сендерден	сіздерден	олардан
lustr.	бізбен	сендермен	сіздермен	олармен.

Declention of demonstrative pronouns.

Kazakh has the following demonstrative pronouns:

мына	this
ана	that
б(л)	this, it
осы	this (one)
сол	that (one)

Cases	мына	ана	бұл	осы	сол
Nom	мына	ана	бұл	осы	сол
Gen.	мынаның	ананың	бұның	осының	соның
Dat.	мынаған	анаған	бұған	осыған	соған
Acc.	мынаны	ананы	бұны	осыны	соны
Loc.	мынада	анада	бұнда	осында	сонда
Abl.	мынадан	анадан	бұдан	осынан	содан
lustr.	мынамен	анамен	бұнымен	осымен	сонымен

Declention of reflexive pronouns

The reflexive pronoun is *өз* - "self" and its forms will be recognized at once due to its personal ending: *өзім* - I myself, *өзің* - you yourself, *өздеріңіз* - you yourselves, *өзі* - he himself, *өздеріміз* - we ourselves, *өздері* - they themselves.

Declention of indefinite pronouns

The indefinite pronouns include these:

біреу	someone
бірдеме	something
бірнеше	some, few

Cases	біреу	бірдеме	бірнеше
Nom	біреу	бірдеме	бірнеше
Gen.	бідеменің	бірдеменің	бірнешенің
Dat.	біреуге	бірдемеге	бірнешеге
Acc.	біреуді	бірдемені	бірнешені
Loc.	біреуде	бірдемеде	бірнешеде
Abl.	біреуден	бірдемемен	бірнешемен
lustr.	біреумен	бірдемемен	бірнешемен

Declention of definite pronouns

The definite pronouns are

бәрі	all (of it/them)
барлық	all, everything

Cases	бәрі	барлық
Nom.	бәрі	барлық
Gen.	бәрінің	барлығының
Dat.	бәріне	барлығына
Acc.	бәрін	барлығын
Loc.	бәрінде	барлығында
Abl.	бәрінен	барлығынан
Instr.	бәрімен	барлығымен

Singular

Cases	өзім	өзің	өзіңіз	өзі
Nom	өзім	өзің	өзіңіз	өзі
Gen.	өзімнің	өзіңнің	өзіңіздің	өзінің
Dat.	өзіме	өзіңе	өзіңізге	өзіне
Acc.	өзімді	өзіңді	өзіңізді	өзін
Loc.	өзімде	өзіңде	өзіңізде	өзінде
Abl.	өзімнен	өзіңнен	өзіңізден	өзінен
lustr.	өзіммен	өзіңмен	өзіңізбен	өзімен

Plural

Cases	өзіміз	өздерің	өздеріңіз	өздері
Nom	өзіміз	өздерің	өздеріңіз	өздері
Gen.	өзіміздің	өздеріңнің	өздеріңіздің	өздерінің
Dat.	өзімізге	өздеріңе	өздеріңізге	өздеріне
Acc.	өзімізді	өздеріңді	өздеріңізді	өздерін
Loc.	өзімізде	өздеріңде	өздеріңізде	өздерінде
Abl.	өзімізден	өздеріңнен	өздеріңізден	өздерінен
lustr.	өзімізбен	өздеріңмен	өздеріңізбен	өздерімен

Declention of negative pronouns

Negative pronouns include these

ешкім	nobody
ештеңе	nothing
ешнәрсе	nothing
ешқандай	no sort of
ешқашан	never
дәнеме	nothing

Cases	ешкім	ештеме	ешнәрсе	дәнеме	ешқандай
Nom	ешкім	ештеме	ешнәрсе	дәнеме	ешқандай
Gen.	ешкімнің	ештеменің	ешнәрсенің	дәнеменің	ешқандайдың
Dat.	ешкімге	ештемеге	ешнәрсеге	дәнемеге	ешқандайға
Acc.	ешкімді	ештемене	ешнәрсені	дәнемені	ешқандайды
Loc.	ешкімде	ештемеде	ешнәрседе	дәнемеде	ешқандайда
Abl.	ешкімнен	ештемеден	ешнәрседен	дәнемеден	ешқандайдан
lustr.	ешкіммен	ештемемен	ешнәрсемен	дәнемемен	ешқандаймен

The Interrogative pronouns

The interrogative pronouns are the following:

кім	who
не	what
қай	what kind of
қалай	how
қанша	how many, how much
қайда	to where, where
қашан	when
неше	how many, how much
нешінші	which
неге	why

Declension of Interrogative pronouns

Cases	кім	не	қандай	қанша	неше
Nom	кім	не	қандай	қанша	неше
Gen.	кімнің	ненің	қандайдың	қаншаның	нешенің
Dat.	кімге	неге	қандайға	қаншаға	несеге
Acc.	кімді	нені	қандайды	қаншаны	нешені
Loc.	кімде	неде	қандайда	қаншада	нешеде
Abl.	кімнен	неден	қандайдан	қаншадан	нешеден
Instr.	кіммен	немен	қандаймен	қаншамен	нешемен

THE VERB

The Kazakh verb is a mixture of simplicity and complexity: simple in that there are not a lot of endings, and that formations are quite transparent (i.e. the parts are evident), but complex in that there are many morphemes of fixed meaning and sequence. At first the students will be analytical and concentrate on discovering the formative elements; later, to master the language they can become creative and agglutinative freely.

The dictionaries give the verb in the initial form which is considered to be a deverbal noun but it corresponds to the English Infinitive form.

Examples:

бару	to go	айту	to say
келу	to come	сөйлеу	to speak
істеу	to do	беру	to give
жазу	to write	алу	to take
қайталау	to repeat	көмектесу	to help

Grammatical categories of tense, mood, voice, number and person are expressed through different suffixes which are added to the root which is obtained through dropping the ending - y of the initial form. The root of the verb corresponds to the familiar form of imperative mood, all other forms require suffixes or endings.

Examples:

жазыңыз	write (polite form)
жазамын	I write, I shall write
жаздым	I wrote
жазғанмын	I have written
жазды	wrote
жазылды	was written
жазбақпын	am going to write

Of course, these examples do not show the whole paradigm of the verb.

Negative form

The negative form of the verb in Kazakh is formed by adding the suffixes -ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе to the root of the verb according to the following rules:

- ма/ме	after vowels and p,л,й,у	барма алма істеме	don't go don't take don't do
- ба/-бе	after voiced consonants з,ж and м,н,ң	жазба	don't write
- па/-пе	after voiceless consonants	айтна	don't say (tell)

For other forms the suffixes and endings are added to the negative stem:
бармаңыз, бармадым - don't go (polite form), I didn't go.

Imperative Mood

For sending requests Kazakh has several possibilities:

1) Command-like requests are rendered with the simple imperative form, identical with the bare stem of the verb, as *бар* "go", *кел* "come", *істе* "do", *бер* "give", *ал* "take", *жаз* "write"

This form is to be used in requests directed to a person younger than the speaker.

If the request is addressed to many people the suffix *-ың/ің* and the plural ending *-дар/-дер* are added.

барыңдар	"you all go"
келіңдер	"you all come."

2) For polite requests the suffix *-ыңыз/-іңіз* after consonants and *-ңыз/-ңіз* after vowels is added to the verb stem

барыңыз	"go" (sing, polite)
барыңыздар	"go" (pl. polite)
келіңіз	"come" (sing, polite)
келіңіздер	"come" (pl. polite)

A plea or the English "please" is rendered by adding the particle *-шы/-ші* to the above imperative forms:

баршы	"please, do go" (sing, familiar form)
барыңызшы	"please, do go" (sing, polite form)
келші	"please, do come"
келіңізші	"please, do come"

3) The imperative for the first person singular has the ending *-айын/-ейін* after consonants, *-ыйн/-иін* after vowels and is used in expressions like "Let me do".

Examples:

барайын(шы)	Let me go (please)
келейінші	Let me come (please)

The imperative for the first person plural has the ending *йық/-иік* with a preceding *-а/-е* connective vowel and is used in expressions like "Let us do":

барайық (бар-а-йық)	Let us go
келейік (келеиік)	Let us come
істейік (істе-иік)	Let us do

The negative form includes the negative suffix:

бар-ма-йық	Let's not go
істе-ме-иік	Let's not do

4) The 3-rd person singular and plural imperative has the ending *-сын/-сін* and means "let him (her) (them) do."

барсын		go
келсін	let him (her, them)	come
істесін		do

It is frequently used to express blessings, good wishes, as

жолыңыз болсын	may your road be blessed
мереке құтты болсын	may the holiday be blessed (happy)

The negative form has the negative suffix *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе:*

бармасын	Let him not go
келмесін	Let them not come
айтпасын	Let her not say (tell)

TENSES

The Kazakh verb has three tenses:

осы шақ	present tense
өткен шақ	past tense
келер шақ	future tense

There are two forms of the present tense:

ауыспалы осы шақ, which corresponds to the English Present Indefinite Tense

нақ осы шақ, which corresponds to the English Present Continuous Tense.

The Present Indefinite Tense Ауыспалы Осы Шақ

The form, which is called the simple present tense or the present future tense, denotes an action which either takes place in the present or will definitely take place in the future depending on the context. The present form is used in statements that are generally true.

It is formed by adding the suffix *-a* or *-e* or *-й* to the root of the verb and then adding the personal endings, familiar, already from the endings of predication (*-мын/мін, -сың/сін; -сыз/сіз; мыз/міз,...*)

- a is added to the root that ends in a consonant and has a back vowel
- e is added after the consonant if the root has a front vowel
- й is added to the root that ends in a vowel

Singular

1 person	бар-а-мын кел-е-мін істе-й-мін	барамын келемін істеймін	(I) go (I) come (I) do
2 person	бар-а-сың кел-е-сің істе-й-сің	барасың келесің істейсің	(You) go (You) come (You) do
	бар-а-сыз кел-е-сіз істе-й-сіз	арасыз келесіз істейсіз	(You) go (You) come (You) do
3 person	бар-а-ды кел-е-ді істе-й-ді	барады келеді істейді	(He) go (He) come (He) do

Plural

1 person	бар-а-мыз кел-е-міз істе-й-міз	барамыз келеміз істейміз	(We) go (We) come (We) do
2 person	бар-а-сыңдар кел-е-сіңдер істе-й-сіңдер	барасыңдар келесіңдер істейсіңдер	(You) go (You) come (You) do
	бар-а-сыздар кел-е-сіз дер істе-й-сіздер	барасыздар келесіздер істейсіздер	(You) go (You) come (You) do
3 person	бар-а-ды кел-е-ді істе-й-ді	барады келеді істейді	(They) go (They) come (They) do

Negation is expressed by the regular *-ма/-ме* suffix

бармаймын	(I) don't go
келмейсің	(You) don't come
істемейсің	(He) does not come

The Present - Proper Tense (The Present Continuous Tense) Нақ Осы Шақ

The Present - Proper Tense refers to actions in progress. It's about the only tense form which is analytical: the main action verb is coupled with a kind of auxiliary indicating the state of the action. The main verb stands in the form of the participle (көсемше) with the ending *-ып/-іп* as *оқып, жазып, істеп*. The main verb is followed by one of the auxiliary verbs *отыр, тұр, жатыр, жүр*, which have meanings of their own:

отыр	sit
тұр	stand
жатыр	lie
жүр	walk

In the combinations like

жазып отыр	is writing
істеп жатыр	is doing
оқып тұрмын	am reading

the auxiliary verbs lose their main lexical meaning. The personal endings are added to the auxiliary verbs

жазып отырмын	I am writing
жазып отырсың	You are writing (sing) familiar)
жазып отырсыз	You are writing (sing, polite)
жазып отыр	He is writing
жазып отырмыз	we are writing
жазып отырсыңдар	You are writing (pl. familiar)
жазып отырсыздар	You are writing (pl. polite)

The auxiliary verb may sometimes indicate the manner of doing something (sitting, standing). The auxiliary verbs *жатыр, жүр* usually indicate doing something over a period of time.

When verbs *бар* "go" and *кел* "come" are used as main verbs they add the suffix *-а/-е* (not *-ып/іп*) and take auxiliary

бара жатырмын	am going
келе жатырмын	is (are) coming

The Past Tense Өткен Шақ

Kazakh has three forms of the past tense:

жедел өткен шақ	recent past tense
бұрынғы өткен шақ	distant past tense
ауыспалы өткен шақ	transitory past tense

The Recent Past Tense Жедел Өткен Шақ

This form denotes actions which took place recently and were witnessed by the speaker, as *жаздым* "wrote", *айттың* "said, told".

It's formed by adding

<i>-ды/ді</i>	after vowels, sonorants, voiced consonants	сөйледі қайталады барды айтты көмектесті	"spoke" "repeated" "went" "said" "helped"
<i>-ты /ті</i>	after voiceless consonants		

plus possessive endings, except first person plural which has an irregular *-қ/-к*

бар-ды-м	I went	бар-ды-к	We went
кел-ді-м	I come	кел-ді-к	We came
бар-ды-ң	You went	бар-ды-ң-дар	You went
кел-ді-ң	You came	кел-ді-ң-дер	You came
бар-ды-ңыз	You went	бар-ды-ңыз-дар	You went
кел-ді-ңіз	You came	кел-ді-ңіз-дер	You came
бар-ды-0	He went	бар-ды	They went
кел-ді-0	He came	келді	They came

Negation is expressed with the help of the suffix *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, after which the tense suffix and personal ending are added.

бар-ма-ды-м	I didn't go
кел-ме-дің-ңіз-дер	You didn't come (polite form)

Distant Past Tense Бұрынғы Өткен Шақ

It corresponds to the English present perfect tense *жазғанмын* "I have written" and it renders an action which took place some time ago. The emphasis is not so much on the action itself but on its results.

Examples:

жазғанбыз	We have written
айтқанбыз	We have said

Its form with the suffix *-ған/-ген, -қан/-кен* is important and widespread in Kazakh. In terms of Western usage it might be called a "past participle", which can occur as an attribute, as

келген кісі	The person who came
алған кісі	taken book

When this form is used at the end of the sentence it functions as a predicate in the past tense. Personal endings must be added after the suffix *-ған/-ген, -қан/-кен*.

	Singular		Plural	
I	айтқанмын	I have said	айтқанбыз	We have said
	келгенмін	I have come	келгенбіз	We have come
	айтқансың	You have said	айтқансыңдар	You have said
II	келгенсің	You have come	келгенсіңдер	You have come
	айтқансыз	You have said	айтқансыздар	You have said
	келгенсіз	You have come	келгенсіздер	You have come
III	айтқан	He has said	айтқан	They have said
	келген	He has come	келген	They have come

The form may be negated in three ways.
 First, one may use the *-ма/-ме (-ба/-бе, -па/-пе)* negative suffix, as *кел-ме-ген* "has not come", *жаз-ба-ған-сың-дар* "you have written".
 Second, one may use the negative verb *емес* with personal endings.

жазған емеспін	I have not written
жазған емессің	You have not written
жазған емессіздер	We have not written

Third, one may use the negative word *жоқ* with personal endings:

жазған жоқпын	I have not written
жазған жоқсың	You have not written
жазған жоқ	He has not written
жазған жоқсыздар (polite)	You have not written

The Transitory Past Tense Ауыспалы Өткен Шақ

This tense form with the suffix *-атын/-етін* after consonants and *-йтын/-йтін* after vowels denotes an action which corresponds to the English "used to do". In a sentence personal endings must be added, as

Singular

бар-атын-мын	I used to go
кел-етін-мін	I used to come
бар-атын-сың	You used to go
кел-етін-сің	You used to come
бар-атын-сыз	You used to go
кел-етін-сіз	You used to come
бар-атын-0	He used to go
кел-етін-0	He used to come

Plural

бар-атын-быз	We used to go
кел-етін-біз	We used to come
бар-атын-сың-дар	You used to go
кел-етін-сің-дер	You used to come
бар-атын-сыз-дар	You used to go
кел-етін-сіз-дер	You used to come
бар-атын-0	They used to go
кел-етін-0	They used to come

Negation is expressed by the suffix *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/пе*:
бар-ма-йын-быз, кел-ме-йтін-сіз.

The Future Tense Келер Шақ

ауыспалы келер шақ	transitory present-future tense
мақсатты келер шақ	future intentional tense
болжалды келер шақ	future suppositional tense

The Transitory Present Future Tense

It has the same verb form as the simple present tense and only context the use of adverbs makes it clear that the action refers to the future suffix *-a/-e/-й* and personal endings:

барамын	I shall go
келесің	You will go
сөйлейді	He will speak

Words that denote the future are:

ертен	tomorrow
ертең таңертең	tomorrow morning
ертең кешке	tomorrow evening
келесі ай	next month
келесі апта	next week
келесі жыл	next year

The Future Intentional Tense Мақсатты келер шақ

The future intentional tense has two forms:

a) with the suffix *-мақ/-мек* plus personal endings

бар-мақ-пын	I intend to go
кел-мек-сің	I intend to come
бар-мақ-сың	you intend to go
кел-мек-сің	you intend to come
бар-мақ	He intends to go
кел-мек	He intends to come
бар-мақпыз	We intend to go
кел-мек-піз	We intend to come
бар-мақ-сыз	We intend to go
кел-мек-сіз	We intend to come

The suffix *-мақ/-мек* is added after vowels and *р, л, й, у*,
-бақ/-бек - after *м, н, қ, з, ж* as *жазбақпын*
-пақ/-пек - after voiceless consonants *айтпақпын* I intend to say.

This form relates an action which will definitely be executed. The speaker has no doubt that the action will be carried out.

b) with the suffix *-мақшы/-мекші, -бақшы/-бекші, -пақшы/-пекші* plus personal endings

бар-мақ-шы-мын
кел-мекші-міз
жаз-бақшы-сыздар
айт-пақшы

Negative:

бармақ емеспін, etc.
келмек емеспін, etc.

I don't intend to go
I don't intend to come

The Suppositional Future Tense Болжалды Келер Шак

This tense is formed by adding the suffix *-ap/-ep* to the root or the stem and personal endings.

бар-ар-мын
кел-ер-мін

Perhaps, I'll go
Perhaps, I'll come

It denotes an action which is probable.

Negation is expressed by the suffixes *-ma+c/-me+c*, *-ba+c/-be+c*, *-pa+c/-pe+c*, as

бар-мас-пын
кел-мес-пін
бар-мас-сыз
кел-мес-сіз

Perhaps, I shan't go
Perhaps, I'll not come
Perhaps, you won't go
Perhaps, you won't come

VOICE ETIC

Kazakh has five voices:

Негізгі етіс	active voice
Ырықсыз етіс	passive voice
Өздік етіс	reflexive voice
Ортақ етіс	reciprocal voice (mutual)
Өзгелік етіс	causative voice

The verb forms cited in previous chapters have been active indicative forms, which show that the person or thing denoted by the subject is the doer of the action expressed by the predicate.

Мен жазамын
Ол айтқан
Біз бердік

I write
He has said
We gave

The active forms are the initial roots or stems. These may be used in derivative modes when called for by the meaning of the particular sentence, as in the following examples:

	ашу	to open	active
1)	ашылу	to be opened	passive
	аштыру	to make open	causative
2)	кию	to dress	active
	киіну	to dress oneself	reflexive
	киіндіру	to dress somebody	causative
3)	жазу	to write	active
	жазылу	to be written	passive
	жазысу	to write to each other	reciprocal

The Passive Voice Ырықсыз етіс

The passive voice shows that the person or thing denoted by the subject is acted upon, i.e. the subject is not the doer of the action. It is formed in Kazakh by adding the suffix

-л after vowels
-ыл/-іл after consonants plus - the suffix of the required tense.

Examples:

бастау - to begin

Сабақ бас-тал-ды The lesson "was begun"

беру - to give

Кітап бер-іл-ген The book "has been given"

жазу - to write

Хат жаз-ыл-а-ды The letter "will be written"

Negative is expressed through the suffix -ма/ме added after the suffix of the passive -л/-ыл/-іл.

жаз-ыл-ма-ды	was not written
жаз-ыл-ма-ған	has not been written

The Reflexive Voice Өздік Етіс

The reflexive voice shows that the action expressed by the predicate passes on the subject (on the speaker or doer)

жуыну	to wash oneself
тамақтану	to be fed
киіну	to dress oneself
тарану	to comb oneself

It is formed with the help of the suffix *-н/-ын/ін*.
When the reflexive verb is used as a predicate the required tense and personal endings are added after the voice suffix.

Мен киіндім	I dressed myself
Сен киіндің	You dressed yourself
Біз киінеміз	We shall dress ourselves
Олар киінген	They have dressed themselves

Mutual - Reciprocal Voice Ортақ Етіс

The mutual - reciprocal ending is *-с/ыс/-іс* and refers to actions in which more than one person participate, or perform to one another, either jointly or back-forth.

Compare

сөйлеу	to speak	сөйлесу	to converse
тану	to recognize	танысу	to get acquainted
әңгімелеу	to narrate	әңгімелесу	to discuss with one another

For the required tense or mood form the necessary suffix should be added, as

таныс-ыңыз	get acquainted
сөйлес-ейік	let's converse
әңгімелес-тік	we discussed

Causative Voice Өзгелік Етіс

The causative voice is also of high frequency and has the meaning "to make (cause) somebody do something" It is formed with the help of one of the following suffixes:

1) -дыр/-дір

білу	to know	біл-дір-у	to inform
қалу	to stay, remain	қал-дыр-у	to leave
жазу	to write	жаз-дыр-у	to make write
үйлену	to marry	үйлен-дір-у	to marry off (a son)

-тыр/-тір

тарту	to drag	тарт-тыр-у	to make drag
кесу	to cut	кес-тір-у	to make cut

2) -т/-ыт/-іт

ойнау	to play	ойна-т-у	to let play
қорқу	to fear	қорқ-ыт-у	to frighten
үйрену	to learn, study	үйре-т-у	to teach
үйықтау	to sleep	үйықта-т-у	to put to sleep, let sleep
істеу	to do	істе-т-у	to make do

3) -қыз/-кіз

айту	to say, to tell	айт-қыз-у	to make say
ішу	to drink	іш-кіз-у	to make drink to let drink
жату	to lie	жат-қыз-у	to make lie
алу	to take	ал-ғыз-у	to let take
отыру	to sit	отыр-ғыз-у	to let sit
түру	to stand to be located	түр-ғыз-у	to erect, set up

4) -ар/-ыр/-ір

қайту	to come back to return	қайт-ар-у	to send back
көшу	to move	көш-ір-у	to make move

In a sentence the causative verbs are used in a required tense/mood form adding the necessary endings.

Examples:

Мені үйретіңізі	Teach me, please
Біз сүт алғыздық	We made them take (bring) milk
Ол баласын үйлендіреді	He will marry off his son
Ол бізді үйретпеді	He did not teach us

The Subjunctive Mood

Kazakh has *шартты рай* which corresponds to the English real or unreal condition and *қалау* which is used to express wish (optative mode)

The conditional *шартты рай* in Kazakh employs the suffix *са/-се* plus the short-form predicative endings, note particularly the first person plural in *қ/к*

Мен бар-са-м	If I go
Сен бар-са-ң	If you go
Сіз бар-са-ңыз	If you go
Ол бар-са-0	If he go
Біз бар-са-қ	If we go
Сендер бар-са-ңдар	If you go
Сіздер бар-са-ңыздар	If you go
Олар бар-са-0	If they go

Negative is formed by adding *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе* to the root or the stem, then the conditional suffix *-са/-се* and the personal ending:

бар-ма-са-м	If I don't go
бар-ма-са-қ	If we don't go

The forms of *шартты рай* express a real or unreal condition in the subordinate clause and the consequence is expressed in the principal clause.

Examples:

Сен айтсаң, мен барамын	If you tell me, I shall go
Біз оны көрсек, айтамыз	If we see him, we'll tell (him)
Қар жауса, үйде қаламыз	If it snows, we'll stay at home
Қар жаумаса, тауға барамыз	If it does not snow, we'll go to the mountains

3) The word *еді* is used in the principal clause to express an unreal consequence, the main verb has the suffix *-ар/-ер*.

Сен келсең, киноға барар едік	If you came, we'd go to to the cinema
Ерте шықсаңыз; кешікпей келер едіңіз	If you left earlier, you would come in time (not late)
Қар жаумаса; тауға барар едік	If it did not snow, we would go to the mountains.

4) Sometimes the suffix *-шы/-ші* may be added in the first person which renders the meaning "I wish I did..." as

барсамшы	I wish I went
айтсамшы	I wish I told...

Optative Mood Қалау рай

Қалау рай in Kazakh expresses wish, intention of the speaker to do something. It is formal by adding the suffix *-ғы/гі, -қы/кі* to the root or stem of the main verb followed by the personal ending and the auxiliary verb келеді for the present-future tense, келді - for the past tense and келіп тұр for the present-proper tense.

Менің театрға барғым келеді	I want to go to the theatre
Оның театрға барғысы келеді	He wants to go
Менің театрға барғым келді	I wanted to go to the theatre.
Сенің театрға барғың келді	You wanted to go to the theatre.
Олардың театрға барғысы келді	They wanted to go to the theatre
Біздің театрға барғымыз келді	We wanted to go
Біздің театрға барғымыз келіп тұр	We wanted to go to the theatre

Table

Singular		
1)	Менің барғым келгім	келеді (келмейді) "want, wish ("not want")
2)	Сенің барғың; келгің Сіздің барғыңыз, келгіңіз Оның барғысы, келгісі	келді (келмеді) "wanted, wished" (did not want)
Plural		
1)	Біздің барғымыз, келгіміз	келіп тұр (келіп тұрған жоқ) "be wanting" (be not wanting)
2)	Сендердің барғыларың, келгілерің Сіздердің барғыларың, келгілерің	
3)	Олардың барғысы, келгісі	

The Participle Есімше

The Kazakh verb has the following non-finite forms of the verb:
есімше "participle" and *көсемше* "verbal adverb".

The participle in Kazakh is divided into three groups:

1. the participle of the past tense, which is formed by adding the suffix *-ған/-ген, -қан/-кен* to the root or stem of the verb, as

айт+қан (сөз)	"said (word)"
кел+ген (адам)	"come" (person) [or a person who came]

2. the participle of the future tense, which is formed by adding the suffix *-ар/-ер/-р* to the root or stem of the verb, as

кір-ер (есік)	entering (door)
кайт-ар (билет)	returning (ticket)

3. the participle of the transitory past tense, which is formed by adding the suffix *-атын/-етін* (after consonants) and *-йтын/-йтін* (after vowels) to the root or stem of the verb, as

қара-йтын	looking
кул-етін	laughing

In a sentence the participle can function as

1. the subject

Айтқаның дұрыс	"The said (by you) is correct"
Айтарым осы:	"What I'll say is this"
Айтатыным жоқ	"I have nothing to say"
2. the predicate

Мен саған айтқанмын.	"I've told you"
Ертең ол айтар.	"Tomorrow he will say"
Ол саған айтатын	"He used to say to you"
3. the object

Сен айтқанымды түсіндің бе?	"Did you understand what I've said"
Мен айтарымды айттым.	I said what I had to say"
Мен айтатынымды айттым.	I said I had to say"
4. the attribute

Мұны айтқан адам осында	"The person who said this is sitting here"
Айтар сөзім осы.	"These are the words I'll say"
Айтатын адамың осы ма?	"Is this the person who will say"

The participle of the past tense and the transitory past tense are negated by the regular suffix - *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, as

сөйле-ме-ген	"not spoken"
жаз-ба-ған	"not written"
айт-па-ған	"not said"

When the participle of the future tense is negated the suffix *-ар/-ер/-р* is changed into *-с*

кел-ер - кел-ме-с	"not coming" (in future)
айт-ар - айт-па-с	"not said" (in future)

The Verbal adverb. Көсемше

When two actions are closely linked in Kazakh, both verbs will occur together, the first one usually has a specific suffix and the second one presents a finite form, as in

істей бастады	"began working (doing)"
істеп бітірді	"finished working (doing)"
істегелі келді	"have come to work (to do)"

The form of the first verb is considered to be verbal adverb (by Karl A. Krippes) or the converb (by John R. Krueger).

As the above examples show there are three ways of forming *көсемше* in Kazakh:

1. by adding the suffix *-а, -е, -й*.

асығ-а күтеміз	"Wait impatiently look forward to"
келе бастады	"began coming"
жұмыс істей берді	"keeps working"

2. by adding the suffix *-п/-ып/-ін*

жасап береді	will create
оқып бітірді	finished reading

3. by adding the suffix *-ғалы/-гелі, -қалы/-келі*

барғалы отырмын	am going (to go)
көргелі келдім	have come to see

Modality

1. Modality in Kazakh may be expressed by the word *aly* when it is preceded by a verbal adverb ending in *-a, -e, -й..* It corresponds to the English modal verb "can"

Мен жаз-а аламын	I can write
Сендер сөйлес-е аласыңдар	You can speak
Тауға бар-а аласың ба?	Can you go to the mountains?
Тауға бар -а алмаймын	I can't go to the mountains

you see that negation is by the regular *-ма/-ме* suffix.

2. The meaning "must" is rendered in Kazakh by the word *керек*, which is preceded by the verbal noun, ending in *-y* with personal endings

Examples:

бару-ым	керек	I must go
бару-ың	керек	You must go
бару-ы	керек	He must go
бару-ымыз	керек	We must go
бару-ыңыз	керек	You must go
(polite form)		
беру-іңіз	керек	You must give

The negation is formed with *-ма/-ме*.

бер-ме-у-іңіз керек	You must/should not give
бар-ма-у-ыңыз керек	You must/should not go

Auxiliary Words Көмекші сөздер

Kazakh has no prepositions, it has postpositions corresponding to English prepositions, which are set after nouns or pronouns and govern their cases:

1. Postpositions governing the Nominative case are:

туралы	about	Алматы туралы	about Almaty
үшін	for	сен үшін	for you
		студенттер үшін	for students
		оқу үшін	for studying
бойынша	according to	айтуы бойынша	according to his saying
арқылы	through	кітап арқылы	through a book

by means of, via телефон арқылы by means of a telephone

2. Postpositions with the Dative case are:

дейін	until	институтқа дейін	up to the Institute
		Ташкентке дейін	up to Tashkent
қарай	towards, in the	дүкенге қарай	towards the store
		direction	

3. Postpositions with the Ablative case are:

кейін, соң	after	бір аптадан кейін	after one week
		сабақтан кейін	after the lesson
бұрын	before	баладан бұрын	before the boy
		сенен бұрын	before you
бері	since	жаздан бері	since summer
басқа	besides, except		бізден басқа
besides us			

4. Postpositions with the Genitive Case.

Postpositions of this group differ from the postpositions given above, as the third person possessive endings are added *-ы/-і, -сы/-сі* followed by case endings.

The initial forms are:

A genitive noun Postposition

алды	in front of		
жаны (қасы)		at (near)	
арты	behind		
үсті	on		
асхананың	асты	under	the canteen
іші	in	(the house)	
қарсысы	opposite		
ортасы	in the centre		

Declension of postpositions

Nom.	үйдің жаны
Gen.	үйдің жаны-ның
Dat.	үйдің жаны-на
Acc.	үйдің жаны-н
Loc.	үйдің жаны-нда
Abl.	үйдің жаны-нан
Instr.	үйдің жаны-мен

Examples:

үйдің ішіне кірейік	"Let's go into the house"
үйдің қасында кездестік	"We met at the house"
үйдің жанымен өтіңіз	"Pass along the house"
үйдің артынан келе жатыр	"They are coming from behind the house"
үйдің ішін жинадым	"I cleaned the (inside) house"

The Conjunction Жалғаулық

Conjunctions connect parts of the sentence, clauses and sentences.
Kazakh has the following classes of conjunctions:

1. Copulative conjunctions

және, бен, пен, and, both ..and
мен,

да/де, та/те

Мен және сен

I and you

Ана мен әке

The Mother and father

Сәбіз де, қияр да

Both the carrot and cucumber

2. Disjunctive conjunctions

не, немесе, or, either...or
әлде, я, ал,

өйтпесе, біресе
болмаса

Жылы ма, әлде

суық па?

Warm or hot

Не мен, не сен

Either me or you

3. Adversative conjunctions

бірақ, алайда but
бірақ та, әйтсе де, whereas

сөйтсе де, however

Көйлек жақсы, бірақ ұзын

The dress is good, but long

4. Causative conjunctions

өйткені because
себебі as

Бармаймын, себебі ауырып
тұрмын.

I shall not go, because I am ill

5. Consecutive conjunctions

сондықтан	therefore	Ол ауырып жатыр,-
сол себептен	so	сондықтан келе алмайды.
		He is ill, therefore he can't come

6. Conditional conjunctions

егер, онда	if, in case	Егер ол бармаса, мен барамын
егер,...онда	if ... then	
		If he doesn't go, I'll go

The Particle Демеулік

Particles give modal or emotional emphasis to other words or groups of words. Kazakh has the following groups of particles:

1. Limiting and intensifying particles

ғана (қана)	only, just	Осы дәптер ғой!
		Just this notebook
ғой (қой)	simply	Мен жемістерді жақсы
әсіресе	especially	көремін,әсіресе алманы
		I like fruit, especially apples
-ак, -ау		Үйде балалар ғана бар
		There are only children at home

2. Interrogative particles

The questions expecting yes/no answers are asked with the help of a question particle *ма/ме, ба/бе, па/пе* and *ше*.

1. Сіз барасыз ба?	Will you go?
Ол ше?	And he?
2. Балалар шәй ішті ме?	Have children had (drunk) tea?
Сіз ше?	And you?

The vowel harmony rule and consonant assimilation determine the use of *ма/ме, ба/бе, па/пе*:

Examples:

<i>ма/ме</i>			
is used if the last	vowel	Алма жақсы ма?	Is the apple good?
word ends in	or <i>л,р</i>	Дүкенде нан бар ма?	Is there bread in the

		Қонақтар келді ме?	store? Did the guests come?
<i>ба/бе</i>	is used if the last word ends in	<i>м, н, ң, з</i>	Бұл қымыз ба? Түсіндің бе?
<i>па/пе</i>	is used if the last word ends in	voiceless consonants or <i>б, д</i>	Is this qumyz ? Did you understand? Is the store far? Is it this plant?

The Modal Words Модальды сөздер

The Modal words express the attitude of the speaker to the reality, possibility or probability of the action.
There are the following modal words in Kazakh:

керек	be in need of, have need of	I am in need of help	Маған көмек керек
сияқты сияқты.	similar, like	Marat is like a child	Марат бала
мүмкін, қалада шығар, болар	possible probable	They are probably in the town	(Мүмкін) Олар шығар (болар).
рас	true, right correct	Right, you are my friend	Рас, сен менің досымсың
әрине білесің	certainly, of course	Of course, you know him	әрине, сен оны
екен екен	appear(s) seem(s)	It appears to be an intetresting book.	Бұл қызық кітап

THE WORD ORDER

The basic order of words in a Kazakh sentence is

subject object predicate.

The predicate, either noun or verb predicate, stands at the end of the sentence. The predicate always includes the person indication

келдің
жақсымын

you came
I am well.

Direct and indirect objects precede the predicate.

Мен кітап оқыдым

I a book read I read a book

Мен досыммен кітап оқыдым.

I with my friend a book read I read a book with my friend

Мен досыммен қызық кітап оқыдым

I read an interesting book with my friend.

Expressions of time and locality can be placed before the objects, or in their absence before the predicate.

Мен кеше қызық кітап оқыдым

I read an interesting book yesterday.

Мен кеше кітапханада қызық кітап оқыдым

I read an interesting book in the library yesterday

VERBS

English	Kazakh	English	Kazakh
to be	болу	to love	сүйу
to get up	түру	to kiss	сүйу
to stand up	түру	to like	жақсы көру
to sit	отыру	to look	көру; қарау
to go	жүру	to watch	көру; қарау
to walk	жаяу жүру	to dream	түс көру; армандау
to get, to reach	бару; жету	to sleep	ұйықтау
to come	келу	to hate	жек көру
to come back	қайту	to paint	баяу
to return	қайтып келу	to draw	сурет салу
to run	жүгіру	to sing	ән салу; өлең айту
to fly	ұшу	to dance	билеу
to swim	жүзу, шомылу	to laugh	күлу
to jump	сөкіру	to smile	жымию
to move	жылжу, көшу	to cry	жылау
to read	оқу	to put	қою; салу
to teach	оқыту	to lay	қою; салу
to write	жазу	to take	алу
to copy	көшіру; жазу	to give	беру
to translate	аудару	to sell	сату
to say, to tell	айту	to buy	сатып алу
to speak	сөйлеу	to be angry	ашулану, ызалану
to talk	әңгімелесу	to help	көмектесу
to ask	сұрау	to understand	түсіну
to get to know	танысу	to explain	түсіндіру
to meet	Кездесу	to respect	сыйлау
to introduce to...	таныстыру	to open	ашу
to listen	тыңдау	to close	жабу
to hear	есту	to think	ойлау
to feel	сезу	to be tired	шаршау
to want	қалау	to have a rest	демалу
to bring	әкелу	to eat	жеу
to choose	таңдау	to drink	ішу
to make	істеу, жасау	to break	сындыру
to do	істеу, орындау	to fall	күлау
to prepare	дайындау	to feed	тамақ беру, тойдыру
to cook	пісіру	to forgive	кешіру
to boil	қайнату	to fight	күресу
to fry	қуыру	to forget	ұмыту
to cut	кесу	to recognize	таныу
to add	қосу	to dig	қазу
to clean	сүрту; тазалау		
to wash	жуу; жуыну	to hide	тығу
to shave	қырыну	to hold	ұстау
to brush	тазалау, тарану	to catch	ұстап алу

to finish	біту	to keep	сақтау
to graduate	бітіру	to know	білу
to grow	өсіру	to leave	тастап кету
to breed	өсу	to lie	жату
to turn on, to burn	жағу	to lose	жоғалту
to turn off	өшіру; сәндіру	to meet	кездесу
to be born	туу	to pay	төлеу
to begin	бастау	to ride	атқа міну
to continue	жалғастыру	to see	көру
to repeat	қайталау	to seek, to look	іздеу
to call, to invite	шақыру	to send	жіберу
to phone	телефон соғу	to shine	жарқырау
to sew	тігу	to shoot	ату
to knit	тоқу	to spend	жұмсау, ұстау
to repair	жөндеу	to spit	түкіру
to travel	саяхаттау, серуендеу, қыдыру, ел-жер аралау	to steal	ұрлау
		to wake	ояну
		to weave	жіп иіру
		to win	үту, жеңу

Verb forms

The present and Future tenses

Infinitive	Singular		Sing+Pl		Plural	Negative endings
	1 person	II сен,сіз	III ол-олар	біз		
English Kazakh	II сен,сіз	III ол-олар	біз	сендер,сіздер	май, мей, пай,пей, бай, бей	
1 to be	болу	боласың	болады	боламыз	боласыңдар	бол-май-мын, сын, сыз, мыз
2 to get up	туру	турасын	турады	турамыз	турасыңдар	тур-май-мын
3 to sit	отыру	отырасың	отырады	отырамыз	отырасыңдар	отырмаймын
4 to go	жүру	жүресің	жүреді	жүреміз	жүресіңдер	жүрмеймін
5 to get	жету	жетесің	жетеді	жетеміз	жетесіңдер	жетпеймін
6 to reach	алу	аласын	алады	аламыз	аласыңдар	алмаймын
7 to come	келу	келесің	келеді	келеміз	келесіңдер	келмеймін
8 to return	қайту	қайтасың	қайтады	қайтамыз	қайтасыңдар	қайтпаймын
9 to run	жүгіру	жүгіресің	жүгіреді	жүгіреміз	жүгіресіңдер	жүгірмеймін
10 to fly	ұшу	ұшасын	ұшады	ұшамыз	ұшасыңдар	ұшпаймын
11 to swim	жүзу	жүзесің	жүзеді	жүземіз	жүзесіңдер	жүзбеймін
12 to jump	секіру	секіресің	секіреді	секіреміз	секіресіңдер	секірмеймін
13 to move	жылжу	жылжисың	жылжиды	жылжымыз	жылжисыңдар	жылжымаймын
14 to move	көшу	көшесің	көшеді	көшеміз	көшесіңдер	көшпеймін
15 to read	оқу	оқисың	оқиды	оқимыз	оқисыңдар	оқымаймын
16 to teach	оқыту	оқытасың	оқытады	оқытамыз	оқытасыңдар	оқытпаймын
17 to write	жазу	жазасың	жазады	жазамыз	жазасыңдар	жазбаймын
18 to copy	көшіру	көшіресің	көшіреді	көшіреміз	көшіресіңдер	көшірмеймін
19 to translate	аудару	аударасың	аударады	аударамыз	аударасыңдар	аудармаймын
20 to say	айту	айтасың	айтады	айтамыз	айтасыңдар	айтпаймын
21 to speak	сөйлеу	сөйлесің	сөйлейді	сөйлейміз	сөйлесіңдер	сөйлемеймін

22 to ask	сұрау	сұраймын	сұрайсың	сұрайды	сұраймыз	сұрайсыңдар	сұраймын
23 to meet	танысу	танысамын	танысасың	танысады	танысамыз	танысасыңдар	таныспаймын
24 to love	сүйу	сүйемін	сүйесің	сүйседі	сүйсеміз	сүйесіңдер	сүйіспеймін
25 to like	ұнату	ұнатамын	ұнатасың	ұнағады	ұнатамыз	ұнатасыңдар	ұнатпаймын
26 to look	көру	көремін	көресің	көреді	көреміз	көресіңдер	көрмеймін
27 to sleep	ұйықтау	ұйықтаймын	ұйықтайсың	ұйықтайды	ұйықтамыз	ұйықтайсыңдар	ұйықтамаймын
28 to hate	ұнатпау	ұнатамын	ұнатасың	ұнатады	ұнатамыз	ұнатасыңдар	ұнатпаймын
29 to paint	бояу	бояймын	бояйсың	бояйды	бояймыз	бояйсыңдар	боямаймын
30 to sing	ән салу	ән саламын	ән саласың	ән салады	ән саламыз	ән саласыңдар	ән салмаймын
31 to dance	билеу	билеймін	билейсің	биледі	билейміз	билейсіңдер	билемеймін
32 to laugh	күлу	күлемін	күлесің	күледі	күлеміз	күлесіңдер	күлмеймін
33 to smile	жымию	жымиямын	жымиясың	жымияды	жымиямыз	жымиясыңдар	жымимаймын
34 to cry	жылау	жылаймын	жылайсың	жылайды	жылаймыз	жылайсыңдар	жыламаймын
35 to put	қою	қоямын	қоясың	қояды	қоямыз	қоясыңдар	қоймаймын
36 to take	алу	аламын	аласың	алады	аламыз	аласыңдар	алмаймын
37 to give	беру	беремін	бересің	береді	береміз	бересіңдер	бермеймін
38 to sell	сату	сатамын	сатасың	сатады	сатамыз	сатасыңдар	сатпаймын

Short list of source materials on the Kazakh language.

Ayapova, T. T. Learn the Kazakh Language in 70 Steps Using 200 Sentence Models. Maryland: Dunwoody Press. 1994.

Krueger, John. Introduction to Kazakh. Bloomington: Indiana University. 1980.

Laude-Cirtautas, Ilse. Kazakh: Language Competencies for Peace Corps Volunteers in Kazakhstan.

Бектуров Ш. & Бектурова А. Казак тілі для начинающих. Алматы, 1994.

Dictionary.

Krippes, Karl A.. Kazakh (Qazaq) - English Dictionary. Maryland: Dunwoody Press. 1994.

Table of Contents

	Pages
Preface	3
A Brief Introduction to the Kazakh Language.	6
Topic 1	18
Greetings, Acquaintance, Leaving	
Competencies:	
1. To exchange greetings	
2. To introduce yourself and others	
3. To depart and say good-bye	
Topic 2	28
Family.	
Competencies:	
1. To ask, answer and describe one's family.	
2. To ask about one's host/counterpart's family.	
Topic 3	38
At the Store (Shop).	
Competencies:	
1. To ask about food and its price.	
2. To converse at the store.	
Topic 4	50
Shopping at the Bazaar.	
Competencies:	
1. To buy and choose fruit/vegetables.	
2. To ask about prices & to bargain at the bazaar.	
3. To pay and to get change.	
Topic 5	60
Clothes.	
Competencies:	
1. To buy and choose goods.	
2. To ask about prices, to pay and get change.	

	Pages
Topic 6.	65
Food. At a party.	
Competencies:	
1. To identify typical host country foods.	
2. To express food preferences (likes/dislikes).	
3. To respond to an invitation. To accept or refuse an invitation politely.	
4. To express good wishes.	
 Topic 7.	 82
In Town. Directions.	
Competencies:	
1. To ask for and give the location of buildings.	
2. To ask for and give the directions to a place.	
3. To get information at the train/bus station and at the airport.	
 Topic 8.	 102
The Post Office.	
Competencies:	
1. To make a phone call to the international telephone exchange.	
2. To converse with one's friend/colleague over the telephone or to leave a message.	
3. To send or to get mail or a package. To buy stamps at the post office.	
 Topic 9.	 110
Weather.	
Competencies:	
1. To exchange remarks, forecast about the weather with your colleague.	
2. To converse about your favorite season, about the climate.	
 Topic 10.	 118
At work.	
Competencies:	
1. To introduce yourself, to ask and give information about your education/ employment.	
2. To converse with colleagues, to describe Peace Corps' function.	

	Pages
Grammar Notes	124
Verbs	160
Verbs forms	162
Short list of source materials on the Kazakh language	164
Table of Contents	165